శ్రీ రస్తు.

ఓం నమో మార్తాండగురుపరబ్రహ్మణే.

శారదబొబ్బిలి

భమిడిపాటి. చినయజ్ఞనారాయణశర్మగారిచే
విరచితము.

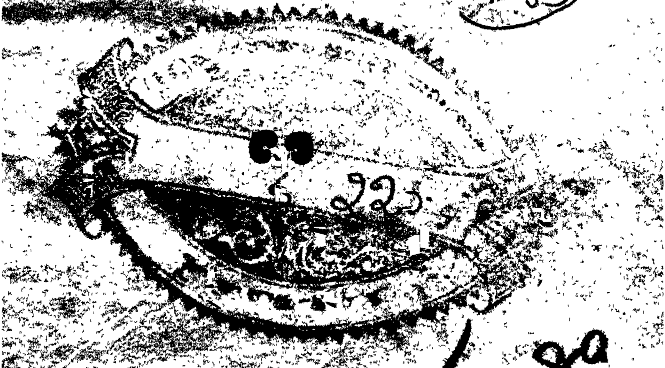

చెన్నపురి:
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్‌సన్సు వారి
వావిళ్లప్రెస్సున ముద్రించి ప్రకటింపఁబడియె.
1922.

All Rights Reserved.

పాత్రములు.

4-వ అంకము.

మల్లమ్మదేవి
వెంకటలక్ష్మి
చినరంగారావు
కమల
వెంకయ్య
హుస్సేను
సూరపరాజు
యాకూబ్

జానా
బూసీదొర
విజయరామరాజు
హైదరుజంగు
వాగోజీరావు
రంగారావు
వెంకళరావు

5-వ అంకము.

హైదరుజంగు
విజయరామరాజు
వెంకళరావు
బూసీదొర

పాపారాయుడు
వెంకయ్య
బూసీదొర
చినరంగారావు

పీఠిక.

ఈనాటకము నాయిరవదిరెండవయేట రచియించిన దగుటచే నిం దనేకముగా తప్పులుండుననుట నిర్వివాదాంశము. పాండిత్య ప్రకర్ష నటుండనిచ్చి చరిత్రాంశభాగమునందు నాకు చేతనగు నంతవఱకు నిజము గ్రహియించి యిది కూర్చితిని. కథానుగుణ్య ముగ మూలవ్యతిరేకము లేకుండ తగుపాటి కల్పన లక్కడక్కడ కలవు. ఈచరిత్రమునందు పలువురకు పలుయభిప్రాయభేదములు లేక పోలేదు. అవన్నియు నిట పేర్కొని నాయభిప్రాయానుసార ముగ గ్రంథసాక్ష్యముగ ఖండించుచు వచ్చునరికి అదియే యింత గ్రంథమగును. సమయ మనుకూలించినచో అట్టిచరిత్ర విమర్శనా గ్రంథరచనభాగ్యము నాకబ్బుఁగాక. ఈ గ్రంథరచనయందు నాకు దిట్టకవి నారాయణకవికృత రంగరాయవిలాసంబును బొబ్బిలి మహారాజులుంగారి బొబ్బిలిచరిత్రంబును ఆర్మిదొరగారు వ్రాసిన గెజటీయరులోని వ్రాఁతలును నాకు సహాయపడినవి.

ఈనాటకము 1915 సం॥ లోనే విరచింపఁబడినది; కాని లోకముఁ జూచుభాగ్య మింతవఱకు దానికి లేకపోయినది. 64 పుటలు 1918 లో ముద్రింపించితిని కాని కారణాంతరములచే కాని నట్లే నిలుపుచేయవలసివచ్చెను. ఇటీవల నాకోర్కె నను కరించి శ్రీ వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సువారు ముద్రణావ్యయముభరించి, ప్రచురించుట కియ్యకొనుటచే యివ్వ

టికేని గ్రంథనాశనము కాక, యింకను నిలుచుభాగ్యము లభించి నది. ఇంకను మహోత్కృష్టగ్రథంబులుఁ బ్రచురించి వన్నెఁ దక్కియున్న నాంధ్రవాణి నలంకరించుభాగ్యము వారికి లభించుఁ గాక యని కోరుచు వారిగ్రంథముఁ బ్రచురించినందులకుఁగా నా నమస్కృతు లర్పించుచున్నాను.

ఈగ్రంథముద్రణమందు మిగుల సహాయపడి అచ్చుతప్పులును, నాతప్పులును సవరించిన మాగురువులును పూజ్యులు నగు బ్రహ్మశ్రీ పండిత పురాణం సూర్యనారాయణతీర్థులవారికి నా సవినయనమస్కారము లర్పించుచున్నాను. అచ్చునందుగాని కథాభాగమందుగాని లేదా, పాండితియందుగాని దొరలిన తప్పులను నాకెఱిఁగించినచో నమస్కారపూర్వకముగా నవి గ్రహించుచు ఈ గ్రంథమునకు రెండవముద్రణాభాగ్య ముండెనేని యందు సవరించు కొందును.

మాడుగుల, ఇట్లు విన్నవించువిధేయుఁడు,
23-3-1922. చినయజ్ఞనారాయణశర్మ.

2351
257నా

శ్రీరస్తు.

ఓంనమో మార్తండగురుపరబ్రహ్మణే.

శూ ర బొ బ్బి లి.

నాంది

శా. ఆర్యావర్తపటమ్మునం దహితగాత్రాసృఙ్మషిన్ ధైర్యగాం
భీర్యౌదార్యవిశుద్ధలేఖిని నిజాభిఖ్యల్ విచిత్రించి రే
ధైర్యాహార్యులు కృష్ణరాయపృథివీధాత్రీట్ శివాజీప్రతా
పార్యోత్తంసులు వారికీర్తిశశి మిమ్మత్యంతమున్ బ్రోచుతన్.

సీ. రాజసింహాదిసద్రాజపుత్త్రులఁ గడు
పారఁ గాంచినయట్టివీరమాత,
తిక్కనామాత్యాదిధీసచివుల నెల్ల
గారాబమునఁ గన్నధీరచిత్త,
శబ్దశాసనముఖ్యసత్కవీశుల నోము
పంటగాఁ గన్నవిద్వాంసురాలు,
అఖిలకళాపూర్ణ లాపుత్త్రికుల నెంద
అనో కాంచినట్టిగారాలకూచి,

తే. గీ. మొల్లదుర్గావతీసతి మొదలు గల్గు,
ముద్దుఁగూఁతులఁ గాంచినముద్దరాలు,
భరతమాత గుణోపేత కరుణచేతఁ,
బూజ్యు లగుసభ్యులను సదా ప్రోచుఁగాత. ౧

ఉ. స్తోత్ర మొనర్పఁగా నెది వసుంధర నొప్పిద మేది కల్గినన్
వృత్రవిరోధి చెంత నసియింపఁగఁ జాత్రత కల్గు దేనిచే
శత్రుకులంబు నాశ మయి చాల యశం బొడఁగూడు నట్టిదా
క్షాత్రము మాసభాసదుల సాకునుగావుత మంగరక్షయై. 3

నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు పుష్పాంజలి సమర్పించి.

సూత్రధారుఁడు.—ఇంకను కాలవిలంబ మెందులకు? మారిషా! ఇట కొకసారి వచ్చెదవా?

మారిషుఁడు.—(ప్రవేశించి) వచ్చితి నాజ్ఞాపింపుము బావా!

సూత్ర.—మారిషా! నేఁడు మన మీసభవారియెదుటను "బొబ్బిలిచరిత్ర మాడవలయు" నని సభాసదులచే నియమింపఁబడితిమికదా! వలయు పాత్రముల జతనపఱిచి యుంచితివా?

మారి.—(సానూయముగ) దానిదుంప తెగ; ఆబొబ్బిలిసంగ్రామమే యాడవలయు నని మీరు నియోగింపవలయునా! మన కీజన్మమునఁ దురకగోల వదలదు కాఁబోలును!

సూత్ర.—రసద్వయమిశ్రిత మగునీగాథయందుఁ దురకలసంభాషణ మంత శ్రుతికటువుగ నుండదుసుమా!

మారి.—ఏమియుండకపోయినను బొబ్బిలివీరుల వీరవాదార్భటులచే నా చెవులు గింగురుగింగురు మనవా! బావా! మీరే ఈనాటక మాడుకొనుఁడు. నే నీయూరు విడిచియే పోయెదను.

సూత్ర.—భీరుఁడా! అంత నాటకములలోని కేకలు వినియే భయపడువాఁడవు పాత్రలఁ గొననేల సిద్ధ మయ్యెదవు?

మారి.—ఏమో! ఎఱుఁగక చేసినతప్పబ్బా! ఇది; శృంగారనాటకముల లోని పాత్రములనైన నెట్లో యాడ్చుకొని వచ్చితిని కాని, యిది నా తరమా! ఇంక నా కేవేషమును ఈయ నక్కఱ లేదు లే!

సూత్ర.—మూర్ఖుఁడా! ఇపుడు మునుపటివలె శృంగారకావ్యనాటకాదులు కల్పితగాథలు మొదలగునవి నవనాగరకసదస్యుల మెప్పునకుఁ బాత్రములు కావని యెఱుఁగవా! కాల మెప్పటికిని ఒక్కలాగుననే యుండు ననుకొంటివా ?

మారి.—(తనలో) ఇఁక నీతద్దినము నాకెట్లును తప్పెడిజాడ కన్పట్టలేదు. ముందు విజయరామరాజుగారికి మాత్రము వేంగళరాయనితోఁ గయ్య మాడక తీఱినదా ? (ప్రకాశముగ) బావా! అయినచో బొబ్బిలియుద్ధ మాడవలయు నంటివి కదా! దానిని విరచించినవా రెవరు ?

సూత్ర.—మారిషా! అట్లు దారికి వచ్చి నాప్రయత్నముల కనుకూలుఁడవు కమ్ము.

సీ. శారదాపావనోదారతీరస్థలీ
భ్రాజితమాడ్గులగ్రామవాసి,
భాషానుశాసనాపరకుండలీంద్రమా
ర్తాండసద్గురుపదాబ్జానువర్తి,
సరసజనాహ్లాదభరితనిర్దుష్టస
మ్యక్కవితోర్వరునిర్మాణకర్త,
కవిసార్వభౌమాంధ్రకవివీరసూర్యనా
రాయణతీర్థశిష్యాయితుండు,
తే. గీ. భమిడిపాట్యన్వయోద్భవ విమలకీర్తి
దీధితిస్నాపితాఖిలదిక్శశాంక,
సోమయాజిసుతుండు విశుద్ధయశుఁడు
యజ్ఞనారాయణాఖ్యుఁ డియ్యది రచించె. ౪

మారి.—బావా! తెలియక యడుగుచుంటిని. ఈగాథ ననుసరించిన నాటకము లిదివఱకే యుండఁగా నీతఁడు కూడ నిదియే వ్రాయుటకుఁ గత మెయ్యదియో తెలియునా ?

సూత్ర.—మారిషా! ఒకనాఁడు నాతో నాకవియే స్వయముగ ముచ్చ
టించియుండుటంజేసి నా కాసంగతి కొంత తెలియును.

చ. కవి కభిమాన మైనయది గ్రంథము కావునఁ జేతనైన వా
స్తవము గ్రహించి దానిఁ బెలుచన్ విరచించెను నాటకమ్ముగా
నెవరో లిఖించి రంచు మది నెంచుచు నీతఁడు మాననేల? నీ
భువిఁ బెఱపుత్త్రు లున్నఁ దనపుత్త్రుని కై జనకుండు కోరఁడే? ౫

మారి.—బావా! అయినచో నే నిప్పట్ల నేమి సేయవలయును? లోనికిం
బోయి పాత్రముల సమకూర్తునా?

సూత్ర.—అటులే చేయుము. ఇదివఱకే రాత్రి చాల నతిక్రమించినది. ఇంక
జాగొనరింపక నాటక మారంభింపవలయును. (సభవంకఁ జూచి) రస
ప్రమాణపరాయణు లగు నో సదస్యులారా!

మ. కృతిలోఁ గాని ప్రదర్శనంబునను గానీ దోషము ల్గల్గ స
న్మతి నైఁ పొందగు; నీరు పా లిడఁగ హంసశ్రేష్ఠ మానీటి నే
గతివర్జించి పయస్సుఁ ద్రావునో యటుల్గా నొప్పు లున్నే నిసం
తతమున్సంతసమున్వహింపుఁడ దెకాదా మిమ్ము నర్థించెదన్. ౬

ఇది ప్రస్తావన.

శ్రీ ర స్తు.

ఓంనమో మార్తాండగురుపరబ్రహ్మణే.

శూ ర బొ బ్బి లి.

ప్ర థ మా ం క ము.

రంగము—గుడారము.

(విజయరామరాజు, జగన్నాథరాజును ఆసీనులయి ప్రవేశింతురు.)

విజ—ఓమంత్రిపుంగవా! జగన్నాథరాయా! మనరాజ్యపరిపాలనంబున కెల్ల నాతంకంబుఁ గల్గించుచుండినయాబొబ్బిలివారిప్రతాపానలం బెప్పటికేని, మామక బాహాసి ధారచే నాఱిపోయి, నాకు ముదంబొడఁగూడునా? ఎప్పటికేని నేను సంతోషంబుఁ గనుకాలమువచ్చునా?

జగ.—మహారాజా! ఊఱడిల్లుఁడు. మానవులకసాధ్య మగుపని యేదియు లేదుకదా!

విజ.—ఊఱడిల్లక నే నేమిచేయఁగలను? కాని వారలచరిత్రంబు తలఁచుకొనినంతనే, మనంబున నెంతయూరటఁ గలుగఁజేసికొంద మన్నను వారలపరాక్రమంబులే జ్ఞప్తికి వచ్చి, చేయి వెట్టి కలఁచినట్లు చేయుచున్నవి

తే. గీ. నిదుర వచ్చునె కంటికి? సుదతిపొందు
ముచ్చట యొసంగునే? అన్న మిచ్చ యగునె?
మానవంతున కెందేనిఁ గాని శత్రుఁ
డొకఁడు తనయంతబలవంతుఁ డున్నయపుడు. 2

జగ.—భూలోకదేవేంద్రా! రణరంగంబున వీరవిహారంబు సలిపి, జన్యంబుల నన్యధరాకాంతుల నోడిచిపుచ్చి, సకలభూపాలోజ్జ్వల మకుటస్థాపిత మాణిక్యమరీచులు దేవరపాదపంకేరుహమ్ములకు నివాళు లొసంగ వసుంధరావలయంబు నిరంకుశలీలఁ బరిపాలించు దేవర కింకేమికొదవ? ఏలినవా రొకింత యోపికఁ బూని యుంటిరేని బొబ్బిలిసహిత మల్పకాలములో దిబ్బ యొనరింపలేరా?

విజ.—అటులే చేయవచ్చును, కాని—

సీ. వితతప్రతాపనిర్జితసకలక్షమా
నాయకుం డగురంగరాయుబలము,
నిరుపమస్థైర్యమందరమహీధరతుల్యుఁ
డైన వేంగళరాయునమితశక్తి,
[illegible]సంధిరాజన్య[illegible]సైన్యతిమిరమా
ర్తాండపాపారాయుధైర్యగరిమ,
సంగరరంగవిజితసర్వవైరిదా
మెర్లధర్మ్మారాయుమించుదర్ప,
తే. గీ. మలఘుధైర్యుండు చెలికానికులశశాంకుఁ
డైన వేంకయదోగ్రప్రతాపానలంబు
తలఁచుకొనినంత మన మెల్లఁ గలఁగఁదొడఁగె
నకట! ఇందుల కేముపాయమ్ము మంత్రి! ౮

జగ.—ధీరోదాత్తు లగు నేలినవారికే యిట్టివిచారమా?

ఉ. ఇంతదురంతచింత మది నీగతి వందురనేల? మేదినీ
కాంత! వలంతులై నరిపుకాండము నింతకుమున్న తాఁకి దు
ర్దాంతపరాక్రమమ్మునఁ గృతాంతుని చెంతకు నంపలేదె యో
దంతలఁబద్మనాయకులఁ ద్రుంచుట కింతటివంత యేటికిన్?—

విజ.—జగన్నాథరాయ!

ఉ. నిక్కపుశూరులైనధరణీవరులెల్లరుఁ గేలు మోడ్చి నా
చక్కనిపాదపద్మములసాగిలిమ్రొక్కఁగ నన్నుసుంతయున్
లెక్కకుఁ దేక బెండుగ గణించుచు బొబ్బిలిపద్మనాయకుల్
స్రుక్కఁగఁజేయుచుండిరెదలోఁ గలశంకులరీతి శ్రీహరీ! ౧౦

జగ.—ధరాపురందరా! మాటిమాటికిఁ బరిపంథిబలంబులఁగూర్చి తలంచుచు వాపోయుచుండుటకన్న నెటులేని వారలఁ గడతేర్చునుపాయ మాలోచించినచో బాగుగ నుండునుగదా!

విజ.—అదియే యేనుఁగూడ యోజించుచుంటిని.

క. ఎటులైన నాదురాత్ములఁ
బటుతరరణరంగమందుఁ బట్టి వధింపన్
దిటము వహియింపవలె మ
చ్చటులోగ్రకరాసిచేఁ బ్రజల్ నుతియింపన్. ౧౧

ఇదివఱకే డెనిమిదిసారులు మనవారు బొబ్బిలిప్రాంతములఁ గొల్లలాడ నంపినను కృతకృత్యులు కాకుండఁగనే బొబ్బిలివారిచేఁ బరాజితులైరి. ఈసారి యటు సేయక, యెంతబలమ్ముఁ గూర్చిన వారి నెదుర్కొని యోడింప వచ్చునో, ఆరణం బెంతకాలమువఱ కగునో, అందుల కగుసాధన సామగ్రి యెంత యుండవలయునో, సేకరించి పిదప రణభేరి మ్రోఁగింపవలయును. అంతదనుక మనయభిప్రాయం బొరుల కభేద్యముగ నుంపవలయును. కాదేని శత్రుపక్షమువారుకూడ యుద్ధమునకు సన్నద్ధులగుదురు.

జగ.—దేవా! తమయభిప్రాయం బెంతశ్లాఘనీయముగ నున్నది! మిమ్ముం బోలు శూరశిఖామణులు తలపెట్టినచో నిదియొకలెక్కయే?

క. బొబ్బిలియొకాదు, లోక
మ్మబ్బురముగ వచ్చి యుద్ధమందు నిలిచినన్

తబ్బిబ్బు సేయఁ జాలిన
గబ్బిమగలు మీర లిట్లు కలఁగుట మేలే ? ౧౨

విజ.—కాని యంతటిమహాభాగ్యము నాకెపుడు లభించునో యనిమాత్రము మనంబు తత్తరపడుచున్నది.

ఉ. ఎప్పుడు రంగరాయపృథివీశ్వరు సంగరరంగమందు నేఁ
జొప్పిలు వేడ్కనొంచిరిపుసూదనుఁ బాపయఁ ద్రుంచి వేంగళుల్
ముప్పుఘటిల్లఁ జేసి నృపముఖ్యుఁడ నంచును గీర్తిఁ గాంతునో
అప్పుడు నామనోవ్యథ సమస్తముతీఱును మంత్రిపుంగవా !

జగ.—దేవా ! దాని కేమికాని యిప్పుడీరాణ్మహేంద్రవరమునకు భేటీకి రమ్మని కబురంపుటలో వారియభిప్రాయ మేమి ? మఱియు.—

క. సాహాబఁట ! యాతఁ డెవ్వం
డో హైదరుజంగునాముఁ డుత్తాలధను
ర్బాహులతో రా నేటికి ?
నూహింపఁగ నేమికార్య మున్నదొ ! యిచటన్. ౧౪

నవాబుగారిచే నియమితుఁడే యీహైద రని తలంత మన్ననో !

మ. పటుబాహాబలనిర్జితారి యగుడూప్లె నాయకుం డాహవో
త్కట తేజోనిధి యైనబూసిదొర యొక్కండా పయిన్నాహసో
ద్భటసేనానులతోడ వచ్చెడినిమిత్తమ్మేమి యై యుండు ని
చ్చటి కూహింపఁగఁ దోఁచదాయె నృపవంశశ్రేష్ఠ ! నుంతే
నియుణ్. ౧౫

మ. వసుధాధీశునననుజ్ఞపై నిట జమాబందీ యొనర్పంగ బూ
సిసహాయుండుగ వెంటఁ బెట్టుకొని వచ్చెం బోలునం చెంచనే

ల సహాయేచ్ఛ పఠాణినేతలకు నెల్లఁ రాజులుంగూడఁ గై
వసమై లొంగి చరించి వేళలకుఁ గప్పమ్మెల్లఁ జెల్లింపఁగన్.

జ.—ఓయమాత్యా! వినియుంటివి కదా! గోలకొండరాజ్యంబు నెల్ల విక్రమలీలఁ బాలించు "సలబత్ జంగుఁ" డనుతురుష్కసార్వభౌమునిని, ఆర్యావర్తంబునఁ గొంతప్రదేశంబు బాహుబలంబున నిర్జించినపరాసులప్రతినిధి యగుడూప్లేదొరను. పరాసువారిబాహుబలంబును దర్పంబును గనుఁగొని తురుష్కసార్వభౌముండు వారలతోఁ గలసి యుండుట శ్రేయోదాయకం బని యోజించి తనదేశమందలిసామంత నరపాలురయెల్లరు లణంచుటకును వలయుతఱిఁ దనకు బాసటగ వచ్చుటకును ఒడంబడికలు జరపికొని కంభముచెరువు మొదలు శ్రీజగన్నాథమువఱకును గలదేశంబునందలిసర్వాధికారంబులును దొరల కొసంగి యుండుటచే నారాజులయొద్దఁ గప్పములఁ గొని తెచ్చుటకయి యీ బూసిదొరను నియమించిరి. మఱియు,

ే. గీ. తనకు దేశంబు క్రొత్తయై తనరుకతన
నెల్లవృత్తాంతముల వచియించుకొఱకు
సచివుఁ జేసిరి హైదరుజంగు నగుట
వార లిప్పుడు వచ్చియున్నా రిచటికి. ౧౭

.—అయినచో జమాబందీ యొనర్చుటకు వారు రావచ్చును కాని, యీ రీతిగా సకలసేనాసమేతులై రానేల?

.—ధిషణాసముద్రుఁడ వగునీవు సమయమునకు మంచియుపాయముఁ దోఁపింపఁజేసితివి. సకలసేనాపరివృతు లగునీదొరలసాయముం గొని నాయభీప్సితము నెఱవేర్చికొనియెదఁగాక!

మోదమువిూఱ నెక్కుడుచమూతతితోఁ జనుదెంచుచున్న యీ
హైదరుజంగుముఖ్యయవనాదుల నారసి తోడుగొంచునన్

వేదనఁబెట్టుచున్న యవినీతుల సంగరరంగమందు వి
చ్ఛేదము సేయువాఁడ నిఁకఁ జింతిల నేటికి? మంత్రిసత్తమా

జగ.—దేవా! అప్రతిమానబుద్ధివిశేషభాసురులగు దేవరయాలోచన దుర్గ్రాహ్యంబే, కాని, యకారణముగ బొబ్బిలివారితోఁ గయ్యముఁ దెచ్చిపెట్టుకొనుట కాపరాసువా రంగీకరింతురో, లేదో, యనిమాత్రము సందేహించుచున్నాను.

విజ.—మంత్రీ! ఆవిచారణ మంత మాననీయము కాదు. ఏమంటివా "ధనమూల మిదం జగత్" అనియున్నదే కనుక వారి కింతసొక్కము ముట్టఁజెప్పెదమని సమ్మతించినచో సర్వకార్యమ్ములును సానుకూలమ్ములగును.

జగ.—ఆతురకవాని నాశాసముద్రమున ముంచనగును కాని, ప్రాజ్ఞతావిశేషముగలయాపరాసువాని నేమిసేయనగును? అది దుస్సాధ్యమే మెకదా!

విజ.—అమాత్యవర్యా! ఎంతెంతటివారిబుద్ధివిశేషంబులుఁగూడ మనకు దురూహంబులు కావు. ఇం దొక్కవిశేషము కల దాకర్ణింపుము.

తే. గీ. సత్యసంధు నొగి నసత్యసంధుఁ జేయు
నన్నృతశీలుని సత్యసంధునిగఁ జేయుఁ
జెలిఁ బగతుఁ జేయుఁ బగతునిఁ జెలిఁ బొనర్చు
ధనము సేయని దేది? యీధరణియందు. ౧౬

జగ.—ఏలినవా రానతిచ్చినది నిశ్చయమే కాని, మనము లంచ మిచ్చిన మాట బొబ్బిలివారికిఁ దెలిసి, వారుకూడ నేమేని యొసంగెద మని చెప్పినచో, నీదొరలే మనల వంచింతురేమో? అట్లైన కార్యము మఱింత దుర్ఘట మగునుజుండీ!

విజ.—మనపక్షము వీరు పూనియున్న వారనియెట్లు తెలియనయ్యెడిని? తెలియుఁగాక! తొలుత మనవాగ్జాలమునం దగుల్కొని మనకార్య

"మొనరింతు" మని ప్రతినఁ బూనినవారు ప్రతిపక్షకార్య మెన్నఁటికిని పూనఁజాలరు. మఱియు,—

మ. ధన మొక్కించుక యిచ్చి "మద్రిపులనుద్ఘాటించి తద్రా
జ్యమున్ । గొని నా కిచ్చినతత్క్షణమ్ము కయిఁ జేకూర్తున్
ధన మెంతయో" । యని యాశాజలరాశి వారి దిగఁ
ద్రోయన్ దప్పకుండంగ నా । పని సర్వమ్మును సానుకూల
మగుతేవన్ జేయరే యాద్దొరల్. ౨౦

దొరగారిపాటికిఁ గచ్చేరీ తీర్చియుందురు. వారికొఱకై తెచ్చినసామగ్రి యంతయు వారి కంపియున్నాముకదా! ఇంకను మనము వారలదరి కేఁగుట కేల యోజింపవలయును?

జగ.—దేవరా! వారిసావకాశ సమయముఁ దెలిసికొని రమ్మని మనసేవకు నటకంపియున్నాను. వాఁడు వార్త తెచ్చినతోడనే తమ రచటికి దయ చేయ వచ్చును.

వెంకారెడ్డి.—(ప్రవేశించి) భూలోకదేవేంద్రా! విజయోఽస్తు. విజయోఽస్తు. తాము వచ్చి దొరగారిదర్శన మభిలషించుచున్నా రని హైదరు జంగుబహద్దరువారితో మనవిసేయఁగా దొరగారు కచ్చేరీ తీర్చియున్నారనియు, ఇది మంచి సమయ మనియు, వైళంబ తా మచ్చోటికి విచ్చేయవలయు ననియు సెలవిచ్చియున్నారు.

జ.—మంత్రివరా! ఇదియే కడు మంచితరుణమఁట! రమ్ము వారిని సందర్శింపఁబోవుదము.

(నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రంగము-కచ్చేరి.

బూసిదొర, హైదరుజంగు, నాగోజీరావును కూర్చుండి ప్రవేశింతురు.

బూసిదొర.—హైదరూ! ఈవేఁడివోట్లు నెన్నినా ళ్లిట్లేఁక మనము పయ
నము సాగింపవలయును? నీ వేల పోయి జమాంబదీపనులను కొంతఁత
కుండఁజేసికొని రారాదు?

హైద.—దొర్గారూ! మందీ లష్కర్ గిష్కర్ హింఖ హిక్డానింఛి
ఛల్నేకు హశాము. హమ్నె దేషాల్ రాజోంకు ఛేట్కే హిఖ్డాకి అవ్
తాఖీదుల్ పంపేమ్; మన్కు హిఖ్డా సించి ఖదల్ డాన్కే జర్గర్ కూచ్ బీనై

బూసి.—ఎవరెవరికి తాఖీదు లంపియున్నావు? ఎవరెవరు వచ్చిరి?

హైద.—నాగోజీసాబ్! ధొర్గార్కే హంతా హిఁవ్రం హిఁవ్రం సేసి బోల్

నాగో.—చిత్తము (కాగితము చూచి) పిఠాపురము, ఖాసింకోట, కిమిడి
నారాయణపట్టణము, సత్యవరము, విజయనగరము మొదలగు జమీను
రాజులందఱకును ఎవరెవ రెంతెంత పేష్కసు చెల్లింపవలయునో వి
రము వ్రాయుచు, తాఖీసు లంపియున్నాము. అందఱును వచ్చి త
మీాయవలసిన పైకము చెల్లించి రసీదు లందియున్నారు. విజయనగరమ
వారు స్వయముగ దయచేసియున్నారు.

బూసి.—వా రేల తమకప్పము చెల్లింపక జాగొనరించినారు?

నాగో.—వారు తమకష్టనష్టములఁగూర్చి తమతో స్వయముగ ముచ్చ
టింప సెలవందియున్నారు.

హుస్సేను.—(ప్రవేశించి) హుజూర్! యిజ్యనగ్రదేషాంమే యేల్తా రాజా
హుందీలేదూ! హాదూ దర్శణాన్కే ఆయా మన్వి సెయ బోల్తాస్.

బూసి.—వారిని లోనికి రమ్మనుము. (హుస్సేను నిష్క్రమించును.)

విజయరామరాజు.—(ప్రవేశించి తనలో) కారుమబ్బులం దలపించుచున్నల్లని బిఱుసుగడ్డములగల యాకఱుతురకయే హైదరుజంగు కావచ్చు—ఈతఁడే బూసిదొర యయి యుండనోపు-(పైకి) సలాము మూసాబూసి దొరవారికి.

బూసి.—సలాము విజయనగరపు పెకిమీనికి.

విజ.—సలాము హైదరుజంగు బహద్దరువారికి.

హైద.—సలామాలేఖుమ్ రాజాజీ ! తుంబీ ఆతఖ్త్రూఫర్ బైఠో.

విజ.—సాహెబులు చెప్పినట్లు చేసెదను. (ఆసీనుఁడగును.)

బూసి.—ఏమోయి ఓఁడా ! ఎందుచేత మీదగ్గఱనుండి పంద్రెండేండ్లు పేష్కసు చెల్లక యున్నది? ఇప్పుడేని దెచ్చితివేమో ముందుగఁ జెల్లింపుము.

విజ.—పరాసుసార్వభౌమా ! పేష్కసున కేమి? అంతయు నొకత్రుటిలోనే చెల్లించెదను కాని,

హైద.—హేంమియ్యా! ఖానీ యేఘానీ సెప్తాది ఘుద్వ ధాటి హేంతా ధిన్మ హైంది హింకా యెన్కాయేసీ ఖాక్షువ్నావ్ క్యాబోల్తావ్.

విజ.—దేవా ! పంటకారులు పండక ప్రజల కమితనష్ట మాపాదించుచుండుటచేతను, మాచుట్టుంగల పాళెగాండ్రొనరించెడి యక్రమంపుటల్లరులచేతను ఇంతయాలస్య మైనది. ఇఁకముందు సక్రమముగనే చెల్లింపఁగలవాఁడను.

హైద.—మాఖీ సర్కార్ హిఖ్నా హుకుం నీఖీ మాలుమ్హోయ్.

గేయము. యెవ్వెవ్రూ పేస్కాస్ హివ్కాపోతార్ మాఖీ
—హల్లాల్కిపట్కోని సంపెయ్యాడం, హాల్కి సంపెయ్యాడమ్,
యెవ్వెవ్రూ గడ్బడ్మే హెప్డ్రూ సేస్తుంటాడో
యేఆద్మీఖీఖాకీ నర్కాయ్యాడం, ఆడ్కినర్కాయ్యాడమ్,

లూటీలు సేసేటిరఘూటాకోర్లందర్ని
యేటేటు కొక్కణ్ణి యేసెయ్యడం, ఆడ్కి యేసెయ్యడమ్,
మామాట లచ్చెమ్మో సెయ్కున్న రాజాల్కి
మాదెబ్బా సూపించి మాసెయ్యడం, ఆడ్కి మాసెయ్యడమ్.

విజ.— మీ కంతటియధికారము కలదని మాకిదివఱకు తెలియకపోలేదు. కాని మీ రారీతిఁ జేయుచుండుట లేదనిమాత్రమే నెఱుఁగుదును. మీపాళెగాఁడు మారాజ్యమందల్లరులు చేయించి మాకహితు లీయవలసి నపన్ను మాకు రాకుండఁజేయుటచేఁగదా! మీకప్పము చెల్లింప నింత తడవైనది. వారే మాకుఁ గ్రమరీతిని పైకము చెల్లించుచుండినచో నేను మాత్ర మేల మీకుఁ గొదవఁ బెట్టియుందును?

హైద.— హేం రాజాజీ! మీది సిస్తు హొవ్వూ రాకుండా సేస్తాడ్ హోడీమ్మదిక్కి నీవు కైకూ లడాయ్‌కి మొర్గి సాఫ్‌సఫాయ్ సెయ్‌వూ?

హుస్సేను.— (ప్రవేశించి) ధొగ్గార్కి టిఫెన్ టైమ్ హైంది. హాఖ్డాఖి దయ్ సెయ్యాలా మన్వి.

బూసి.— హైదరూ! ఈయెకిమీనిలగ్గగ్గులఁ గనుఁగొనుము. నేనుఁగూడ నిప్పుడే వచ్చెదను. (హుస్సేనుసహితముగ నిష్క్రమించును.)

విజ.— సాయేబుగారూ! వెనుక షేరుమహమ్మదుఖానువారు దయచేసి బొబ్బిలివారిపౌరుషమునకు మెచ్చి వారికి రాజాము జాగీరుగ నొసఁగి యున్నారుకదా! నాఁటినుండియు వారు కన్నుగానక సంచరించుచున్నారు. మారాజ్యమునం దెల్లపు డల్లరులఁ జేయుచునేయుందురు.

హైద.— హాది యిఖ్డూ మాఖీ హేంస్కి హయ్యా! ధాన్కి ధీన్కి హేంటీ హుంది. నీది సెల్లించ్వాలా పేష్కుస్ మాటా హేంటి సెప్తావ్?

విజ.— అయ్యా! చెప్పుట కేమున్నది?

హైదరుజంగుసాయేబుగారూ! ఆ బొబ్బిలివారు మిమ్ములను సరకు చేయరు. మీరు చేయుదస్తులోనికి వారు రారు.

ఉ. రావుకులప్రభూతుఁడు పరాక్రమనిర్జితసర్వవైరిగ
ర్వావిలచిత్తుఁ డంచితదురాగ్రహదుర్మదదోర్బలుండు తద్
భూవిభుఁ డెంతధన్యుఁడో! మిముఁ జయింతమ్మనుబూరికింగొనం
డావల నేమిచెప్ప యవనాధిప! వానియదృష్టసంపదన్. ౨౧

మఱియు మీరు బొబ్బిలి యనినచో సామాన్యముగా నూహించుచున్నారు కాఁబోలును! అట్లెంతమాత్ర మెంచఁ జనదు.

హైద.—క్యా రాజా! మీదీ బారత్ కితాబ్ మే పాండ్వాసాబ్ బీబీ హుందీ లేవ్; దాందిమెుగ్గూ బీష్మూ హోడూ; హోడ్డిఖంటే సత్వా హాక్వా హైతుంది హోయ్; మీదీ సెప్తావ్; భొబ్లీరాజాఖి;

విజ.–అదిగో! ఆభీమునంతటివాఁడే వాంౘ్రడలోఁగూడ నొకఁడున్నాఁడు.

హైద.—హోడ్డీనామ్ బోలో!

విజ.—అతని పేరు తాండ్రపాపారాయఁడు. వాని పేరు వినినచోఁ బరిపంథి రాజగజంబులకు సింహస్వప్నమే?

శా. అద్రుల్ తల్లడిలున్ గజవ్రజము హాహాకారముల్ సేయు, మేల్
భద్రాశ్వమ్ములు భీతి హేష లిడుఁ, గంపమ్మందు భూచక్ర మ
త్యుద్రాహంకృతి వీడు వైరితతి, సంక్షోభించుఁ దారాపథ
మ్ముద్రిక్తాగ్రహుఁడైన పాపయకు క్రుద్ధాహుంకారముల్విన్న చోన్

హైద.—హారే! తాండ్రాపాపా పేరూ సెప్తావ్! భొబ్లీహోడీదగ్గా హింకో యెవ్డూయెవ్డూ వున్నాడ్ బోలోమియ్యా!

విజ.—మీ రడుగుచున్నారు కావునఁ జెప్పకుండుట భావ్యము కాదు ఆ రంగావనిపాలకుం డన్ననో సామాన్యుండు కాఁడు.

ఉ. భండనభీముఁ డార్తజనవత్సలుఁ డంచితసాహసాహవ్రౌ
ద్దండపరాక్రముండు రిపుతండధరాధరకాండఖండనా

ఖండలుఁ డెల్లలోకము ముఖాముఖి గెల్వఁగఁ జాలురాజమా
ర్తండుఁడు రంగరాణ్ణృపశశాంకుఁడు హైదరుజంగుసాహెబా!

హైద.—హంతా బడావస్తాద్ బిడ్డా హుందీ వోయ్ రంగ్రావ్! మాదీ హుందీ లేవ్ సిద్ధీబిలావ్! హోడిక్కె హెకాహ్యాసత్వా హోయె పీడూ!

విజ.—అయ్యా! అతనిబలపరాక్రమంబులు మీర లేమి యెఱుంగుదురు?

క. బీరము, శౌర్యము, ధీరత,
యూరూఢిగఁ బిన్ననాఁట నతనికి దాదుల్
క్షీరములఁ గూర్చి యిచ్చిరి,
గారవమున లేకయున్నఁ గలుగునె యిట్టుల్? ౩౮

హైద.—హింకా హాష్టా యెవ్వాయెవ్వా హుస్నాడ్ బోల్లో!

విజ.—(తనలో) వీనికోపభూరుహబీజ మిప్పుడిప్పుడే మొలక లెత్తుచున్నది. ఇంక మద్వచనరచనాదోహదంబున దానిన్ వృద్ధినొందించి శాఖోపశాఖలుగఁ బరిణమింపఁజేసెదఁగాక! (ప్రకాశముగ) హైదరుజంగుసాయేబుగారూ! ఆ బొబ్బిలిగడీయందున్న యెల్లరపరాక్రమంబులు నున్నవున్నట్లు చెప్పినచోఁ బొగడ్తగను, అసూయకలవాఁడ ననియుఁ దలంతురేమో యని సందేహించెదఁగాని,—

ఉ. రంగనృపాలసోదరుఁ డరాతిశిరస్థకిరీటభాసితో
త్తుంగమణీమరీచిపదతోయజుఁ డీఁటియ చేతఁ బూని తా
సంగరభూమి నిల్చునెడఁ జాలునె? యీపదునాల్గులోకముల్
భంగము నొందదే రిపుబలంబు భవాదృశులెక్క లెక్కయే?

హైద.—హంత్తీయిార్డు హోడ్డా యెవ్వా వోయ్.

విజ.—అతనిపేరు వేంకళరాయఁడు. వారిమేనమామ యగు దాపెర్ల ధర్మారాయఁ డనునొక నృపపుంగవుఁ డున్నాఁడు. వయస్సుచే నాతఁడు ముదుసలియే యైనను యుద్ధరంగమునమాత్ర మాతఁడు తరుణుఁడే.

శా. మర్మమ్ముల్ విదళించు ఖడ్గధరుఁడై మాత్సర్య మేపారఁగా
ధర్మారాయఁడొకండె యుద్ధమున నౌద్ధత్యమ్ముఁ జూపించుచు
న్నేర్మి న్నిల్చినపక్షమందు సకలోర్వీనాయకుల్గూడఁ దా
మ్మోర్మిన్వీడి నమోనమోస్తనరె? వేయుం జెప్పనిం కేటికిన్.

హైద.—రాజామియ్యా! హెందుక్కా వాట్టా పిర్కి సెప్తావ్ మాఖి హింకా హాంఢ్లో హెవూరి హెవూరి వున్నార్; హోళ్లందర్కి బోలో.

విజ.—తురుష్కాగ్రణీ! అందలి పరాక్రమవంతుల వేర్వేఱుగఁ జెప్పనేల?

సీ. గబ్బిసింగపుగున్న యుబ్బు పోద్రోబ్బు బా
హాబలశాలి వేంకయ్య యొకఁడు
ఎక్కటికయ్యాన ముక్కంటినేనిఁ ద్రుం
పఁగఁ జాలునట్టిరామయ్య యొకఁడు
మత్తేభముల మదోద్వృత్తిఁ జొత్తిల మొత్తు
సాహసగుణుఁడు బుచ్చన్న యొకఁడు
గాండీవిగతి వైరికాండమ్ముఁ జెండును
ద్దండుఁ డౌనరసరాయం డొకండు

తే. గీ. మఱియు నినుగంటి నరసింహమనుజనాథుఁ
డవులఁ గాకర్లపూడి వేంకావనీశుఁ
డాదిగలజోదు లెందఱో యానృపాలు
నెపుడు సేవించుచుండెద రేమిచెప్ప? ౩౧

ఇఁక సైనికులభంగియు, దళవాయులసంగతియుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. దళము నొకరికొక రిడుతివియనిపోటుమానిసులే; వేయేటికి?

గీ. అచటఁ బుట్టినకోమటి యైన వీరుఁ
డచట జనిఁ గన్న పసిపాపఁ డైనశూరుఁ

డచట నున్నట్టిమార్గాల మైన హరిమె
వేయునేల ? తురుష్క భూవిభువరేణ్య ! ౩౧

హైద.—హార్డీ భల్యూ్మ హుంచే మాఖీ యేం లేఖ్ పోతే మాఖీ యేం. మాఖీ నీవు సెల్లించవల్సింది పేష్‌ఖస్ మాటా హేంటి బోల్తావ్. హాడ్డీభల్యూ్మ మీదీ సత్యా మీదీమీదీ సూస్కుండి. మాఖీ క్యాజరూరత్ హోయ్.

విజ.—నేను తమతో విన్నవించుకొనియెడిది సాంతముగా విని మఱియు నన్నుఁ గప్పము సంగతి యడుగుఁడు.

హైద.—హారే సైతాన్ పిళాసీ నీదీ గోసా సెప్పవోయ్ యింటామ్.

విజ.—మనము మన ప్రభువు లగుతురుష్కులకుఁ బండ్రెండేండ్లనుండి కప్పము చెల్లింపలేదనియు, ఆసొమ్ము వసూలుచేయుటకయి నవాబుగారి పంపున మంత్రులు స్వయముగ దయచేసినారనియు, మనల [illegible] రావలసినదిగాఁ దాఖీదు లంపినారనియు, నేను వారికి వార్త పంపఁగా. వారు నాకు మరల నంపినవార్త యిది:—

ఉ. ఎవ్వఁడు మీనవాబు మఱి యేమిది కప్పముఁ గట్టుఁడంచుమ
మ్మివ్విధిఁ బృచ్ఛ సేయుటకు నెవ్వఁడ వీవు తలంప వింతబల్
రవ్వ యిదేల? మేమయి పరాసులభేటికిరాము మీరు పొం
డవ్వల కేము శూరుల మటంచుఁ దలంపఁగ లేవె ? భూపతీ!

హైద.—(క్రోధరక్తారుణ నేత్రుఁడై) అరే! దుర్మార్గ్! రంగారావ్! ఆజ్ తక్ హమారాగులామ్ హోకర్; తేరే ఆంఖ్ శిర్ ఫర్ చఢాహువారే! క్యా! క్యా! క్యాబోతేహై! కౌన్ నవాబ్! అవుర్ కౌన్ హైదర్; హైరే! తోడా రహో! తోడా రహో! ఇస్ వక్త్ తొంత్ హమారా నబాబుజీకు బరాబర్ మాలుమ్ కరాకర్, తేరీ భాబ్లీ సబ్ ఆగ్‌సే నాశ్ నహీకరేతో మేరానామ్ హైదర్ జంగ్ నహీహై; క్యా! క్యా! భాబ్లీరంగ్డూ హేంటీ హేంటీ సెప్పేడ్

"నవాబ్ ఖాన్ ! మాదీ యిర్దూ హుంది. హాద్రి ఖేటీకి బొంరాం" బోలేగా! మాదీ ఫరంగిమూకా హంటే హాడ్కి హంత హాల్లచ్ఛెం హుంది. మాదీ నవాబ్ గార్కి మన్విబోలి, హాడ్డీ హుంగ్లె భొబ్లిఖిల్లా హంతా భూడ్దైభుంగా సేయిస్తామ్ మాదీ తఙాఖా గేఖో ! హిది తుర్కహాడ్డిదెబ్బ హాడీ్కి మాలుమ్నహి ! హై ఆభీ బోల్తా !

గేయము. హీరాభొబ్లీహాడ్కి మీరంతా షూడంగ-

షారీరంతోపట్టి షాదీ హైతామ్,
ఘుండార్ ముగంలాటి తాండార్ పాపాపట్టి
ఘుండేలు సీరించి బొండా హేస్తామ్,
భగ్గూన భొబ్లీఖి హాగ్గిలో పెట్టించి
భుగ్గీఖీ సేయించి ఘాయంటామ్,
హిఖ్కాడ హున్నట్టిపఖ్ఖానజీర్లాకి
ముఖ్ఖాలకి ఖోసి ముద్దాసేస్తామ్. ౩౪

విజ.—యవనసార్వభౌమా ! మీబలపరాక్రమంబు లే నెఱుంగనిది కావు. కాని నాదొక్కమనవి. మీ రిప్పుడు చెప్పినచొప్పున బొబ్బిలిని జయించి యాపురమ్మున మమ్మభిషిక్తులఁ జేసినచో ఆనాఁడే నేను మీకీయవలసిన కప్పము బొబ్బిలినుండి వసూలు కావలసినదియుఁగూడ తమకు బాఖలు చేసెదను. బొబ్బిలివారి నన్నునో, తమ రూరక పొమ్మన నక్కరలేదు. అచటికి సమీపముననే కలపాలకొండ మన్నెము వారి కొసంగవచ్చును. ఏవిధమైన చిక్కులును లేకుండనే ప్రతిసంవత్సరము మీకుఁ గప్పము వసూలగుచుండుట కిది మంచియుపాయము. మాకు నైరులుగ నుండిన బొబ్బిలివార బాధలనుండి మమ్ముఁ దప్పించిన ట్లగును. మీకుఁ గ్రమముగఁ గప్పము వసూలగుచుండును.

సైని.—(రోజించుచు నూరకుండును.)

విజ.—(తనలో) వీఁ డిప్పుడిప్పుడే నామాయావాగురలోఁ దగుల్కొను చున్నాఁడు. వీనికి లంచ మిచ్చెద నంటినేని నాకార్యము సానుకూలము కాఁగలదు.

తే. గీ. మొదట నామాయమాటల మొలక లెత్తి
పిదప రిపువర్ణనముచేత వృద్ధిఁ గాంచి,
నట్టియాతని తీవ్రకోపావనిజము
పూచి ఫలియింప నాకోర్కె పూర్తి యగును. 39

(ప్రకాశముగ) సాయేబుగారూ! ఇం దింతవిశేషముగ యోజింపఁదగు విషయముకూడఁ గన్పట్టదు. బొబ్బిలివారికి మీ రేమయిన నపకారముఁ జేయుచున్నారా? వారియొద్దనుండి తీసికొనినదానికి బదులుగ వారి కాపాలకొండమన్నెము మరల నిచ్చుచు నేయున్నారు. ఇం కిది వారి కెట్లపకార మగును? (చెవిలో) ఈబొబ్బిలి సింహాసనమును మమ్ము భిక్షుల జేసితి రేని యెవరికిని దెలియనీకుండ మీకుఁ బంచ్రెండులక్షల రూప్యంబు లిచ్చెదను. ఆశ్రితున కీమాత్ర ముపకారము చేయుట వింత కాదు. మీయాజ్ఞలను లక్ష్యము సేయనివారలను దండించుట మీకు విధాయక కృత్యమే కాన మీ రట్లు చేసినచోఁ బయియధికారులుకూడ నోరు మెదల్పఁజాలరు, నా కత్యంతోపకారము చేసినట్లగును.

హైద.—(సంతసముతో) రాజాజీ! నీవు మాఖీ యిస్తావ్ బోల్తా బారా లాక్ రుపియామే హిస్సా నద్దూ యిస్తావ్ లేకపోతే మంచిసావ్ కారమే జామీన్ యిస్తావ్ బోలో! మైబోల్తా; తుమ్‌కూ హాఖ్ఖాబ్లీమే తఖ్తా హౌందీలేవ్ సింగాసన్! ధానికి నీఖీ యెక్కిస్తావ్! మటీ హాదీ సేస్తావ్‌పని బోల్తా యిను.

పంచచామరము.

లడాయిలోన భొబ్లిహాణ్ణి లచ్మసెయ్యకుండనా
గడీని హడ్డిహడ్డి సేసి ఖాల్చి భూడ్దె సేస్తమేం

బడాయిసై గడీని నీఖు పట్కు ఖట్టుతాము దేఖ్
బడాజిసాబు! క్యాబి బోల్తె! పర్వాసై తు బోల్తా బోల్.

విజ.—చెప్పుట కేమున్నది? మే మెన్నఁడేని యొక్కటేమాటవారమే కాని యిన్నిమాటల వారము కాము.

ఉ. ఆర్తజనప్రసన్నుఁ డగునాహరిపాదము లాన; మీరలా
మార్తుర గెల్చి యాపురము మాకు నొసంగిన యాక్షణంబ
చే। కూర్తును మీధన మ్మవని క్రుంగిన విష్ణుపథమ్ము వంగినన్
ధూర్తతకాదు మీ యెదుటఁ దొల్లివచించిన దెల్ల హైదరూ!

మీకు నామాటలయం దొకవేళ నమ్మకము తగులకపోయినచోఁ గొంత రొక్కము ప్రస్తుత మిచ్చెద. మిగిలినది మాకు బొబ్బిలి యభిషేకము జరిగినప్పు డొసంగెదను. మఱి మీరు మాకు బొబ్బిలి యొసంగెద మన్నందుల కేమిజామీను?

హైద.—హిజ్యారాజా! మాదీ నవాబ్ వంశమేమ్మె యేక్ ఠీక్ బాత్ బోల్తా; బద్మాష్ మాటా మాఖీ సంపేశ్నా రాదు. మాదీ ఘమ్మాణం దైభం మీదయేసి నీతుయ్యం సెస్తామ్.

క. వ్రుఖటే బాత్ మై బోల్తా,
నఖొ ఝూటా బాతు మాఖి నాదీబాత్ స
చ్చుమ్ ఖొదా సాచ్చిగ దేఖ్ మా,
ది ఖొరాన్ సాచ్చిగ యినండి దీన్ రాజాజీ. ౩ం

గేయము. హల్లా దైభం మాఖీ హవ్వారం హైనార్
హారు సూస్తార్ మేము హంటాం దీన్ని
ఖిల్లాభొబ్లీ సాబ్ సే గిర్గిర్ కొట్టేసి
ఖేల్ కర్తా! హాభొబ్లి మీఖీ యిస్తామ్

మళ్లీ బద్మాష్మాటా మాఖీ బోల్తా నహీ
మామాట నీక్షయం మారాజ్ సునో
హిల్లిద్గో కైజార్మె యేస్కొని సెప్తామ్
యీరాభొబ్లి మిాఖీ హిచ్ఛి యేస్తామ్. ౩౯

ఖరార్ ఖరార్ ఖరార్.

మాదీ కైజార్ పట్టి నీక్షయం సెప్తామ్ మాఖీ భొబ్లీఖి కొట్టి మిాఖీ యిచ్చియేస్తామ్. ఝూటాబాత్ నహీ (చూచుట నటించి) హల్లద్గో! బూసీదొర్గార్ హిద్దాకి హోతాహైతున్నార్. హోర్తోటి హిది మొర్గి లడాయికి మేరా సిబ్బంది తయ్యార్ సెయ్వాలా.

బూసిదొర.—(ప్రవేశించి) సాయెబా! ఈపుడమి ఱేడు మన కీయవల యుకప్పమునుగుఱించి యేమిచెప్పియున్నాఁడు?

హైద.—సర్కార్! హిజ్యారాజా బోల్తావ్ మాదీ బూమ్మీ కీమ్మా మే అచ్ఛా పంట నహీ! హప్పటికి మాదీ ఖిప్పం మాం ఖట్వాలా హొంద్ది హాంటే, భొబ్లీ హేల్తా హుండ్లే బడేవస్తాద్ రంగ్రావ్! హోడూ వచ్చి మాదీ శిస్తు దస్తూ ఖానిద్దు హోడూ బడా పౌరుస్సాలీమే హున్నాడ్ అంటాడ్ సాబ్.

బూసి.—బొబ్బిలివా రీయవలసినపన్ను చెల్లకపోయిన మానెఁగాక! తానీయవలసినకప్ప మేల చెల్లింపఁగూడదు? ఆబొబ్బిలికి మనమే వేఱుగ కబురంపి పన్ను వసూలు చేయుదము.

హైద.—భొబ్లీహోడూ హోడ్డీ సామ్ము హివాళ్కి పోడ్డం ఖాక, హిజ్యనగ్ర దేషంమే ఫితూరీ మొర్గి రైతుహోళ్లావుండ్లే హోళ్కి సెప్పి హోరాజాఖీ సామ్ము నైవసూల్ సీస్తాడ్! మతి మంది భేటీకి ఆవ్ మే మన్ము ఖబ్రూ సేస్తే హోడూ హల్లచ్ఛం సెప్పి హిడ్డాకి ఆతానై! హిజ్యారాజా ఖబ్రూ సేస్తే ఆడూ బోల్తా "ఆరే! కోన్ రే బూసీ! కోన్ రే హై

దర్! వాళ్లధగ్గాకి మాం కైకూ ఆతా? వాళ్కి జర్గుర్తే హుంతే వాళ్కి రమ్మన్" అంటాడ్ సాబ్!

బూసి.—అయినచో దీనినిగురించి నీవేమి యోజించుచుంటివి?

హైద.—సర్కార్! నాఖీ హూక్టి తోస్తాహుంది; యీహిజ్యారాజాఖి లష్కర్ గిష్కర్ మే భతే ఘూప్దీ హుంది. యిది షాహంమే మన్మ తీస్కాని, భొబ్లి పోయి హోడ్డి ఖొట్టి యీడ్కి హిస్తే, యిత్ గాడూ బోల్తా భొబ్లీమీదా రావాల్సింది హిజ్యనగ్గంమే రావాల్సింది హంతా పేష్కస్ మాఖీ యిస్తావ్ బోల్తా హోభొబ్లీరాజాఖి పాల్కొండమన్నె మ్మే జావ్ హుకుం దేదియ్యా భొబ్లీహోడూ మన్కి హల్లచ్చం సెప్పి హుజూర్ భేట్కి ఆతానై హంద్కు హెట్లాగా 'వాణ్ణి ఖొట్కు తప్ప. హీరాజాషాహంమే మన్మ భొబ్లి ఖొట్కుపోతే మన్కి సాలా షిబ్బంది పర్గయా హైతుంది. (చెవిలో రహస్యముగ) యీహిజ్యానగ్గం హోడూ హోభొబ్లీహోడూ యిద్రూ హేకం హై మన్మిద్కి లట్ పట్ కీ సెప్తే మన్కి షాలా ఖష్టం హైతుంది. హీళ్లయిద్దర్కి లోపల్ జట్టీల్మె హున్నాయే హయ్యి మన్కి షాలా వుపోగం. హంతాసామ్మ హూక్టేసారి నబాబ్ హోరీఖజానామె మన్మ సెల్లిస్తే మన్కి సాలాన గ్జానా యిస్తార్.

బూసి.—(ఆలోచించి) సరియే ముందుగ నాబొబ్బిలిరంగారాయని మన్మ గనిమికోటమకాములోఁ గలసికొనవలసిన దని కబురంపుము.

హైద.—యేల్నిహోర్ది హుకుమ్. (తెరపడును.)

శ్రీ ర స్తు.

ఓంనమో మార్తండగురుపరబ్రహ్మణే.

శూ ర బొ బ్బి లి.

ద్వి తీ యా ం క ము.

రంగము-రంగారాయనికొల్వుకూటము.

రంగారావు, వేంగళరావు, ధర్మారావు, వేంకయ్య, బుచ్చన్న-యుందురు.

రంగా.—మామా! ఇంక వివాహముహూర్తము పదిదినము లున్నదికదా! మీ రిట్లుపేక్షించినచో నప్పుడు కార్యము మఱింత కష్టముగ నుండునే! పొరుగూరివా రుండుట కెచ్చటెచ్చట విడిదు లేర్పఱిచినారు?

ధర్మా.—వారి కనుకూల మగు తెఱఁగునఁ గొందఱకు ధర్మసత్రంబులను, మఱికొందఱకు సంస్కృతపాఠశాలయందును, ఇంకఁగొందఱకు వేదాధ్యయనమందిరంబునను బస లేర్పాటు గావింపనెంచితి. అవి చాలక పోయినచో గోపాలస్వామివారియాలయముకూడ విడిదిచేయుదును.

రంగా.—దమ్మయ్యగారూ! నా కదేమికారణముననో కాని, ఇది యంత యుత్సాహజనకముగ నుండక మఱియొకమాదిరిగ నున్నది. నామన మది యేమో కీడునే శంకించుచున్నది. మన మెవ్వరి కేడేని యపకారము చేసియుండముకదా!

ఉ. పెద్దల భక్తిఁ గన్గొననొ? పిన్నలఁ గూరిమిఁ జూడనో? హరి
న్దద్దయుఁ గొల్వనో? ఖలుల దండనవెట్టనొ? భూసురావళిన్
గొద్దిగఁ జూచినాఁడనొ? యనుంగులనోమనొ? ఎందుచేత ని
ట్లుద్దవిడిన్ దపించెడినయో! హృదయంబు ప్రతిక్షణంబహా!

ధర్మా.—గోపాలకృష్ణా! ఈ వివాహప్రయత్నముల యలజడిచే నీమన మిట్లు తొందరపడుచున్నది కాని యొండేమియుఁ గాదు. ఇంతకును నీ వెవరెఱుఁగనిపనిఁ జేసితివి? ఇంచుక విశ్రాంతిఁ జెందిన సర్వము కుదుటఁ బడఁగలదు.

రంగా.—మామా! కారణ మేమయి యుండునో తెలియదు కాని,—

క. వామాక్షి మాటిమాటికి
నేమో యదురందొడంగె నేయశుభముల
య్యో! మూఁడునో? బొబ్బిలిపురి
కేమేనియు వన్నె చెడునో? ఎటు లెఱుఁగ నగున్? ౨

మఱియు హృదయము గందరగోళ పడుటతోఁబాటు వామాక్షి యశుభము సూచించుచున్నది. ఒకవేళ నాకుఁ గీడు మూఁడినచో నా యీముద్దులతమ్ముని నెవ్వ రాదరింతురు?

వేంగ.—అన్నయ్య దొరా! ఇట్లధీరాలాపము లాడెద రేల? ఇది ధీరగుణ మగునే?

మ. జనముల్ భీతిల సర్వలోకములు నాశంబైన వారాసు లెల్లను నొక్కుమ్మడి నింకిపోయినను లీలన్ దారకల్ డుల్లియా యినచంద్రుల్ గతితప్పినన్ బృథివిలో నేమైన శ్రీరంగరాడ్ జనపాలాగ్రణికాలిగోటికయినన్ శంకింపఁగా నేటికిన్? 3

సేవకుఁడు.—(ప్రవేశించి) మహారాజా! చామర్లకోటనుండి యొకచారుఁడు వచ్చి దేవరదర్శన మభిలషించుచున్నాఁడు.

రంగా.—నిరాటంకముగఁ బ్రవేశపెట్టుము. (సేవకుఁడు నిష్క్రమించును.)

చారుఁడు.—(ప్రవేశించి) దేవా! విజయ మగుఁగాక! మొన్నటిదినమున సీలాద్రి రాయనింగారిని దమ భేటీకి రమ్మని పరాసులయొద్దనుండి వార్త ఁగా వారు రాజమహేంద్రవరము దయచేసిరి. అందేమి విశేషములఁ ని పెట్టియున్నారో నాకుఁ దెలియదు కాని, వారక్కడనుండి వచ్చి

తమ కతిత్వరితముగ నీకమ్మ నందిమ్మని చెప్పి నన్నంపియున్నారు. ఇదే వారనిచినజాబు. (కమ్మనిచ్చుచున్నాఁడు.)

రంగా.—వెంకయ్యగారూ! ఆజాబందికొని యందేమున్నదో చదువుఁడు. ఇంతసత్వరగతి నన్నగారియొద్దనుండి జాబు వచ్చుట చూడఁగా నేదియో యవశ్యకారణ ముండితీఱవలయును.

వేంక.—(జాబందికొని చదువును.) "శ్రీమద్గోపాల చరణారవింద సేవామకరంద బంభరాయమాణ మానసులును, శ్రీపద్మనాయక వంశనాయక మణులును అగు శ్రీరావు గోపాలకృష్ణ రంగారావుబహద్దరువారికి:— అన్న నీలాద్రిరాయఁ డాశీర్వచన పురస్సరంబుగ వ్రాయులేఖార్థములు.

ఈనడుమ జమాబందీ యొనరించుటకయి, నవాబుగారిచే నియమితుండయిన బూసీదొర వచ్చి రాజమహేంద్రవరంబున విడిసియున్నాఁడని నీవును వినియేయుందువు!

రంగా.—అగును. ఆ బూసిదొర భేటీకి పోవలయు ననియు, పోయి మన కష్టసుఖములు చెప్పి మన మీవలయు కప్పము మాపుచేయించుకొందమనియు, వారు మాపుచేయనిచోఁ గొలఁదిసేనలతో నున్నవారలతో యుద్ధము సేయుట సుకరము కనుక సమరము చేయ మనలఁగూడ రమ్మనియు మొన్న విజయరామరాజు కబురంపియున్నాఁడు. అదియుఁగాక మనలను దమభేటీకి రమ్మని యీనడుమ వార్తఁగూడ నంపియున్నారు. ఆబూసియే యీబూసి కాఁబోలును? సరియే! ఆ పయి సంగతులఁ జదువుఁడు.

వేంక.—"పరంగివారమితసైన్యముతో వచ్చియున్నారని విని మీసహజవిరోధి యగు విజయరామరాజు కొంతపరివారముతో రాజమహేంద్రవరమున విడిసియున్న బూసిదొరను దర్శించి యాతనిమంత్రియు దుర్నీతివర్తినుండును లంచగొండియు నగు హైదరుజంగును గలసికొని వారలకేమిదుర్మంత్రములు బోధించినాఁడో కాని,—

వేంగ.—(కోపముతో) ఔరౌరా! రాజకులార్ణవబడబానలమా! పితికి పందా! మీవంశమ్మునకెల్ల నపయశోదాయకం బగుపనిఁ జేసితివి కదరా?

క. మాపై ననికి వెడలతే
కీపగిదిని తురకఁ జేరి యెటో కొండియముల్
వే పలికి వాని నిట్టులు
మాపయి కెత్తింపఁ జూతె? మానవపశువా! ౭

నీవు వేయేండ్లు తలక్రిందుగఁ దపస్సు చేసినను, మఱికొన్ని జన్మము లెత్తినను బొబ్బిలివారిని గెలుచుపాటి సామర్థ్యం బాతమ్మిచూలి నీ మొగంబున వ్రాయఁడురా! నీవిట్లనసూయచేఁ జావక యేల గింజుకొనియెదవు?

రంగా.—తమ్మయ్యా! నీ దుడుకుఁదనముచే బ్రదుకఁజాలకున్నామోయి. వారినిఁ బూర్ణముగా నాయుత్తరమేని చదువనీయకున్నావుగదా!

వెంక.—"బోధించినాఁడో కాని, ఆ పరాసువారందఱును మీపయిఁ గడు కోపము నూని మిమ్మెదురింప నెంచుచున్నా రనుమాట నిశ్చయము. ఆరాజేమో హైదరున కమితధనము లంచ మిచ్చెద నని పల్కెనఁట! ఆతురకయును బొబ్బిలి గెల్చి వాని కిచ్చెద నని కత్తిఁ గొట్టి ప్రమాణము చేసినట్లు తెలియవచ్చినది."

రంగా.—తమ్ముఁడా! వేంగళరాయఁడా! సదస్యులారా!

శా. బద్ధస్పర్ధకదాత్ముఁడావిజయభూపాలుండు మాపైని తాఁ
గ్రుద్ధత్వాంచితమానసుండగుటచేఁ గొండెమ్ములం జెప్ప స
న్నద్ధంబౌ నిజవాహినిం గొనుచు నన్యాయమ్ముగా నీదొరల్
సిద్ధమ్మైయని సేయ నెంచిరఁట! ఇస్సీ! వింటిరే వింతలన్. ౮

వేంగ.—అన్నయ్యగారూ! అన్నిఁటి కేమిగాని,—

ఉ. పౌరుషశాలు లీవెలమవా రని తెన్నయెఱింగియున్న భూ
దారుఁడు రామరా జెటులు తా మనపై నని సేయ నెంచెనో
యారయరాదు మున్ను తన కైనపరాభవనామకాగ్ని చ
ల్లారెనొ? బం డెదత్ప్రతిఫలమ్ముగ నీగతి సేయ నెంచెనో?

రంగా.—ఏమీ! మనప్రతిపక్షుఁ డగువానిమాయమాటలు విని సత్యాసత్య ములు విమర్శింపక యాశూరులు మనపై నుద్రేకింప నెంచిరో? వారి బలంబులబలంబులు విని యీరంగారాయఁడు భీతిపడు నని యెంచిరి కాఁబోలును? పోలు!

చ. జనములు భీతిఁ జెందఁగ రసాతలవారిధు లేకమైన
న్నన సతి తమ్ము లాప్తులు వినాశము నొందిననైన సద్యశో
ధను లగు రాచవంశజులు ధర్మవిరుద్ధము లైన కార్యముల్
కనిసహియింతు రేయుసురు కంఠమునంగలయంత కాలమున్.

బుచ్చ.—ఆవిజయరామరాజు మనలఁగూడఁ దన్నుంబోలె భీరువు లని యూహించి యుండుటచే నిట్లు చేసియుండును. కానిచో నిట్టి పిఱికిపని సేయునా!

మ. బలవంతుం డగునేని శత్రువులఁ గూల్పవ్వచ్చుఁ గాదేని వా
రలతో మిత్రత నుండవచ్చు ఋజుమార్గ మ్మిట్టులుండంగ నీ
కులవిధ్వంసకరుండు వారలను గన్గోఁబోయి మాపైన ని
ట్టులుకొం డెమ్ములువల్క నేమిటికిదుష్టుండా తమాత్సర్యుఁడై.

రంగా.—ఎట్లుగా దైవము నిర్ణయించియున్నాఁడో అట్లు కాకమానదు కదా!

శా. కానిమ్మేటికిఁ గా దనన్వలయు? సంగ్రామమ్మునన్ వైరిరా
ణ్ణానాశస్త్రవితానసైపుణియు మనైకపుణ్యాము గానన్

నానాఁ డావిజయతకు మేశుఁడు మదీయాస్తోక బాహాబల
మ్మనిఁ లెస్సయెఱుంగఁగాఁగలఁడుసుండీ! పెక్కులిం కేటికిన్?

వెంకయ్యగారూ! ఆజాబు తుదముట్టఁ జదువుఁడు.

వేంక.—"దీనింగూర్చి మీరు బాగుగ యోజించి వలయుప్రయత్నముల నుండవలయు. ముం దేమిజరుగఁబోవునదియుఁ దెలియఁజేసెదను.

చామర్లకోట,
జనవరి 1757.

మీ హితాభిలాషి,
నీలాద్రిరాయనింగారు.

రంగా.—ఓయీ! నీ వీకఁ జామర్లకోట కరిగి అన్నయ్యదొరగారితో "మీరు కావించినమహోపకారంబు నెన్నటికిని మఱవ మనియు, సామమునఁ గార్య మెటులేని సాధించెద" మనియు మనవి సేయుము. బుచ్చన్నగారూ! ఆతనికిం దగుబహుమతు లొసఁగి సత్కరింపుఁడు.

బుచ్చ.— చారుని సంభావించి మరల (ప్రవేశించును.)

రంగా.—వెంకయ్యగారూ! మీరొకసారి పోయి బావయ్యగారిని బిలిచి కొనివచ్చెదరా! అందఱముఁ గూడి కార్యము నిర్ణయింతము.

వెంక.—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

రంగా.—అన్నలారా! వింటిరి కదా! అన్నగారు దయాపూర్వకముగ మన కనిచినకమ్మ. సమయము వేచి వేచి మన మందఱ మప్రమత్తుల మయి యుండి వివాహప్రయత్నము లొనరించుకొనుతఱి వలను కనిపెట్టి మనవైరి యగు విజయరామరాజెట్టియపాయముఁ దెచ్చిపెట్టినాఁడో! కృతఘ్ని కానికాయపరివృతులగు నాపరాసువారితో యుద్ధమునకే డీకొంటిమా యుద్ధాగ్నిలోఁబడి మన మెల్లరము మలమల మాఁడుదు మేమో? ఇందుల కుపాయ మేమి?

వేంగ.—అన్నయ్యగారూ! మీ రేటి కిట్లాడెదరు? మీయాజ్ఞఁ బాలింపుచున్న మే మందఱముఁ గూడ నేమైతిమని యింత వెలితిగ యోజించు

చుంటిరి? ఆవిజయరాముఁ డాహైదరుబూసులనే కాక మఱియొక వేయికోట్లమందినిఁగూడ కూర్చికొని రానిండు.

మ. వెలమల్ నా నెవ రంచు నెంచితిరి? దోర్వీర్యప్రతాపానల
జ్వాలనజ్వాలలసర్వలోకములు గాల్పఁగ లేరె? యేనొక్కఁడన్
గలనన్ హైదరుబూసుల న్నడఁచి వీరి న్మత్ప్రతాపంబు నా
జలజాతాప్త హిమాంశు తారకముగా స్థాపించెదన్ సోదరా!

అట్టివారనేకు లుండ నీకు విజయమునుగూర్చి శంకింప నేటికి? విజయ సూచకంబుగ రణభేరి మ్రోయించి సర్వసేనల నుసమరసన్నద్ధముగఁ జేయక యింక నీజాగేల? ఈరాజ యోజన లేల?

ఆ. వె. వెలమవారిచెంపవ్రే ల్లైజెంగినవాఁడు
విజయరాముఁ డొకఁడె వీరి గెలుతు
నంచు వచ్చినట్టి హైదరు బూసియు
నెఱుఁగఁగలరు వెలమయీఁటెపోటు. ౧౧

ధర్మా.— అల్లుఁడా! యుద్ధము యుద్ధ మని పలువరించెద వేల? అదియు నచిరకాలములోఁ డాయ నున్నదేమో కదా! సామ దాన భేదోపాయంబుల నిది చక్కఁబఱుపవలె నని ఈయెల్లరియుద్దేశ మగుచుండ నీ విట్లు యుద్ధమున కుఱికెద వేల?

వేంగ.—(ఈర్ష్యతో) మీయభిప్రాయ మెప్పుడును సామమువంకనే పెనఁగులాడు చుండును గాని యుద్ధమునకు ముందంజవేయునా? మన యెడల నింత మహాద్రోహము సేయ సమకట్టిన యానీచునియెడల సామ మనుసరింపవలెనేమి?

చ. ఎపుడు లభించుఁ గాల మని యెంచుచు వేళ లభించినంత నా
కపటనృపాలుఁ డాదొరలఁ గైవసముఁ బొనరించి యిట్టులా
లపుఁబని కుద్యమించితమలష్కరుతోడ్కొని వచ్చుచుండ నె
య్యపుఁబసచూపనుంటిరిబళా! కడునబ్బురమయ్యెనియ్యెడన్

నృపాపశదుండగు నావిజయరాముని దురాలోచన విని, వల్లెయని తల యూఁచి బొబ్బిలిపయి డీకొనెంచిన యాముష్కరతురుష్కాధములతో నింకను సంధి ననుసంధింపవలయునేమి ?

(తెరలోఁ బాపారాయఁడు.)

శా. దండన్దండిమగండు వేంగళుఁడు ప్రోద్దండక్రియున్నాయమై
యుండన్ఖండనభూమి మెండుకొని యుద్ధోత్సాహమేపారఁ బ్ర
హ్మాండమ్మెల్లను గుండపిండిగను జేయంజాలు పాపయ్య యిం
దుండన్నొండరి రామరాజనికిఁ దానూహించెనే మాపయిన్.

పాపారాయఁడు.—(పటాక్షేపముగఁ దెరఁ జిమ్ముకొని ఆగ్రహముతోఁ బరవళ్లు ద్రొక్కుచుఁ బ్రవేశించి విజయరాముఁ డెదుటనున్నట్టు లక్షించుచు.) ఓరీ ద్విపాదపశువా ! విజయరామహతకా !

స్రగ్ధర.

సంగుల్ గింగుల్ దురుష్కుల్ జతనపఱిచి వే సంగరమ్మాచరింతే?
ఖంగాళీ! దుష్టచిత్తా! కలుషహృదయ! దుష్కర్మ! తంత్రాభిలాషీ!
రంగారాయక్షితీశాగ్రణి యున నెఱుఁగల్ రాదురా? మంచిదే! యే
సంగిల్ మత్ఖడ్గధారార్భటికి నిలిచెదో? వచ్చిచూతుల్ దురాత్మా!

వేంగ.— బావా ! చూచితివా ! దురాత్ముండగు విజయరామరాజు చేయుచున్న దుస్తంత్రము ! తానందిన పరాభవంబునకు చావక యెవ్వరినో బూసిదొరను, హైదరుజంగుసాహేబును దోడుకొని మనపైకి యుద్ధమునకు వెడలునాఁడఁట !

పాపా.— నిజప్రతాపానలంబునఁ బరిపంథిసేనాసాగరంబు నింకింజాలు పాపారాయఁడిందున్నాఁడన్నమాట యావిజయరాముఁ డప్పు మఱచిపోయినాఁడు కాఁబోలు ! తగుదుమని వారలకు బాసట రా చిన యాతురకలును దూజేపులును, ఇంక మఱెంతప్రదర్శిత

నలంబునకు శలభంబులు కాఁగలరు. ఏఁడీ! ముందాబలగర్వితుం డెం దున్నాఁడో నాకు చూపింపుఁడు. ఏనొక్కరుండన ఛురికామాత్ర సహాయుండనై వానిగర్వంబు సర్వంబు ఖర్వంబు గావించి మీకు నేత్ర పర్వం బొనరించెద.

రంగా.—ఓ వీరపుంగవులారా! శాంతింపుఁడు. శాంతింపుఁడు. మీకోప మూలంబున మాయాలోచనల కంతరాయము కల్పించుచున్నారే!

క. కర్జ మెటు సేయానగునో ?
తర్జనభర్జనలు సేయఁదగు నని పిలువన్
వర్జితశాంతుల రై యిటు
గర్జించుట లెస్సయే ? వికాసము వలదే ?

పాపా.—బావా! బ్రాహ్మణులకువలె మాకుఁగూడ శాంతిపన్నము లుప దేశించెద వేల ?

ఉ. హైదరొకం డెకాదు జగమంతయు నాలము సేయవచ్చినన్
కాదననేల? వారిబలగర్వము సర్వము రూపుమాపి భూ
మీదయితున్ భవత్పదసమీపమునం బడవైవఁ జాలనే?
మీదయయింతయుండిన నమేయపరాక్రమ! రంగరాణ్ణృపా!

రంగా.— బావా! వారు మనపైకి దండువెడల నున్నారనుమాటమాత్ర మేమినిశ్చయము! అక్కడఁ బ్రవర్తిల్లినసంగతి నన్నగా రెఱింగినంత వఱకు వ్రాసిపంపినారు. అంతమాత్రమున వారలకృతనిశ్చయము స్థిరీక రించుట కెట్లు వలనయ్యెడిని? మన మేమి సేయవలసినదియు నిర్ణయించి కొనుటకు నిన్నుఁ బిలువనంప నీవిట్లు కాండతాండవ మాడ మొదలిడితివి. ఇట్టుగ తొందరపడుట యుచిత మగునే?

పాపా.— బావా! విజయమగుఁగాక! అరిసేనలు మనలం దాఁకనున్న వని వినినంత జనించినయలుకచే నేమేమియో యంటిని. అందులకయి యిందలివా రెల్ల మన్నింతురుగాక:— బావా! నావలన కాఁదగు కార్య మేదియో యానతీయ వేఁడెద.—

సేవకుఁడు.— దేవా! ఎవ్వఁడో యొకతురకజవాను హైదరుజంగుదగ్గఱ నుండి దేవర కేదియో వార్తఁదెచ్చినాఁడఁట!

రంగా.— నిరాటంకముగఁ బ్రవేశపెట్టుము.

పాపా.— బావా! విజయరాముఁ డిచ్చినలంచముచే నోరు మెదల్పఁ జాలని యాహైదరు మన కేటి కిప్పుడు వార్తనంపవలయు? ఇదియొక కృత్రిమ మేమో!

వేంక.— కానిమ్ము! ఏల కాకపోవలయును? ఏ కృత్రిమము పచరించినను వారు మన నేమి చేయఁగలరు?

ధర్మా.— వారంపిన సందేశము సాంతముగా వినినచో నంతయు మనకే తెల్లమగును.

తురకజవాను. (ప్రవేశించి) సలామ్! బొబ్బిలియేలే రంగ్రావ్ బహద్దరువార్కి! మాదీ యేల్నాహోడూ హుంది బూసీదోర్! హోర్ది మీఖీ యీతాఖీద్ సే హిచ్చిరమ్మన్ బోలే! హిద్గో సాబ్! తాఖీద్ మే దేఖో! (తాఖీదు నొసఁగును.)

రంగా.— వెంకయ్యగారూ! దానియం దేమున్నదో చదువుఁడు.

వేంక.— (తాఖీ దందుకొని చదివి) సరియే; బూసిదొరగారిని స్వయముగ ఖాసింకోటమకాములోఁ గలసికొనవలసిన దని తాఖీ దంపియున్నారు.

రంగా.— ఓయీ! వచ్చి వారిదర్శనము చేయుదు మని మనవిచేయుము. నీవు కడు మంచివానివలెఁ గన్పట్టుచున్నావు. నీకు బహుమతి యొసంగెదము. విజయరాముఁ డిప్పు డెచ్చట నున్నాఁడో చెప్పఁగలవా?

తుర.— హోడూ హిజ్యారాజా మే మాదీ హైదర్ జంగ్ తో ఖల్సి వుంటాడ్; హోరూ హంతా మంత్రాంగం షెప్తార్.

రంగా.— అయినచో మీదొరలయాలోచన మేదియో తెలియునా?

తుర.— మాఖీ తెల్వాద్ ఖానీ మీఖి మార్నెకు లడాయ్ఖి సెప్తామ్ హోలోస్న సేస్తార్ హుంది సాబ్; హోడూ హుందీలేదూ హైదర్; హాచ్చాపుండాకోర్ బద్మాష్ వుంది. హోడ్కి రాజావాలా మే బారా లాక్ రుషియా లంఛం హిచ్చాడ్; హంతా పుఖార్.

రంగా.— బుచ్చన్నగారూ! మీ రీతని సబహుమానముగఁ బంపిరండు కర్తవ్యము నిర్ణయింతము. (బుచ్చన్న తురకసహితముగ నిష్క్రమించి తిరుగ ప్రవేశించును.)

రంగా.— అయ్యలారా! ఇప్పుడు మన కన్నయ్యదొరగా రంపినవార్తయును, బూసిదొరగా రంపినతాఖీదును వినియున్నారుకదా! ఇటుపైని మన మేమి సేయవలయును?

ధర్మా.— గోపాలకృష్ణా! దుర్ఘటమైన యిట్టిరాజకీయ వ్యవహారములు తటస్థించినపుడు మిగుల యోజించి యేదేనిఁ జేయవలయును కాని; తొందరపడి యేది చేసిన నది విషముగఁ బరిణమించును. మనము బాహుబలము కలవారమే యైనను; మాయాయుద్ధకుశలు లగుపరాసువారితోఁ బోరుతఱి జయంబు మనకో ప్రత్యర్థులకో నిర్ణయింపఁజాలము. అట్టియెడ నీకార్యము సామముననే చక్కఁబఱచికొనవలయును. బూసిదొరవ్రాసినచొప్పున నతనిఛేటీకిఁ బోయినచో సర్వము నిర్వహింపఁగల మని నాయభిప్రాయము.

వేంక.— అట్లయినచో మంచిదియే కాని; లంచగొండియగు హైదరు విజయరామునిచేఁ బ్రేరితుఁడయి మనల నేమేని యవమానపఱచునేమో?

బుచ్చ.— వెంకయ్యగారియూహ కూడ త్రోసిపుచ్చుటకు వీలులేదు. అందుచేతనే గదా! వారి తొలివర్తమానమునకు మనము రాజమహేంద్రవరమునకుఁ బోలేదు. న్యాయాన్యాయములు, యుక్తాయుక్తములు ధనైకపక్షపాతుల కుండునా?

పాపా.— (కోపముతో) ఏమేమి! నిజప్రతాపకల్పాంతాంబరచుంబిత జాజ్వల్యమాన జ్వాలాసమావృతశిఖిదందహ్యమాన మత్తపరిపంథిసర్వసేనావార కక్షేంధనుం డగురంగమహీపాలునకే యవమానమా? అట్లొనరించువాఁ డేచెఱువునీరు త్రాగఁగలఁడు?

శా. ఔరా! యెంతటిమాటలాడెదరు? నాకాధీశుఁడైనఁగాక! విస్ఫారోగ్రస్ఫుటబాహాదర్పవిజితప్రత్యర్థి యైనట్టి రం

గాం రాయప్రభువాళి వచ్చినను చుల్కంజేయునే? అట్టుల
వ్వారలుబ్బాచినవారిప్రాణములునిల్వంజాలునే బొందెలోన.

ధర్మా.— అంతదనుకఁ బోనేల? సాయమునఁ గార్యము నిర్వహింపనెంచు వారి కిది కర్తవ్యము కాదు. ముందుగ నాదొరలయొద్దకు మనము పోవలయును.

వేంక.— మీరు దొరలనుటచే జ్ఞప్తికి వచ్చినది. మనరాయనింగారిని గూర్చి విశదముగ నెఱిఁగిన కుముందరుదొరగారు మన కిప్పట్ల సాయము చేయలేరా? వారుకూడ దొరలేకదా!

రంగా.— అగును. కుముందరుదొరగారు మన కిప్పట్ల సాహాయ్యము చేసిరే తీరుదురు. వారిదగ్గఱకు ముందుగ మనము రాయబార మంపుదమా?

వేంగ.— పంపవచ్చును కాని; ఆరాయబారపువిశేషము లేమని?

ధర్మా.— ఏమున్నది? ఇచ్చటిసంగతు లన్నియు ఉన్నవున్నట్లు నివేదించి మనలనుగూర్చి బూసిదొరగారికి వ్రాసి యుద్ధమాఁపవలయునని.

రంగా.— ఇదియే కడు మంచియుపాయము. బుచ్చన్నగారూ! మీరొకసారి నమ్ముంగూర్చి శ్రమఁ దీసికొని బందరుపురమునకుం జని కుముందరుదొరగారిని జూచి మనసంగతి నివేదించి వచ్చెదరా? మరలి వచ్చుతఱి మీరు స్వయముగ బూసిదొరగారియొద్దకుఁ బోయి వాస్తవముఁ దెల్పి రండు. సర్వవిధముల యుద్ధమాఁప యత్నింపుఁడు.

బుచ్చ.— దేవా! మీసందేశముఁ గొని పోవుటచే నే నిన్నాళ్లకు ధన్యుఁడ నైతిని. కుముందరుదొరగారి కాబూసిదొర స్నేహితుఁడును శిష్యప్రాయుఁడునఁట! ఇఁక సంధి పొసఁగుట కేమిలోటు?

రంగా.— ఎంతసొమ్ము వలసినను తృణప్రాయముగ నిచ్చెద మని చెప్పి యెందులకును వెనుకఁదీయకుఁడు.

బుచ్చ.— చిత్తము - (నిష్క్రమించును.)

ధర్మా.— రాయబార మంపితి మని మన మిపు డేమఱి యుండఁజనదు. అన్నిసన్నాహములమీఁద నుండినచో బాగుగా నుండును.

రంగా.— ఇప్పట్లు చేయవలసిన సన్నాహము లేమి ? సేనలన్నియు సిద్ధముగనే యున్నవికదా !

ధర్మా.— అట్లు కాదు. వా రొకవేళ మనవర్తమానము చేరకమున్న బొబ్బిలి ముట్టడింప నెంచిరేని మన మానడుమం బడి భ్రమగ్గవలసినవార మగుదుము. కావున కొంత సేనం దోడ్కొసంగి పాపారాయని రాజాముకడ నుంచినచో మనకు ముమ్మందు వార్త తెలియుటయే కాక వారి నచ్చటనే యడ్డగింపవచ్చును.

రంగా.— బావగారి నిపుడె విడిచిపుచ్చుటకు మన మొప్పుకున్నది. శత్రుసేనామధ్యంబున వా రొక్కరు.— (అర్ధోక్తిలో)

పాపా.— తిరస్కారసూచక మగుకోపముతో

శా. బావా! ఎంతటిమాటలాడితివి? పాపారాయఁడన్నఁ స్వతేజోవైశ్వానరుఁ డంచు నెంచవకటా! క్షుద్రాత్ములౌ వీరిదౌ లావెన్నంగ నదెంత? రుద్రుఁడయినన్లక్ష్యమ్మె? వీక్షింతునే నీవాజమ్ముల తేజ మెంతటిదియో? యేలా! యిటుల్శంకిలన్?

క. దారిఁ జనువేళ నేన
వ్వారల వడిఁ దాఁకి వారిబల మూరసి వే
మారిమసంగినమచ్చున
నారిపులం జంపువాఁడ నవనీనాథా ! ౧౨

రంగా.— ఇది కడు లెస్సగ నున్నది. ప్రకృత మిట్లు జరిగించి యవసర మగుతటి నిచ్చవచ్చినట్లు చేయవచ్చును. నేఁటికిఁ గొల్వు చాలింతము.

(తెర దిగును.)

రంగము బూసిదొరడేరా

బూసి - హైదరుజంగు - విజయరామరాజు నుందురు.

బూసి.— ఏమోయి విజయరామరాజా ! అప్పుడే బొబ్బిలివారి నిందు రమ్మనికబురంపి చాలదినములైనది కాని యింకను వా రిందు వచ్చినజాడః కానరాలేదు. నీ వనినది నిక్కమమయి యుండునాయేమి ?

విజ.— ఏ నెన్నఁడయిన సర్కారువారితో నన్నతము మనవి సేయుదునా? మీవార్తలే దండుగలు కాని; వారెన్నఁటికిని మీభేటీకి రారనుమాట నిశ్చయము.

హైద.— వారూ భలేషిపాయీలుగదా! మందీభేటీకి వారు ఆతా హైతే భొబ్లీఖి హావ్మానం హైతుంది నాఖీ తోస్తాది. రాజాజీ తమ్మా క్యాబోల్తావ్?

విజ.— ఎవరు చెప్పుట కేమున్నది? మీరును వచ్చుచున్నారనువార్త వినినంతనే వారుకూడ యుద్ధసన్నద్ధులగుచుందురు. యుద్ధరంగమున మిమ్ములను గలసికొనవలయు ననియే కదా! వారియభిమతము.

బూసి.— ఓఁడా! మాటిమాటికి వాఁడు మాతోఁ గయ్యము సేయఁగలఁడని చెప్పుచున్నావు. వాని కంతబలము కలదని నీవు దిగులుపడియెద వేమో కాని; మా కది యొకలెక్కయే! మాపొగగుండు గొట్టముల ముట్టించినచో బొబ్బిలి యంతయు నొకనిముసములో దిబ్బయయి పోదా! నీ కింకను మాగుండుదెబ్బ తెలియదు కాఁబోలును?

విజ.— మీగుండుదెబ్బలకన్న వారియీఁటెపోటులే యెక్కుడని వారూహించుచున్నారు.

హుస్సేను.— (ప్రవేశించి) హుజూర్! మచ్లీబందర్ వుందీ లేదూ! హడ్డా నించి మీదీభాయీసాబ్ సముందర్ దొర్గారిథర్ గా— కోఁణ రే! — మార్టెన్, మార్టెన్ భాయీ ఆయా.

హైద.—(తనలో) మార్టెన్ ఆయా? హంతా థూరంనించి సముందర్ దోర్ హిడ్డాకి పంప్తాన్కి క్యాజరూరత్? హమ్కూ మాలూంనహీ! హిది యిన్నాథర్ గానించీ మేరాదిల్ హంతా లొటూకు లొటూకు ఖొటుకుంటా హుంది.

విజ.— (తనలో) బొబ్బిలిరాయుం డీసముందరుదొరకుఁ గడుఁ గూర్చు స్నేహితుండు. వారలప్రేరణచే నేమేని యీమార్టెను వచ్చియుండఁడు కదా!

గీ. కటకటా! మత్ప్రియత్నభంగ మ్మొనర్ప
వచ్చెఁగాఁబోలు మార్టైనుఁ డిచ్చటకును
కాకయుండిన బందరుగ్రామవాసి
యితని నిచటకుఁ బంపింప హేతు వేమి? ౨౦

ఆరంగారాయని కిది తెలిసి కుముందరుదొరకు వర్తమాన మంపియుండ నోపు. ఈసందేశము వినినపిదప బూసిదొరయభిప్రాయము మార్చికొనునేమో! ఇందుల కేదేని యొకప్రతిక్రియ యాలోచింపవలయు.

బూసి.— ఏమీ! మాచెలికాఁ డగుకుముందరుదొరయొద్దనుండి మార్టైను వచ్చియున్నాఁడా! వానిని లోనికి రానిమ్ము- (హైదరుతో) అయ్యా! మీగుడారములకు మీరు పొండు. మేము వారితో మాటలాడవలయును.

హైదరు విజయరాముల నిష్క్రమణము.

మార్టైను - బుచ్చన్నల ప్రవేశము.

మార్టైను - బుచ్చన్న.—సలామ్! బూసీదొరగారికి.

బూసి.— (సలామందుకొని) మార్టైన్! ఆకుర్చీపయిని కూరుచుండుము. నీతో వచ్చినయతనిఁగూర్చి నాకుఁ దెలియదు. వారి నాకుర్చీపయిని గూర్చుండఁబెట్టుము.

మార్టైను.—(ఆసీనుఁడయి) బుచ్చన్నగారూ! మీ రాకుర్చీపయిని గూరుచుండుఁడు.

బుచ్చ.— (ఆసీనుఁ డగుచున్నాఁడు.)

బూసి.— మార్టైన్! మాచెలికాఁడు కుముందరుదొరగారచ్చట సేమముగ నున్నారా? నిన్నింత తొందరగ నాయందఁ కంపనేల? అచ్చట మఱేమియు వింతలు లేవుకదా!

మార్టై.—కావలసినన్ని వింతలు కలవు. దొరగారు మొదలగువా రందఱును సేమముగ నున్నారు. మీకీజాబిచ్చి రమ్మని నన్నంపియున్నారు.

(జా బందిచ్చును.)

బూసి.— (తీసికొని చదివికొనచయే) మమ్మటకు రమ్మని యీజాబు వారు ప్రత్తెంచినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈజమాబందీపని అంతయు చేసికొని యక్కడకు వచ్చెద మని చెప్పుము.

ఘూర్టై.— మిమ్ములను జూచుటకంటెను తొందరకార్య మింకను వేఱొకటి కలదు. అది యంతయు నిందు వ్రాయించినారు. ఈకమ్మఁదిలకించినచో మీకే యంతయు వెల్లడియగును.

బూసి.— (జాబు చదివి ఆశ్చర్యనిమగ్నుఁడయి) అబ్బా! ఎంత మోసము జరిగినది! ఈవిజయరామునిమాట లన్నియు నానేమో యని నమ్మి బొబ్బిలి కేనిపయి దాడివెడలుటకు, మేము మందుగుండుసామాను సేకరించుచున్నాము. ఈయొకిమీనియొద్ద మిగుల లంచముఁగొని యీనక్కజిత్తులమారియగు హైదరు నాతో నెట్లుగ బొంకుచున్నాఁడు? బొబ్బిలి-విజయనగరములకుఁ గలప్రాఁతపగల నీఁగ నెంచి విజయరాముఁ డీమోసము చేయ నెంచినాఁడో?

మూర్టై.— మీరు వారివలలో నప్పుడే పడిపోయినట్లు తోఁచుచున్నది. ఆ బొబ్బిలియొకిమీని మీ రొకసారి చూచినచో వాని మంచినడత యంతయు మీకే వెల్లడియగును. వీరి నాబొబ్బిలిరాయఁ డంపియున్నాఁడు. అంతయుఁ దమతో మనవిచేయఁగలరు.

బూసి.— అయ్యా! బొబ్బిలియొకిమీఁ డేల తనంత మాదగ్గఱకు వచ్చి చెప్పికొనక యిట్లు కుముందరుదొరగారిమూలమునఁ దెలియఁబఱిచినాఁడు?

బుచ్చి.— దేవా! పరాసుసార్వభౌమా! విజయరాముని మాయావాగురలో బంధింపఁబడిన మీరు తమ్మేమేని యవమానపఱతురేమో యనుభీతిచే వారు స్వయముగ రాలేదు మన్నింపవలయు. వారు తమతో మనవిచేయు మనినసందేశ మిది.

క. చిరతరమునుండి మే మీ
సరకారు గ్రహించినాము జాగీరుగ, దే

వరవారు వేఱు చూచుట
పరమార్థధర్మంబు బుద్ధి భావింపంగన్. ౨౧

అదియునుంగాక:—

చ. పితరులవంటివారు మముఁ బెంచినవారలు మీరె యిట్లసూ
యతవహియింప న్యాయమగునా? పగవారము కాముగా! భవ
న్మతమును మాఱుదాలిచి క్రమమ్ముగ వర్తిలువారమెల్ల సం
గతులును మీకె తెల్లముగఁ గన్గొనఁ డొకయింత తాళినన్.

మఱియు:—

శా. మాకుఁ వైరిగనున్న యా విజయరామక్ష్మావరుం డేమియో
మీకుఁ జెప్పినయంతమాత్రముననే నమ్మి వానినమ్మంగనే
నా! కౌటిల్యధురీణుఁ డాతఁడు మముం మన్నింపఁగా నొప్పున
య్యా! కామందులవారితో నెదురఁగా నాశింతు రే యెప్పుడున్

బూసి.— అయినచో మీ రీయవలయు కప్పమేల చెల్లింపలేదు? ఏల యింత జాగొనరించితిరి?

బుచ్చ.— దేవా! మే మీయవలయు సొమ్మంతయుఁ దామ ముందఱమకాముకు దయచేసినప్పుడు దమ్మిడియేని కొరవలేకుండ చెల్లింపఁగలవారము. పేష్కసుఁ జెల్లింపలే దని తా మిట్లు కినుకఁ బూనఁ జెల్లునా?

బూసి.— కుముందరుదొరగారు మాకిందు చాల మేలుచేసియున్నారు. వారు మా కిట్లు జాబు వ్రాసియుండకపోయినచో మే మెంతయేని కీడు లాచరించియుందుము. తుంటరియగు నా విజయరామునినుడు లగునేమో యని నమ్మి బొబ్బిలిపయి దాడివెడల నుంకించితిమి. మార్టైఁ! వారింకే మేని చెప్పియున్నారా?

మార్టై.—ఏమి చెప్పుట కేమున్నది? బొబ్బిలిపయికి దండు వెడలవల దనియు, వారు చాల మంచివా రనియు, ఇది యంతయు విజయరాముని పన్నుగడ యనియును చెప్పుమనినారు.

బూసి.—మార్టిన్ ! నీవు వెంటనే పోయి దొరగారితో "మే మొనరించిన దంతయుఁ దప్పనియు, మీరంపినకమ్మఁ దిలకించి దాడివెడల మానితి మనియు నుడువుము. నే నొకవేళ బొబ్బిలి కేఁగినను జమాబందీకయి వెడలెదను కాని యని సేయను. హైదరును జీవాట్లు వైచి మందలించెద"నని చెప్పుము. బుచ్చన్నగారూ ! మీరుకూడ మీరాయనియొద్ద కరిగి యని మానితి మని చెప్పుఁడు. మిమ్మింత కలవరపఱచినందులకయి మమ్ము మన్నింపవలయు ననుఁడు. ఇంకింక మసలక వడిఁ బొండు. వెంటనే కప్పముమాత్రము చెల్లింపుఁడు.

బుచ్చ.— చిత్తము మా కిదియే వరప్రసాదము. (మార్టిను - బుచ్చన్న నిష్క్రమింతురు.)

బూసి.— సేవకా ! విజయరామరాజును, హైదరును బిలిచికొనిరమ్ము.

హైదరు-విజయరాముల ప్రవేశము.

హైద.—(తనలో) బద్మాష్ రంగ్రావ్ మాఖి ఖబ్రూ సెయ్యాక్, తుముం దర్ కి సెప్పి బుస్సీదొర్గారిక్ మామీద ఘుస్సా తెఫ్వాడ్ ! అచ్ఛా అచ్ఛా ! బుస్సీమే ఘుస్సా ఫిస్సా ఏక్ సణంలో తారీఫ్ సేసి, భొబ్లీ మీద్కి ధండూ యెల్యాక్ పోతె మాఖీ హిది మంత్రాంగం హొండుక్? సత్తర్ బుస్సీలుక్, శత్ కుముందర్క్ ఖల్పి భొమ్లా పోటా సెయ్యాక్ పోతే హమ్ హైదర్ జంగ్ నహీం హై.

బూసి.— (కోపముతో) టూటోటుకాఁడా ! నీ కీయెకిమీఁ డెంత లంచ మిచ్చియున్నాఁడు ? అది జేబులో వైచికొని మాతో దబ్బర ఒ పలికి మోసము చేయనెంచుచున్నావా ? నీ విట్లు చేసినందులకు నిన్నేమి చేయింపవలయు ? ఔరా ! మోసము !

హైద.—హాల్లా హాల్లా ! మేం హేటీ సేసేమ్ సాబ్ ! మేం తమ్‌తోటీ హొండుక్ హొబ్ధం సెప్తామ్. మాఖీ యేటి తెల్సు ?

బూసి.— నోరు మూసికొనుము. ఇంకను కొండెమ్ములు చెప్పనెంచుచున్నావా ? నీతలఁ దఱిగించివేసెద నుండుము. గొనములయిక్కయగు

నా బొబ్బిలిరాయఁడు తనకప్ప మెప్పు డడిగిన నప్పుడే చెల్లింప సిద్ధముగ నున్నాఁడే! అటువంటివానిపయిని చాడీలు చెప్పి మా కలుక రెట్టింతువా! మాయలాఁడగు నీతోనిమంచివాఁ డందువా! ఇది యంతయు మా చెలికాఁడు మాకు వ్రాసి పంపలేదా?

తురక జవాను.—ఏడ్చుచు ప్రవేశించి) మాఖీ భొబ్లీఖి హెందుక్కు పంపార్ సాబ్! హోభొబ్లీవాఁడూ మాదీఖీప్ హంతా షిద్దాయేస్నాడ్!

బూసి.— ఏటి కిట్లల్లరి చేసెదవు? నీ కేమైనది?

తుర.— హుజూర్! మీది ఫర్మానామే యేస్కోని మాఖీ భొబ్లి పోయి హోల్ని రమ్మంటే వాఁడ్ది తమ్ముా హుందీ యెంగారాయుఁడు సెప్తార్ బడే లాటీకి పట్కోని "బుస్సీ హైవు? హాఁడూ రమ్మంటే మాఖీ యెంన్కా వస్తావ్! ఖాదీబుస్సీ ఝూటాకోర్! బదామ్మష్పుంది. హాడ్కి సేతా హైతే లడాయికి రమ్మన్!" హంటూ ఘుండూ పట్కోని సిద్దా గొట్టేడ్ సాబ్!

బూసి.—హైదరూ! వీఁడేమి యిట్లనుచున్నాఁడు? అతఁడు కడు మంచివాఁ డని చెప్పుచు మనయొద్దకు కుముందరుదార కమ్మ వ్రాసినాఁడే! తిరుగ నిట్లు చేసినాఁడేమి? వానికి తెలివి లేదా?

విజ.— మాటలు కడు మెత్తగనే చెప్పుచుందురు కాని క్రియాసమయము పట్ల వారు మిమ్ముఁ దిరస్కరించుచునే యుందురు! నా కిందుల కీయక్కఱకు మాలినగొడవ?

బుస్సి.—తరువాత చూచుకొనవచ్చును. ముందు బొబ్బిలిపయికి దాడి వెడలుటకు సామగ్రి జతనపఱపుము.

హైద.—సర్కార్! మాదీ బద్మాష్మాటా సెప్నార్! మేము బద్మాష్ వుంది- మాకీయుద్ధం గిద్దంవద్దు. తమ్దీ నౌక్రీఖి సలామ్. మాదీ బాత్ హుజూర్కి ఇమ్కాం లేఖ్ పోతే లుచ్చానౌక్రీ! మాఖీ యెందూక్! మాఖీ సెల్వు యిండి. మాం పోతాం. (పోఁబోవును.)

బుస్సి.—వారిమాటల నమ్మి నిన్ననినందుల్లకు నీవపుడే పోయెద నని చెప్పు చున్నావే! చాలు. చాల కోపము చూపితివి. దాడి వెడలుట కన్నియు జతనపలు పుము.

హైద.— హేల్ని హోర్డిహుకుం హైతే భాబ్లీ హూకృణంలో సాఫ్ సఫాయ్ సేసివేస్తామ్.

బూసి.— సరియే! నేను డేరాలోనికిఁ బోయెదను. (నిష్క్రమించును.)

విజ.— సాయెబేంద్రా! మీ రీజవానునకు లంచ మిచ్చి చెప్పించినమాటల చేత నేసుండీ! బొబ్బిలిపయి మరలః దొరగారి కంత యలుక పుట్టి నది. అదిరా! మీబుద్ధివిశేష మెంతయేని యిచ్చట కొనియాడఁదగి యున్నది.

హైద.— హిజ్యారాజా! మన్కిమాటల్కి హిది వఖ్యం కాదు. మన్మ హోల్సం సెప్తే దొర్గార్కి మళ్లా హేంటి తోస్తాదో! రస్తు గిస్తా దరో బస్తూ తయ్యార్ సేస్తామ్; అవ్ మే భయ్యా! (నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీరస్తు.

ఓంనమో మార్తాండగురుపరబ్రహ్మణే.

శూరబొబ్బిలి.

తృతీయాంకము.

రంగము – పురోపాంతము.

– చెలికాని వెంకయ్య ప్రవేశించుచున్నాఁడు. –

వెంక.— ఆహా! ఇన్నినాళ్లకు నాజన్మము పావనమైనది. ఒక్క నాజన్మమే యన నేటికి? మావంశకర్తల జన్మములెల్లఁ బావనములైనవి. మా రాజ్యపు టెల్ల యగు దేవుపల్లికిఁ బరాసువారు సపరివారముగ వచ్చినా రను వర్తమానము మాప్రభువులు విని వారిని సబహుమానంబుగ నెదుర్కొని కార్యంపుతొందర లేకుండినచో నిప్పుడు జరుగుచున్న వేంగళరాయని వివాహమున కొకపరి తోడుకొని రమ్మని నా కానతిచ్చియున్నారు. ఇంక నేను వారిభేటీకిఁ బోయెదఁగాక:— కాని, సర్వకాలంబులందును మత్తుపదార్థంబులఁ గుత్తుకబంటిగ మెసవి మైమఱచి యుండు నా హైదరుజంగునకు నాసందేశ మెఱింగింపవలయు నన్నఁ గొంకు వొడముచున్నది. ఒడలు తెలియక యుండు నాతురక నా కేమేని యవమానము సేయ యత్నింపఁడు కదా!— యత్నించుఁ గాక! కరవాల సహాయుఁడనై యున్న నన్నాతురక కాదు పురారి యడ్డినమాత్ర మేమి సేయఁగలఁడు? పొరపడితిని. మొన్ననే కదా! బుచ్చన్నగారు వచ్చి పరాసులతో మనకు యుద్ధమనవసరమనియు వారుఁగూడ సామమే యనుసం

ధించుచున్నా రనియు బూసిదొర చెప్పినట్లు వచించె. అట్టియెడ వారు నన్నవమానింప నేల యత్నింతురు?— ఇంకను విజయరామరాజు వీరలతో నేలవచ్చుచున్నాఁడో? అదికూడ నాలోచింపవలసినవిషయమే కదా! పయికి యుద్ధమునకు రామని వార్త నంపి లోలోన నేమేని కుట్రలు పన్నుచు యుద్ధప్రయత్నము చేయుచుందురా! వారి ప్రయత్నములనన్నింటి నిప్పుడే లీలనేని కనుఁగొనవలయు. ఇంకే నాలస్య మొనరింపక వారలభేటీకిం బోయెదఁగాక:— (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రంగము - హైదరుడేరా

(హైదరు-విజయరాములు కూర్చుండి ప్రవేశించుచున్నారు.)

హైద.— హిజ్యారాజా! నీవ్ మాఖీ యిస్తావ్ ఖరార్ బోలో! బారా లాక్ రుఫియామే హింకా హొఫ్దా యిస్తావ్ మాఖీ బోలో!

విజ.— పదివేలరూపాయీలు మీ కీవఱకే యిచ్చియుంటిని కదా! కొదవ పైకమంతయు బొబ్బిలి మా కొసంగినప్పు డిచ్చెదను.

హైద.— రాజాజీ! మన్కు భొబ్లీమీద్కి ధండూ యెల్తాంసంగ్తి హింకా రంగ్డికి తెలుస్తానై. హాంచేత మన్కు వోర్ని షుల్బంగా సఫాయ్ సెయ్యాచ్చు.

విజ— మీ రాలోచించి చేసినది వ్యర్థమై చనునా?

హుస్సేను.— (ప్రవేశించి) సర్కార్ సాబ్! హొవ్రో భొబ్లీరంగ్రావ్ థగ్గానించి యేక్ హైల్కాన్ వుంటాడ్ హుజూర్ భేట్కి ఆయా!

హైద.— హిజ్యారాజా! హొవ్రూవోయ్ హోడూ!

విజ.— లోనికి రానిండు! అతనితో సంభాషించినపిదప అంతయు మీ కే తెల్లము కాఁగలదు.

హైద.— హోణ్ణే యిఖ్ డాకి రమ్మన్.

వెంకయ్య.— (ప్రవేశించి తనలో) అదిగో! దురాత్ముఁడగు నావిజయరాముని, జూచినప్పటినుండియు నాశరీరమున శాంతరస మిముడక కోప

ము వెల్లువుచున్నది. ఏమిచేయుటకును ఇది సమయము కాదు. నా
నేను నిర్వర్తించికొనియెదంగాక! (పైకి) హైదరుజంగుబహద్దూరువారి
సలాములు.

హైద.— హెవ్రూహోయ్ నివ్వు! బలేషిపాయీ రంగ్డూరాజ్ ధగ్గా భ
ట్యా యేటి ? కైకూ నీవు హీఖ్డాకి వఛ్యావ్ ?

వెంక.— (తనలో) అవురా ! ఈకఱకుతురక నన్నెంత బిట్టుగ నవమాని
చినాఁడు ? ఏనిడినసలా మందుకొనకుండిన మానెంగాక ! మా ప్ర
పత్తుండగు విజయరాముఁ డాసీనుండై యున్నతటి వారియెదుట నన్ను
నిలువంబడంజేయుచున్నాఁడు. "కార్యార్థినః కుతో గర్వః" యను
కార్యార్థినగు నే నిప్పట్లననుసరింపం దగినమార్గమున నే ప్రవర్తించెద
గాక! (బహిరంగముగ) సాయెబుగారూ ! మీరూహించినట్లు నే నా
రంగారాయనింగారి సేనానాయకులలో నొక్కరుండనగు వేంక
పేరిటివాఁడ ! మాప్రభువర్యుండు తమభేటికిం బంపియుండుట
వచ్చితి. సెలవైనచోఁ గార్యము నివేదించికొనియెద:—

హైద.— మీది యెల్హ్మజమీందార్కి మేల్ వస్తాద్ మియ్యా ! హా
భల్హ్మ ఖిల్హ్మ హెక్యావుంటుంది తోస్తుంది. మాది భేట్కి హోరూ
యం హెంద్కు వస్తార్ ?

వేంక.— తమ రెప్పుడు రమ్మని కబురంపిన నాక్షణమ వారు వచ్చుటకు
సర్వవిధముల యత్నించుచునే యుందురు.

గీ. పాలనము సేయు సర్కారువారు రమ్మ
టంచు దయ యుంచి వార్త లంపించునపుడు
రాకపోవునె ? ఎంతటిరాయండైన
మాఱుమాట వచింపంగ వారితరమె ?

హైద.— హీ రాఖోల్బిహోరూ మాటల్ పైయికీ పాలా తీస్తా సెప్తార్;
మాఖీఅచ్ఛా మాలుమ్ ; మాదీ ఫర్మానామే హెంద్రూ రాజ్లూ భుర్రా

మీధా యేస్కోని మేరాఖేట్కి హోతాహైతూహుంతే మీదిరాజ్ భల్కొ హేక్యా హుంది హుంద్కి రాడ్ తోస్తుంది. తుర్కహోడ్డి రాజ్జెం హోడ్కి మాలుమ్ నహీహై! మాదీ ఫిరంగిదెబ్బమచ్చు నూస్తే హుప్డా హుచ్చా మాలుమ్ హైతుంది. హింకా ఖోద్దిదిన్మ హుండ్మన్ వోయ్. మేం వారిదర్శనాన్కి వస్తామ్.

వేంక - (తనలో) ఔరా! ఏమిది? ఈతఁడు మాటలాడెడి ప్రతియంశ మ్మును గూడ మాకు విరుద్ధముగనే కన్పట్టుచున్నది. మరల నీవిజయ రాముఁ డేమేని ధూపము వైచి యుండఁడుకదా! దైవ నిర్ణీతము నెవ రేని దాఁటువారు కలరా! నేనుం దగినభంగి వీరలకుఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెదఁగాక! (ప్రకాశముగ) యవనాధిపా!

మ. అపచారమ్ములుమీకుసుంతయును జేయంబోముమీరిట్లుకో
పపుఁజూడ్కుల్ ప్రసరింపనేమిటికి? మాపై రంగరాడ్భర్తతా
నెపుడున్మి కెదు రాడలేదు మిము నెంతే గౌరవస్ఫూర్తి ను
ల్లపుఁదమ్మిం గదలపోయుతేనినిటుచుల్కంజూడఁగాఁ బాడియే?

క. తలిదండ్రులు పిల్లలపై
నలుకఁ గవహించిరింప నగునె? అటులైనను వా
రల కేది దారి? మీరే
సెలవీయన్వలయు యవనశేఖర! యెలమిన్.

హైద - మీరు మాటల్ భలే షెమత్కారం సెప్తార్! మీదీ రాజా మామీద్కి లడాయ్కి తయ్యార్ వున్నాడ్ వింటామ్! క్యా బోల్తా?

వేంక. — రామరామ! మీ రెంతటిమాట సెలవిచ్చుచున్నారు? మాప్రభు వరేణ్యుండు కలలోనైన నట్టిది యాలోచించు నని మీ రెంచకుఁడు.

చ. హరిహరి! ఎంతమాట యవనాధిప! యేలినవారితోడ సం
గర మొనరింప నెప్డయినఁగాని మదీశ్వరుఁ డెంచువాఁడె? ఎ

వ్వరు వచియించినారో! పరిపంథికులం బడి సత్యమంచు ధీ
వరులగు మీరు నమ్మఁదగవా! ఎదురాడఁగ మాకు శక్యమా?

మఱియు:—

ఉ. నమ్మఁగరాని వాక్యముల నమ్మి మముం గడుఁ జుల్క సేయధ
ర్మమ్మె? హరిస్వరూపులగు రాయనిగా రిసుమంతయేని నే
రమ్మును జేయలే దది కరమ్ము నిజమ్ము మదీశ్వరుండు న్యా
యమ్మును దప్పనట్టి సుగుణాఢ్యుఁడు హైదరుజంగుసాయెబా!

హైద.— మాఖీ హది హఖ్ఖా లేద్! మీదిరాజ్ మాదీ మొలాజ్ మత్కు కైసు ఆతాహై? ధాన్కి ఖార్ణం హేంటి హుంది బోలో!

వేంక.— సాహబేంద్రా! మా శత్రుఁడగు విజయరామరాజు తమదర్శనమునకు వచ్చినాఁ డని విని మేముఁగూడ నపుడే వచ్చినచో మాయిరువురకేమేని జగడము వచ్చునేమో యని భీతిచే రాలేదు. మన్నింపవలయు.

క. తమభేటికి వచ్చును జిత
విమతారి మదీయభూమివిభుఁ డీకఁ గొల్వన్
తమరు దయచేసి వారికిఁ
గ్రమమగు గౌరవము నీయఁగలిగిన యెడలన్.

విజ.— (జనాంతికముగ) చూచితిరా! అతఁడు "జితవిమతారి" యఁట! వారలకు మీరు క్రమమగు గౌరవ మీయఁగలరో లేరో యని సందేహించుచున్నారఁట! క్రమముగ మీకే యంతయు వెల్లడి యగుచున్నదికదా!

వేంక.— (తనలో) అదిగో! ఆవిజయరాముఁ డేదియో వాని చెవిలో నూఁదుచున్నాఁడు. ఇఁక మాకార్యము వ్యతిరేకముగఁ దిరుగునేమో? దైవవ్యతిరేకమునకు మనుజుఁ డేమిచేయఁగలఁడు?

హైద.— (కోపముతో) వంకాయ్! మాటామాటానూస్తే మెత్తామెత్తా సెప్పిపని గట్టిగట్టి సేస్తావ్! హాదీ తడాఖా యిఖ్ఖాన్నా కొద్దిదిన్ములో

సూస్తాం సూసోయ్కావోయ్! మీదీరాజా దాన్తో ఖోట్ ఖాలీ సేసి పాలొక్కండమన్నె మ్మే జాబ్‌బోలో, మీకీ ఖౌల్ ఖావాల్ హేమ్?

వేంక.—సాయెబేంద్రా! ఏటిమాట లివి? మమ్ములనుఁ గోట విడిచి వేటో కపోటికిఁ బొమ్మని చెప్పుట మీ కేమేని యుచితముగ నున్నదా?

ఉ. నేరములేనిమాపయిని నేరము మోపి వినంగరాని యీ తీరునఁ గోపఘూర్ణితమతిన్ మముఁ బ్రోల్వెడలింప నెంచి స ర్కారిటు పల్కుచున్ నిరపరాధుల సాధులఁ బండువంటిసం సారముమాప నెంచుట విచారము కాదె? తురుష్కశేఖరా!

అదియునుంగాక.—

ఉ. రాయనిగారికిం దమకు రాఁజుచునుండెనె? ప్రాఁతవైరముల్ పాయక మీకు నేమయిన వారపచారము చేసినారె? ఇ ట్లాయితమై గడీ విడిచి యవ్వల కేఁగుఁడటంచుఁ బల్కనే నా! యవనేశ్వరా! ఉచితమా యిటుపల్కుటమీకు నాయమా.

మఱియు,

మ. నృపునుమా చేతకు షేర్మహమ్మదు కడునోర్మదించి మాకప్పుడి చ్చినజాగీ రిది నాఁటఁగోలె నిచటన్ స్త్రీబాలురన్ గూడి మే మునుమా వారలునున్న వారమిది మమ్మున్నేఁడుపొమ్మన్న నే మన నోమిమ్ములనెందుఁబో యెదమునాయమ్మేయిటుల్వల్కఁగన్.

హైద.—హెష్కాఖి పోతే హాఖ్డాఖి ఫాండి - మాఖూ జరూరత్‌నై! ముందు మీదిఖోటామాత్రం ఖాలీ కావాలా!

వేంక—సరియే మీ రనినట్లు జరిగినచో జరుగవచ్చును, గాని;—

క. ఏమపచారమ్ములు మీ కేమొనరిచినాము? కోట నేటికి విడువన్?

రామలతో బాలురతో
నీమూర్ఖపుఁ బట్టు నీకు నేలా పొడమెన్ ?

హైద—(కోపముతో) హారే! మాఖీమూర్ఖం గీర్ఖం సెప్తావ్ బద్మాష్!
మాదీ సత్వా ఫిరంగిదెబ్బ నీఖీ మాలుమ్ నహీ ?

గేయము.

మాదీ ఘుస్సా సేస్తే మంచిమంచి హోళ్లు
మల్లామల్ మాడిపోతార్
మాదీదయ్యా సేస్తే మాలహోణ్ణికూడా
మంచ్ మంచ్ మంచ్ మారాజ్ సెప్తామ్.
మాదీభల్మా నీఖి మాలుమ్ నైతో స్తుంది
మాదెబ్బల్ నీఖి సూప్తామ్
మీాదిరాజ్కు బోలో మేమె భేట్కి హాచ్చి
మీాబొబ్బిల్ ఖాల్చియేస్తామ్.

వేంక—మీ రధికారులు. అదియునుం గాక శత్రుపక్షమునందుఁ జేరియున్నవా రగుటచే మ మ్మెంత నిందించిన మాకది గౌరవహీనము కాక పైపెచ్చది గౌరవజనకమే! మఱియొకమాట:—

ఉ. పేష్కసుఁగూర్పఁగా నిటకు వేడుకవచ్చి యరాతిపల్కుబల్
దుష్కృతు లెల్లనున్వినుచు దూరముగామముఁబొండట్టంచుని
ముష్కరమార్గమే తమరు పూనిన మిమ్మొవరడ్డువారు? ధా
నుష్కశిఖామణీ! ఎదఁగనుంగొను మెయ్యదిన్యాయమార్గమో?

ఉచితానుచితపరిజ్ఞానంబు కలిగి యే మొనరించిన చెడ్డపనులకుఁ బ్రతిఫలముగ మమ్ముఁ గోట వెడలింప నెంతు రేమో? అట్లయినచో,—

క. సరకారుపట్ల మే మెవ్వర మేమిటి సలిపినాము? వదలక మమ్ముల్
ద్వారఁ గోట వెడల నడచుట
మరియాదగ నున్నదే? అమానుషము కదా!

హైద.—వంకాయి! మాఖీ యెద్రూ బాత్ సెప్తావ్! నీఖి యెంతబోలో! మాఖి కూచ్ బీ జరూరత్ నై. మొద్దా మీదీ గడీ యిడ్చి పొండి. తర్వాత మాఖీ దయ్యావస్తే మీఖీ యిస్తామ్! లేఖ్ పోతే హీంజ్యారా జాఖీ యిస్తామ్! మేరా దిల్!

వేంక.—నాదొక్కమనవి కలదది సాంతముగ నాలకించి మఱియు గడీ విడిచి పొమ్మనుఁడు.

సీ. తమ కనిష్టంబైన దారి గొంటుతనాన
మానక మే మేమి మసలినామె?
సరకారువారిపేష్కసు నీయ మని చెప్పి
కొంచక మి మ్మటాయించినామె?
ఏలినవారితో నెపుడేని యేమేని
యడ్డదిడ్డపుమాట లాడినామె?
క్రూరత వహియించి దారుల దోఁపించి
బాటసారులఁ జిక్కు పఱిచినామె?
తే-గీ. దొంగతనములు చేయింపఁ దొడఁగినామె?
బాహుదర్పంబు చూపించి ప్రబలినామె?
ఏల చోరులయట్లు మే మిల్లు విడిచి
పోగునంతటిపని వచ్చె? సామెబయ్య!

మఱియు మీరు మమ్ములను గడీ విడిచి పొమ్మని చెప్పి అది గ్రహించుటయే మీముఖ్యోద్దేశ మైనచో:—

ఉ. పోరికి నేల సిద్ధమయి పోవుట రండటకేను రాయనిం
గారికి నచ్చఁగాఁ బలికి క్రచ్చఱ నిల్వెడలింతుఁ గోట స
ర్కారు గ్రహింపఁగాఁ దగు సుఖమ్మగనన్మదరాతిరాయఁడీ
పౌరుషహీనుఁడచ్చుటకు వచ్చిన సంధిచెడుక సమస్తమున్.

హైద.—వంకాయ్! మాఖీ సంటిపిల్లడ్కి సెప్పి బయ్యం సేస్తావ్ తోస్తుంది. అఖోటా మేమ్ తీస్కోని మేరాదిల్ యేలాసెస్తే ఆలాగ్ సేస్తామ్. కంచెన్కి దారా పోస్తామ్. నీఖీ యేంవోయ్? నీదిపనీ ఖోటా విడ్చి అల్లాఖి పోవ్‌డమ్.

వెంక.—అదిగో! అదియే వలదని మాటిమాటికిని తమతో నివేదించుచున్నానే. మీకాకోట కావలని వచ్చినచో మీరుమాత్రము గ్రహింపుఁడు. మా కభ్యంతరము లేదు.

చ. కనలుచు మమ్మునిల్వెడలఁగాఁ నడిపించుచు మాయరాతులక్
గొని కడుఁ బెద్దసేయుచును గోటను వానికి నీఁదలంచుటల్
చన వవిమీకుమాకుఁ గొనసాగనికృత్యము లెన్నఁడేనిమీ
మనముననూహసేయుఁడవమానము సైఁపఁగ లేముసాయెబా!

మానధనులును కీర్తివిశాలురును సన్మార్గసంచారులును అగు రేచర్లగోత్రోద్భవులు తుదకుఁ దెగుటకైన నొప్పుకొనియెదరు కాని యవమానము సహింపనోల్లరు. ఇది యంతయు జగద్విదితమే! కావున; ఒక్కకోట విడిచి పొమ్మనుట తక్క మఱి యేమి చెప్పినను చేయుటకు సంసిద్ధులయి యుందురు.

హైద.—హింతా దీనంగా హిప్డు నీవ్ బోల్తావ్! మొట్టమొదటా మాఖీ పేష్కస్ కైకూ సెల్లించక్కపోవాలా? ధాన్కి హేంటికార్ణం హుంది బోలో వోయ్!

వెంక.—సాయెబేంద్రా! మీ రిట్లు మాయార్తి సమగ్రంబుగఁ దెలిసికొని మమ్ముద్ధరింతు మన్నప్పుడు మాకేల కొదవ యుండును? మాకుంగల పెం

ఢ్లితోఁ గొందరలచేఁ గప్పము చెల్లింప నింత యాలస్య మయినది. మాకన్న ముందీరాజుమాత్ర మేమేని యిచ్చినాఁడా? అట్లనుటలో వీరిపయిఁ గొండెములు చెప్పవలయు నని నాయభిప్రాయము కాదు. దాని కేమి?

ఉ. కప్పముఁగట్టలేదనుచుఁ గార్యముఁబూనఁగనొప్పునయ్య! మే
మిప్పుడె మీయనుజ్ఞయగునేని రవంతయు నుండకుండమా
కప్పమొసంగమా? మిగులగౌరవవృత్తినిమా ప్రభుండు "మా
తప్పుక్షమించుఁడీ" అనుచుఁదానయినిట్లు బతిమాలకుండునా?

మీరు దయఁదలఁచి మమ్మనుగ్రహింతురేని యొక్కఁకప్పమే కాదు.

క. దానికిఁ బదిరెట్లుఁగ బహు
మానము మే మిడుదుమయ్య మన్నింప నగున్
మానము గలవారికి నవ
మానము ఘటియిల్ల నెట్లు మన నగు నిలపై?

హైద.—వంకాయ్! మిమ్మల్ని రచ్చించ్వాలా హుందీ. వమ్యం మిగ్లిపోయింది. మీదీరాజాఖి షుకంగా హుండ్వాలా హుంది. హాంటే మాం హోక్టి సెప్తామ్. మేరాబాత్ యినోకా, మీదీరాజా హొచ్చి యిజ్యా రాజాఖి సలామ్ సేసి మీరు హేరు రాజీనామా సేస్కాండి. హది సెయ్కాపోతే ఖోట యిడ్చి జావ్. హిది రెండు సెయ్కాపోతేమాదీ లష్కర్ మాదీషిపాయ్ హుందిలేవ్, మీదీభొల్లి హొచ్చి సాఫ్సఫాయ్ సేస్తాడు హింఖా ఝూటాబాత్ మత్ కరో.

వేంక.—సాహేబా! నేను దబ్బరమాట లాడుచున్నా నని యూహించుచున్నావో?

ఉ. దబ్బరమాటలాడఁగ నధర్మపరుండగు రామరాజు గా
నబ్బెనమేని లేద యటులాడఁగ మాకు ధరాతలంబు త

బ్బిబ్బయినన్ మృషోక్తులను, బెబ్బులులంచునుగీర్తిగన్న మా
బొబ్బిలివారు పల్కరు నృపుంబలెభీరులు కారు సాయెబా!

క. గౌరవహీనుఁడు విజయ
శ్రీరమణుని నాశ్రయింపఁ జను నని చెప్పన్
నో రెట్లు వచ్చె మాభూ
దారుం డొకభీరుఁ డంచుఁ దలపోసితివో?

కటకటా, సపుత్త్రమిత్త్ర కళత్ర పరివారంబుగ మాప్రభువరేణ్యులఁ గోటవిడిచి పొమ్మన నీ కేమయిన నుచితముగఁ దోఁచినదా? అంతటి యుచితానుచితపరిజ్ఞానంబు కలిగియుండిన నీ వేటి కిట్లందువు?

మ. ఇనునేనిన్ గడకంటఁజూడనిసతుల్ హ్రీడావతుల్ వెల్గమా
నినులవ్వారలసిగ్గుమాలియెట కేనింగొంచుఁబొండంచు, మీ
రన నానేఁతమ కేమిచేసితిమి యెగ్గయ్యారె? హాకీము లె
ట్లనినం జెల్లెనుగాకయొండొకఁడెయిట్లన్నన్ ధరంగూల్పనే?

హైద.—వంకాయ్! నీఖి సస్తాప్ వాలా హుంది యేంటిహోయ్. హట్టా గెట్టిగెట్టి బడామ్మీబాత్ బోల్తావ్.

వేంక.—హైదరుజంగుసాయేబుగారూ!

ఉ. చావఁ దెగించువారలకు సంద్రముపాదముబంటియంటమున్
వేవురు చెప్పఁగా వినవె? విశ్వము బిట్టు వడంకుఁగాక మా
రావుకులాగ్రగణ్యుఁడగు రంగమహీపతి గెల్చుదోర్బలుల్
చావనభీతిఁ జెందరు ప్రశస్తము లీవచనంబు లుర్వరన్.

ఆమాటలఁ దుది విమర్శించికొనవచ్చును కాని; నావాక్యముల నన్నిఁటిని సావధానుఁడవై వినుము.

శా. మా కత్యంతవిరోధి రాజితనిదుర్మంత్రంబు లాలించి దే
వా కార్పణ్యముఁబూని కోట వెడలింపంజూచు టన్యాయమీ.

లోకులు కులుర వ్వసేతురుదయాలోలుండవై మామొఱల్
నీకర్ణమ్ములఁ జేర్పుమా! యశము పోనీకుండఁ గాపాడుమా!

క. మారాయఁడు సుగుణాఢ్యుఁడు
తా రిచ్చెడియాజ్ఞలు జవదాఁటఁడు కానన్
గౌరవముగఁ గన నొప్పును
పోరుడుపం దగును సంధి పొసఁగింప నగున్.

హైద.—హిజ్యరాజాఖి సలామ్ సేసి సంధి సేస్కొమ్మన్ లేఖ్ పోతే ఖోట యుడ్చి వాళ్లాఖీ పామ్మన్. హకొట్టెబాత్.

వేంక.—ఈరెండునుం గూడఁ గలలోనైన జరుగనిపనులే!

ఉ. ఎంతటిదాఁక జీవనము లీమెయి నిల్చునో అంతదాఁక శ్రీ
కాంతుఁడు వచ్చి పోరినను గాదననేల? గడీని వీడ మే
మంతకు మున్న యీయధముఁడౌ విజయేశునిసంధి సేయఁగా
మంతన మాడఁబోము పలుమాటలిఁకేటికి? ఖానుసాయెబా!

ఈనాసందేశమ్ముతోపాటు నీ కించుక యుపదేశము గూడఁ జేయఁ దలఁచినాఁడ. అదియుఁగూడ సావధానుఁడవై విందువుగాక:—

ఉ. రంగనృపుం డొకండె సమర మ్మొనరింపుచు మిమ్ము నెల్ల రణ్
భంగము సేయుపట్ల బలవంతుల మంచును బొంగుచున్న మీ
జంగులు ఖానులున్ దొరలు చావక నిల్వరు వాస్తవమ్ము దు
స్సంగుఁడు రాజుమాట విని చావక జీవము నిల్ప నెంచుమా!

శా. బారీఁకొన్ గాని వేంగళుండు రిపుభిత్ప్రావీణ్యమున్ జూపదు
ర్వారాటోపబలమ్ము మై నెదుర నీరాయం డరాయండునై
పోరున్ జూచునకాని కయ్యమున నిల్వన్ జాలఁ డీవిట్లు ప్రా
రారంభింపక సంధికిష్టపడుమా! అన్యాయమున్ మానుమా!

శా. సాటోద్రుద్రుఁడనంగఁగుంతమునుకై సంధించిసోత్సాహుఁడై
యక్షీణప్రతిపక్షులన్గెడపుసైన్యాధ్యక్షుఁ డుత్ క్షోభిత
ప్రక్షీణాఖిలదోర్బలుం డయినపాపారాయఁ డొక్కండె ర
క్తాక్షుండై మిముఁ గాంచెఁదత్ క్షణమె సైన్యమ్ముల్ క్షయిం
చుంజుమీ !

మ. వరసారాయఁడుధర్మరాయఁడునుచిన్నారాయఁడుగ్ ఘోరసం
గరభూమిగ్ దమయుద్ధలీల్ నెఱపమీఖానుల్ కళాహీనులై
ధరణిగ్ ద్రెళ్లెదరింతనిక్కువము మద్వాక్యమ్ములాలింపుమా
కరుణన్బొంపుమ! న్యాయబుద్ధిఁగనుమా! కయ్యమ్ముచాలింపుమా.

హైద.—సరే! హద్దిహద్ది సత్యా లడాయీమే నూస్తాం హోయ్! నీకీ సెప్పహక్కుర్ లేవూ! మీఖీకాని మాఖీ హీర్లు హుందిలేవ్! మాదీ యీర్లు మాం సెప్తామ్.

గేయము.

లాడూమే హునాడ్, లట్ పట్ కి సెప్తాడ్
లాసూ హోర్తున్నాడ్ లచ్చెమ్మె సెర్లు,
పిల్పిల్ హోర్తున్నాడ్ బిల్లాల్ హోర్తున్నాడ్
మాస్నల్లీ షుక్రుల్లా ముజ్ఫర్ మే హునాడ్,
కుప్పీమ్మే హునాడ్ కుల్హామ్మేహునాడ్
జానూజాడూమార్తెగ్ జంద్రాల్మే హునాడ్,
హైదర్ మే హునాడ్ హిజ్యారాజున్నాడ్
హేమ్మియ్యా మీధగ్రా హెక్వాహున్నారోయ్?

వేంక.— మీయొద్ద సైనికులు లేరని నేను చెప్పుచుండుటలేదు. మీకు భీతిఁ బుట్టించుట కయి మావారల నుడివియుండను లేదు. సాయేబు

గారూ! తాఁబట్టినకుందేటికి మూఁడే కాళ్లనుగతి మీ పట్టు వదలకు న్నారు. మీకెత్తివత్తు రనుభీతి సుంతయు మాకు లేదు. ఏల యంటిరా!

ఉ. న్యాయపథమ్ము వీడి కదన మ్మొనరింపఁగ నెన్నఁడేని మే
మాయిత మాచు రాము రిపులంద తెహే యని కేలిసల్పఁగా
జాయలఁ గొంచుఁ గోట విడిసాగము వేయివచింపనేల? మీ
చేయఁగలంత చేసికొనఁ జెల్లును లక్ష్యములేదు మాకికన్.

హైద.—హారే! నీవు నోటికి హోచ్చాబాత్ హంతా పేల్తావ్ బద్మాష్ రాయబారిగాడికి హింతపొగ్రుబోత్ హుంది. నీఖి యేం సేయిస్తామ్, సం పెయ్యిస్తామ్:—

వేంక.—ఓరీ! మూర్ఖాగ్రేసరచక్రవర్తీ! నన్నుం జంపివేయింతువురా! అదియును జూచెదఁగాక! రమ్ము.

లయగ్రాహి.

జారా! గుణదూర! వడి రార యిటు పోరుటకు,
బీర మది యున్న నిటు లేర వచియింపక?
కారు లవి చాలును మహారణమునందు విను,
మోరి! ప్రోనరించెద విదారితశరీరుక్,
పౌరుషవిహీనునిగ నారుచిరఖడ్గవిక
టోరునటనక్ దురకభీరుఁడవు! నీవే,
రా! రణమునందు ననుఁ దారసిలఁగాఁ దగిన,
వీరుఁడవహాహా! మసల కోరి! బల మున్నన్.

హైద.—అరే! దర్వాజామే కోన్ హైరే! హీవాంకాయఖి నికాల్ దేవు సెప్పు-గంటెయ్.—

వేంక.—(కోపముతో) ఓరోరి తురుష్కాధమా! నన్నుగెంటుపాటి సామర్థ్యము మీలో నెవ్వరికున్నదో రమ్మనుము చూతము! ఔరా! విచిత్రము!

శా. గెంటింపింతునటంచుఁ బల్కితివి నన్గెంటంగఁబల్దంట యుం
దుంటన్ వింట నెఱుంగ రమ్మనుమురా! యున్నెన్నివై శమ్మన
న్నంటన్దుంటరిగొంటుకాఁడ! యిదిగోనంటింతు నాదొడ్డవా
ల్నంటన్నిమ్ములమంటఁగల్ప నెదురై మార్కొమ్మురానన్నిటన్.

హైద.— (భయముతో) కోన్ రే లాడూ ! లానూ ! సిద్దీబిలాల్ ! మూసే సవాల్ ! హీడూ కాఫర్ రాయ్‌బారీకే సాలా గడ్బడ్ సెప్తున్నాడ్ సాథే మారేఖ్నా నూస్తావ్, జల్దీ ఆవ్ ! జల్దీ ఆవ్! ధవుడో ! ధవుడో! హింక మీఖి హాల్సం సెప్తే మాఖి నుర్గయా హైతామ్.

(పాఱిపోవును)

వేంక.— ఓరీ! మూర్ఖా ! పాఱుఁబోఁతా ! ఏమేమియో ప్రతాపంబులఁ గొట్టఁబూనితి విదియేనురా నీ పౌరుషము ? (రాజుదిక్కుఁజూచి) ఓరీ! భూషపాట్యన్వయాంభోధిబడబానలా ! విజయరామహతకా !

క. పుట్టితివి రాచకొలమునఁ
బట్టితివి కటారి చేత బలువీరుఁడవై
గుట్టు విడి తురకకాళులు
పట్టితివా? నీతిమాలి పాఱుంబోతా !

అట్లు మా పాదముల నే పట్టితివేని నీకు బొబ్బిలి దానము చేసి యుందుమే.

చ. పరమగుణుండు రంగనరపాలునిపైఁ బగఁ బూని పూని సంగర మొనరింపఁగా బలము కల్గమిఁ జింతిలి యెట్టకేలకున్ దురకలపాదము ల్గొలిచి తొంటిపగన్ దరియింప నెంచితే దురమున నాతనిన్ గెలువఁ దోయజనేత్రునికైన శక్యమే?

తెరలో-ఝూటా-రాయ్ బాదీకి మారో మారోపకడోపకడో.

వేంక.—(వినుట నటించి తనలో) అదిగో! యవనబలంబులు నన్నుం బట్టుటకయి కోలాహలంబు దీపింప నీవంకకు వచ్చుచున్నవి. వీరలచేఁ జిక్కుపడకుండ నిందుండి తప్పించుకొని పోయి యీయుదంతము రాయనింగారికి నివేదించెదను.

(ప్రవేశము. సిద్దీబిలాల్ లాడూఖాఁ హైదర్ జంగ్.)

లాడూ.—బిలాల్! హీది అద్మీమే ఖర్తీ మాజోర్గా తిప్తా హున్నాడ్: హింఖా హోల్నం సెయ్యా హీణ్ని యెన్కా-నిండి పట్కా-వోయ్.

సిద్దీ.—హీందూ అచ్ఛావస్తాద్ హుంది తోస్తుంది భాయ్ మాఖీ! మన్కు హజాగ్రత్ వుంటే పరారీ సెప్తావ్. అజాన్ లాగ లటూ్కా లటూ్కా గెంతుతాడ్. హెప్రీమీధా పడ్తే హెవ్రీఖి సంప్తాడ్ సందేఘుంహుంది దేఖ్ దేఖ్! హెంత హచ్ఛానాట్టెం సెప్తుంది.

(వెంకయ్య చతురగతిఁ దప్పించికొని నిష్క్రమించును.)

లాడూ.—అరే! అరే! అల్లా! అల్లా! హీందూ బద్మాష్‌పని సేస్నాడ్! ఛనంలో సెల్లిమాఖిట్టాలాగా యెగ్రిపోనాడ్, యేం సేస్తామ్?

హైద.—హణ్ని హెందుకు పట్టి ఫెట్ నార్ హోయ్, హీదూ భలే వస్తాద్ హుంది. హీదు సస్తే భాట్లీఖి హెంతనష్టం హైతుంది. మాఖీ సంస్థాన్కి ఖర్తీ యెత్నాడ్! మాఖీ పరారీ సెప్కా-పోతే హస్తేసచ్చి హుందుమ్మ.

సిద్దీ.—సర్కార్! ఖేత్రీఖిల్లాలాగ హీదూ హర్తా సూస్తాద్ హిర్తా హుంటాడ్ హదిమద్దె పరారీ సెస్తాడ్ మై క్యాకరుమ్?

లాడూ.—భాట్లిఖోటామే ముట్ డి సెప్పి హీడ్కి-సాఫ్ సఫాయ్ సేస్తామ్ సర్కార్! ధొర్గారీ ఫర్మానామే రీరఘూ హైహెంది. హింకా హీ స్తే భాట్లీఖి హోయ్ మాచిత డాఖానూస్తామ్ సాబ్; దేఖో.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

నర.—రంగారావుగారూ! "గతం నశోచామి కృతం స్మరామి" యను వారు లేరనుటకన్న వారి నిందు రప్పించుమనుపాయ మూహింపుడు. రామయగారిని వారియెడ కంపరాదా!

రంగా.—అగును. బుచ్చన్నగారూ! మనరామయ్యగారి నీకార్యము నెఱ చెప్పి రమ్మనుఁడు. మనచుట్టునున్నవా రెవరికిం దెలియరాకుండ రాత్రి తునకుఁ బోయి బావగారినిఁ జూచి యిచటివిశేషంబులఁ జెప్పి సత్వ రమ వారిందు వచ్చునట్లు చేయవలయును.

బుచ్చ.—ఈకార్యము రామయ్యగారికి నివేదించి వచ్చెదను.

(పోయి తిరుగ ప్రవేశించును.)

రంగా.—మామా! ఇంకేమి సేయవలయు ?

(తెరలో-దేవా ! ఎవరో హాసనల్లీ ఖానుడఁట! హైదరుపంపున వచ్చి దేవరదర్శన మభిలషించుచున్నాఁడు.)

రంగా.—తమ్ముఁడా! నీ వాసాయేబున కెదురేఁగి సబహుమానముగఁ దో డ్కొని రమ్ము.

(వేంగళరాయఁడు పోయి హాసనల్లీఖానునితోఁ బ్రవేశించును.)

హాస.—సలాము! రంగరావుబహద్దరువారికి.

రంగా.—సలామ్ ! హాసనల్లీసాయేబుగారికి. మీ రాయాసన మలంకరింతురు గాక.

హాస.—(కూరుచుండి) రాయనింగారూ! మీయతిథిసత్కారంబులఁ గడు నలరితిని. నన్ను బూసీదొరగారును, హాయిదరుజంగుసాయేబుగారును మీయొద్దకు దూతగఁ బంపియున్నారు. వారు తమతోఁ జెప్పుమన్న సందేశము చెప్పెదను. సావధానులరై వినుదురు గాక !

రంగా.—సర్వవిధముల సావధానుఁడ నయియే యున్నాఁడను.

హాస.—మిమ్ములను మా భేటీకి రమ్మని తాఖీదు లంపఁగా, మీరు రాక నిరాకరించినారు. మఱి మేము రెండవసారి యంపినహూరకాలాలను చిదు

గఁ గొట్టినారు. ఇవి యన్నియుఁ జూడ మీరు మాతో యుద్ధ మభిలషించుచున్నట్లే తోఁచుచున్నది.

రంగా.—ఆహా! ఏమీ విరుద్ధాంశములు: ఇది యంతయు విజయరాముని పన్నుగడయే యైయుండునా?

హుస.—పోనీ! మీ రటుచేయలే దనియే యూహింతు మన్నను మా రాకఁ గాంచి మీరూరక రణభేరి మ్రోయించుచున్నారు. మఱి నౌబతు మాను పరైతిరి. కాఁబట్టి యీక్షణము మీరు నౌబతు చాలించి కోట ఖాళీ చేసి మాకొసఁగవలయు. లేదా యుద్ధంబును సర్వబంధునాశంబు వెనువెంట నగు. పయి మీయిచ్ఛవచ్చినరీతిఁ జేయుఁడు. నాకేమి ప్రత్యుత్తర మిత్తురో అది వారికి నివేదించెదను.

రంగా.—సాయిబేంద్రా! మీరు చెప్పవలసినమాట లైనవికదా! వానికి మే మిచ్చెడి సమాధానముకూడ వినుఁడు. మావైరియగు విజయరామరాజు తొలుత మీయొద్దకు వచ్చియుండుటఁజేసి మీ మొదటితాఖీదునకు రానిం చుక శంకించితిమి. మఱియు పఠానులు వచ్చి రాజమహేంద్రవరంబున నున్నారనియు, వారలతో యుద్ధ మొనరింపఁ దనకు బాసటగ రమ్మనియు విజయరామరాజు నాకు వర్తమాన మంపె. మేము దాని కంగీకరింపలేదు. బూసీదొరగారు రెండవసారి యంపినహరకారాలను మేము మోదకపోవు టట్లుండ సబహుమానంబుగఁ బంపి యుంటిమి. వారెందులకు తద్వ్యతిరేకముగ నుడివిరో ఇదియు, విజయరామునిప్రోత్సాహ మేమో తెలియదు. ఇఁక మేము రణభేరి మ్రోయించుచుంటి మంటిరి కదా! రెండుదినముల క్రిందట మా వేంగళరాయనితో పాటు కోటలో నేఁబది వివాహములు జరిగినవి. గతరాత్రియే యూరేఁగింపు. ఆయూరేఁగింపు టుత్సవంబున వాయించెడి శుభవాద్య మది కాని, రణభేరి యెంతమాత్రమును కాదు. మీ కది నమ్మిక లేదేని మాతమ్మునిఁ గాని, యీప్రోలివంకఁగాని చూచినచో వాస్తవము తేటపడును.

హుస.—(స్వగతము) ఔరా! ఈవిజయరాముఁ డెంతమోసము చేసినాఁడు! పాపము! వీరలు వైవాహికోత్సవంబున నుండ నిదియంతయు రణసన్నాహ మని భ్రమింపఁజేసినాఁడు. (ప్రకాశముగా) తరువాత:—

రంగా.—మఱియు మేము చెప్పెడిదంతయు న్యాయబుద్ధి వితర్కించి మాకు న్యాయము దయచేయింపఁగోరెదము.

గీ. పాదుషావారొసంగ నౌబత్తు దీనిఁ
గొన్నవారము కాని మే మెన్న దొంగ
వృత్తి నార్జింపలేదు మే మేల దీని
మానవలయును? చెప్పఁ డహీనచరిత!

అదియునుంగాక:—

శా. ఏ మీకోట బలమ్ముచే గెలువలేదే వారినిఁ ద్రోలి హా
కేముల్ మా కిడఁ బుచ్చుకొంటి మిచటన్ గీర్తిమివాటిల్లినన్
మే మెన్నం డిది వీడలే దిపుడ యేమీ? కోట వీడంగ నే
లా! మాకంతటి కేమివచ్చినది? పల్కన్ జెల్లు మిత్రోత్తమా!

హుస.—(అంతర్గతము.) ఈనృపాలునివచోవైఖరియు ముఖవికాసంబును బట్టిచూడ నితఁడు కడు మంచివానివలెఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. మఱియు వితర్కించినచో నావిజయరాముఁడే దొంగవలె నున్నాఁడు. వీరియపుర కుఁగల యంతఃకలహములచే రాజు మమ్మిందులకుఁ బ్రేరేపించియుండును.

ధర్మా.—అయ్యా! సాయెబుగారూ! మీమాటలచొప్పుంబట్టి చూడ మీరు తురుష్కవంశీయులే యైనను విద్యాధికులుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. ఎందేని లోకమం దిట్టివిపరీత ముండునా?

గీ. ఎన్నితరములనుండియో యుండె మేము
కాఁపుర మ్మున్నవారము కాని కోట
విడిచి పొమ్మంట యీనాఁటిగడియవఱకు
విని యెఱుంగము వింటిమి వీనికరుణ.

ఉ. చాలు నీ కేమి చెప్పెద? విచారణసేయక మారిపుంసు, తా
నేలినవారితోడ నెదియే వచియించిన, దాని నంతయుం
బోలఁగ సత్యమే యనుచు బుద్ధిం దలంతురె? మిమ్ముఁబోలు స
చ్ఛీలురు. మీరె యిట్లయినఁ జెప్పెడి దేమి? ప్రపంచకస్థితుల్.

హాస.—(తనలో) ఆహా! ఈతఁ డెవఁడో నీతికోవిదునివలె నున్నాఁడు. వీని మాటలు వినుచున్నకొలఁది నమృతపుసోన లొలుకుచున్నవి. (పైకి) అయ్యలారా! ఆహైదరుజంగు పరమమూర్ఖుఁడు. వాఁ డెవరేమిచెప్పినను వినఁడు.

వెంక.—పోనిండు. వారికి మాకోటఁ గైకొనుటయే ముఖ్యోద్దేశ మయినచో నట్లు సేయవచ్చును కాని,—

చ. పురహరుఁ డైనుగాక: మముఁబోరన గెల్చినదాఁక కోట చే
కుఱదదది వాస్తవమ్ము మముఁ గొట్టుచు నస్మదరాతి వానికి
పురము నొసంగఁగాఁ బ్రతినఁ బూనినవాఁడని వింటె మున్నుహై
దరు. తన కేమిధర్మ మది: తప్పన రాదధికారితప్పలన్.

వారి కంత యుద్ధమే చూడవలయునిచ్ఛ కలయదియేని:—

గీ. విజయనృపునకు నలువదివేలబలము
కలదు. మాకు నాలుగువేలబలము కలద.
యిరుపురబలమ్ము లెదిరి సంగర మొనర్చు
బవరమును చూడుఁడీ మధ్యవర్తు లగుచు.

వేంగ.—సాయెబేంద్రా! మా వెంకయ్యగారు చెప్పినచొప్పంతయు రమణీయముగ నున్నది. పాప మావిజయరామునకు బొబ్బిలిఁ గొనవలయు నని యాశాపిశాచము మెండుగ బాధింపుచున్నది. వారిరాచపౌరుషంబును మాపద్మనాయకకులమువారిబీరంబునుఁగూడ బారునకుఁదీర్చి తాము మధ్యవర్తులరయి చిత్తగింపుఁడు.

ఉ. ఎవ్వఁడు తా రణమ్మున జయించునొ? వానినిఁ జేరఁదీసి, మీ
రివ్వసుధాతల మ్మొసఁగుఁడీ; యటుకాక గడీని వీడి మ
మ్మివ్విధిఁ బొమ్మనంగ నగునే? యటు లాడుట మీకు న్యాయమే?
నవ్వరె యెల్లరున్; యశము నాశనమై చనదే? తొలంగినన్.

హాస.—కుఱ్ఱవాండ్రగుటచే మీరిట్లు పలుకుచున్నారు : రాయనింగారూ! మీయభిప్రాయ మేదియో స్పష్టముగ విశదీకరింపుఁడు: నే వచ్చి చాలతడవాయె: పోవలయు.

రంగా.—అయ్యా! మీరు మాపైఁ బ్రసరింపఁజేసిన యకారణజనితకటాక్షమునకు మే మెంతయేనిఁ గృతజ్ఞులము. ఆహైదరుజంగునకు విజయరాముఁ డెంతయో లంచమిచ్చి యుండుటచేఁగదా! మాగడీ తీసికొని వారి కొసంగ నూహించుచున్నాఁడు! కావున,

చ. అతఁ డిడుదానికన్నఁ బదియంతలసొమ్ము నబాబుగారికిన్
గొతుకకయిత్తు; నావిజయకోటను నాకు నొసంగుఁడయ్య; స
మ్మతి యగునేని, తెల్పుఁ డనుమానము లేటికి? యాధనమ్ము ని
ష్టై తమకుఁ జేర్చువాఁడఁ; గృపఁబెంచుఁడు; వాదుడుపంగనెంచుఁడీ.

హాస.—రాయనింగారూ! మీరు మమ్ములఁ బెద్దఁ జేసి మీకష్టసుఖంబులు మాకు నివేదించి యుండుటంబట్టి నాకుఁ దోఁచిన తెఱంగు చెప్పెదను. మాహైదరుజంగనినచోఁ బరమమూర్ఖుఁడు. వానికిఁ దోఁచదు. ఒకరు చెప్పిన వినఁడు. మీ రొక్క రోజుమాత్రము కోట విడిచి పైకి పోయి యుంటిరా! ఎల్ల కార్యములఁగూడ నే సమకూర్పఁగలవాఁడను. మీనీతి వర్తనముఁ గూర్చి బూసీదొరగారికి చెప్పి తిరుగ మీకోట మీకిప్పించెదను. ఇఁక యుద్ధమునుగూర్చి విచారింత మన్ననో, దాదాపు రెండు లక్షలబలంబుతో నున్నవారలతో మీరు పోరఁజాలరనుట నిశ్చయము. ఫారిఫిరంగులయెదుట మీబాణంబులు కత్తులు నేమిపనిచేయఁగలవు? ఊరికిఁ బోయి యుంటిమని యెంచి యొకనాఁడుమాత్రము కోటవిడిచి యుండినఁజాలును.

రంగా.—సాయేబుగారూ! మీరు వచించెడి దంతయు మా సేమముకోరియే యని తెలిసికొన్నాము. కాని,—

క. ప్రాణము లశాశ్వతమ్ములు
మానము శాశ్వతము: దాని మాని యిటుల్, సీ!
ప్రాణముల కాసఁ జేయుచు
నే నిది విడిచికొని చనుట మృష యగు సుండీ!

హస.—అయ్యా! మీనుడులెల్ల ధర్మవర్తనములే యైనను ప్రస్తుతము సమయానుకూలముగ వర్తింపవలయును గదా! అన్నియుఁ దెలిసియున్న తమతో నే నేమిచెప్పఁగలను: కాని,—(అర్ధోక్తిలో)

రంగా.—సత్యమే! కాని,—

మ. ఎటకేనిన్ జనుమంట: నౌబతును వాయింపింపవద్దంట: బల్
కటువాక్యమ్ములు తక్కనొండుపని వీఁకన్ సేయఁగావచ్చు: నే
నిటు వాకొంటి నటంచు వేఱుగతి నూహింపంగరా దీర తె
ప్పటికైనన్ మృతి యున్నదేకద కనన్ పాశ్చాత్యవంశోదయా!

క. పురి బిరుదు విడుచుకన్నను
మరణము కడు మేలు కాదె? మానవులకు నె
వ్వరికైనఁ దప్పునా మృతి
యరయఁగ నీనాఁడొ: తేపొ: యగు గుణధుర్యా!

సాయేబుగారూ! సలామ్: మీకుఁ గడు శ్రమ నిచ్చినారము. మావిధి యిట్లడ్డుచుండ, మాకుఁ గయ్యము కాక, నెయ్యము సంప్రాప్త మగునా? ఇంతదనుక మాతోఁ గలసి సంభాషించినందున మీరు మాకుఁ బరమాప్తులు. మరల మీదర్శన మీజన్మంబునఁ జేసికొనుభాగ్య మున్నదో లేదో! ఎవండెఱుఁగు? ఉంటినా ఈసింహాసన మలంకరింతు. లేదా! వీరస్వర్గ మనుభవింతు. వెంకయ్యగారూ! సాయేబుగారిని తాంబూలాది సత్కారంబుల సంభావింపుఁడు.

హుస.—అయ్యో! వెఱ్ఱిరాజా! నామాట యిసుమంతయేనియు వినినాఁడవు కావేమి? వలదు సుమా! ఈవెఱ్ఱియే నీముప్పునకు హేతు వగునేమో యని భీతిల్లుచున్నాఁడ.

రంగా.—విశేషము వలదు. దుఃఖమునకుఁ గారణము.

హుస.—అల్లా! అల్లా! సలామ్; (వెంకయ్యతో నిష్క్రమణము. పునఃప్రవేశము వెంకయ్య.)

రంగా.—అయ్యలారా! ఎన్ని విధంబులఁ గయ్య మాఁగఁజూచినను ఆఁగు జాడ సుంతయేని కన్పట్టకున్నది. నాబలము మాన్పించి కోట విడిచిపోయి నచో సంధి కుదురు ననియు లేనిచో రంధి సిద్ధ మనియు నిష్కర్షగా తేలినది.

చ. కనికరమన్న సుంతయును గానఁగరాని దయావిహీనులం
దును గడుమోఁటకుండఁట! కనుంగొన హైదరువాఁడు వెల్మమా
నినుల నెటుల్ కనుంగొనునొ? నీచత వారలమానభంగమున్
బొనరుపనేర్చునో? యకట! ముప్పొదఁగూడెనిఁ కేమి సేయుదున్?

మన వెంగళరాయఁడు కాంతాజనంబులఁ గొని యేగహ్వరప్రదేశంబులకో చని వారల భద్రముగఁ గాపాడుచుండినచో బాగుగ నుండునని నాతాత్పర్యము.

వెంగ.—అన్నయ్యగారూ! మీరు నన్నిట్టి నీచకృత్యమునకు నియోగించినచో నేనేమి మనవి సేయఁగలవాఁడను? విక్రమరహితులగు పిఱికిపంద లాచరింపవలసిన తుచ్ఛకృత్యము నాచేఁ జేయింపఁబంపుచు ఆఁడువాండ్రతోఁ గూడి నన్నుంగూడ వలస వీడిపొమ్మనుట మీకు న్యాయమా?

రంగా.—కాదోయి తమ్ముఁడా! ఇప్పుడు జరుగఁబోవు సంగ్రామమందు జయం బెదిరికే కలుగునేమో యని శంకించుచున్నాఁడ! అట్టియెడ దురాత్ముఁడగు రామరాజు మనయవరోధజనంబునకు మానభంగ మొనరింపఁ బ్రయత్నింపఁడా? మఱియు నీవుఁగూడ మాతోపాటైన నిఁక విజయరామునిపైఁ బగ సాధించువా రెవరు?

వేంగ.—మీ రట్లానతిచ్చిన నే నేమిసేయఁగలను? కానిండు. మీయాజ్ఞ రాణివాసంబునకుఁ దెల్పి, వారలఁ బ్రయాణసన్నద్ధలఁ జేసివచ్చెద. వారి సంరక్షణార్థమయి పాపయగారిని నియోగించి యేఁగూడ యుద్ధతలంబునకు వచ్చెదను. (నిష్క్రమించును.)

రంగా:—అన్నలారా! పరాసువారు మనకు సందేశ మంపియున్నారుకదా! ఇప్పుడు మనము వారికి తిరుగ సందేశ మంపక యుద్ధ మొనరించుట ధర్మవిరుద్ధ మగును. అదియుఁగాక యీహసనల్లీఖానుఁడు మనలఁగూర్చి బూసీదొరగారితో మంచిగ నివేదించు నని తోఁచుచున్నది. అది వినిన పిదప వారలమానస మేమేని తిరుగకుండునా?

నర.—మీ రూహించినట్లుగ నొకరాయబారిని వారియండ కంపినచో మిగుల బాగుగ నుండు నని నాయభిప్రాయము.

వేంక.—కాలము గడపిన ధర్మారాయనింగారైనచోఁ జతురగతులఁ గార్యము సాధింపఁగల రని నానమ్మకము.

రంగా.—మామా! ఈసంధానకృత్యము మాహిత మభిలషించి యంగీకరింప వేఁడెదను,—

గీ. రావువంశంబు కీర్తికి తావటంచుఁ
బేరు తెచ్చితి రీర మావారి కెల్ల
నిపుడు తద్వంశమున్ నిల్ప నెంచుఁడయ్య
తమరు దూతగ నటు పోయి ధర్మరాయ!

ఎల్లయంశంబులుఁగూడఁ దమకుఁ గరతలామలకంబుల. తమచతురత నను సంధించి సంధియే పొసగింతురో, రంధియే సమకూర్తురో? తమచిత్తము.

ధర్మా.—వత్సా! దీనికయి నాతో నీ వింతగ చెప్పవలయునా? ఏ నటకుఁ బోయి సత్వరంబ వచ్చెదను. నాకు ముదలనొసంగుము. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

వేంగళరావు.-(ప్రవేశించి) అన్నయ్యగారూ! నేను వెళ్లి తమయాజ్ఞ స్త్రీజనంబులతోఁ జెప్పఁగా, వారు తమతో నేమియో మనవి సేయవలసియున్నదని చెప్పి, వడిసెగా రిచ్చుటికే వచ్చుచున్నారు.

రంగా.—ఏమీ! రాణివాస మిచ్చటికే వచ్చుచున్నదా? ఎంతదుర్ణయము! వాండ్ర కేమేని పిచ్చియెత్తియుండనోపు! (సభ్యుల నుద్దేశించి) సదస్యులారా! మీ రింక నిండ్లకుఁ బోయి సమరసన్నాహంబులలో నుండుఁడు. ధర్మారాయనింగారిరాయబారమునసార మెఱింగి మీ కిపుడె కబు రంపెదను.

[వెంకయ్య, బుచ్చన్న-నరసారాయఁడు నిష్క్రమింతురు. చినరంగారాయు నెత్తికొని పటాక్షేపంబుగ మల్లమాంబ ప్రవేశించుచున్నది.]

రంగా.—దేవీ! నీకేమేని మతిపోయినదా యేమి? ఘోషాగల యవరోధజంబు లిటు పలువురుగల సభారంగమునకు రాఁజెల్లునే? ఇంక నేని యీపను లుడిగి నీపని నివేదించి యింటికిఁ బొమ్ము.

మల్ల.—నాథా! క్షమింపవలయు; నా కిపుడు మీమాటలు వినుచున్న కొలఁదిని మతియే పోవుచున్నది. అకటా! పవిత్ర పద్మనాయకవంశంబునఁ బ్రభవించి, క్షాత్రమే ధర్మముగా నింతవఱకు నిల్పికొనిన మీ కీనాఁటి కాబుద్ధి పోయి పాడురాచబుద్ధి యలవడినదేమి? మీకేగాని మాకుమాత్రము వలసవిడిచిపోవుట యవమానకరము కాదా? గడియకో గడియకో కోటలో శత్రువులు ప్రవేశించి మమ్ముల వెడలనడుప నుద్యమించుతఱి యింకను ఘోషా యని పీఁకులాడుచున్నారు. మాఘోషా యంతయు ఘోషచేసినాఁడు కదా! యీవిజయరామరాజు. మీ రందఱు యుద్ధమునందుఁబడి మ్రగ్గినపిదప మేము తాలవలె బ్రదికి, కోట పరిపాలించుకొందు మని యీ మమ్మాటకో పంపనెంచుచున్నారు.

సీ. మమ్మెటకేనిఁ బంపి యవమానము కావఁదలంచినారు: క
య్యమ్మున మీరలుండ నకటా! యెటకేనియుఁబోయి మేముప్రా
ణమ్ముల నిల్పనెంచుట ఘనమ్మగునే? యదికాక మేముమా
త్రమ్మెదిచేసినాము నగరమ్మును వీడఁగఁ బ్రాణనాయకా!

రంగా.—(నిట్టూర్పు పుచ్చి) అయ్యో! నేను దుర్మార్గుఁడను. పాపిని. ఛీ! ఈరావువంశమ్మున కంతటికి నపకీర్తిఁ దెచ్చుటకయి యుద్భవించినాఁడను.

మల్ల.—ఇది యేమిది? కడుంగడు సంతోషింపవలసినకాలము తటస్థింపఁగా నాఁడుదానివలె వాపోయుచున్నారు. పూర్వభవమున నెంత మహోత్కృష్టమయిన పున్నెము చేసిననో కదా, ఎల్లరుఁ గొనియాడఁదగిన వీర మరణము. అందును నిట్టిసంఘాతమరణము తటస్థించును. ఇదియా! మీ పౌరుషము. లెండు లెండు: ఎల్లరకుంగూడ సమరోత్సాహంబు కలుగు నట్లు రణభేరి (మో)యింపుఁడు. మరల రేఁపటిదినంబున నీమెల్లరఁ జూతురో చూడరో ఇప్పుడే యొక్కసారి కన్నుల కఱవు దీఱఁ జూడుఁడు. ఇదిగో! మీముద్దులకొడుకు మీవంక కెట్లు చూచుచున్నాఁడో! మీయొద్దకు వచ్చుటకు చేతులు చాఁచుచున్నాఁడు. (బాలు నుద్దేశించి)నాయనా! చూడుమోయి! మీతండ్రిగారిముఖకళ. రేఁపు మరల చూతువో చూడవో?

రంగా.—(విచారముతో) తండ్రీ! చినరంగరాయా! ముద్దులపట్టీ!

ఉ. ఎట్టిముహూర్తమందు జనియించినవాఁడవో? ముద్దులయ్య!ని
న్నిట్టులు గమ్మటంచు లిఖయించెనె?యావిధివ్రాలు!అయ్యయో!
పట్టుగ నాలుగేండ్లయినఁ బ్రాయము కల్గెనొ?లేదొ! పైని నీ
కెట్టియవస్థ వచ్చె?రిపు లేమియొనర్తురొ?నిన్నుఁ గాంచుచో.
అయ్యో! తండ్రీ! నీకెంతలో నెంతగతి వచ్చినదిరా! నాయనా!

సీ. అయ్యయంతటివాఁడ వగుదం చతనిపేరు
　　నిడినాఁడ నిటులంచు నెఱుఁగనైతి
జనులెన్న రాజ్యపాలన సేయు దని సంత
　　సించితిఁ గాని యిట్లెంచనైతి
పలువురయాడిగమ్ములఁ గొందు వంచు సం
　　బరపడి నాఁడ నిట్లరయనైతి

నను(గన్న చిన్ని నాయన! నీకు నీపాట్లు
నలువ వ్రాసె నటంచుఁ దలఁపనైతి
తే. రాచవానికో! తురకలకో! చివరకు
నూడిగము సేయ నీ వుందువాఁడవఁటర!
కొడుక పుట్టితి వేల? నాకడుపునందు
కటకటా! యిట్టిపనులు సేయుటకె తండ్రి!

వేంగ.—అన్నయ్యగారూ! మీ రిట్లేడ్చుచుండిన నాకడుపు తఱిగిపోవు చున్నది. మమ్ములనందఱ నిట్లేడ్పించుట మీకేమైని న్యాయమా?

గీ. పురుషసింహులు ధైర్యమందరమహీధ్రు
లట్టిమీరలె యీరీతి నడలువడఁగఁ
జెల్లరే! వధూనికకు నేమి చెప్పఁగలను
వలవ దుడుగుము శోకింపవలవ దన్న!

రంగా.—(దుఃఖముతో) తమ్ముఁడా! ఈముద్దుఁగూన మొగంబు చూచుచు నే నెట్లు విచార మాఁపికొనఁగలను? నాముద్దులయ్య తనకును మనకును మారము లగు చేతులతో నాచండాలుర కూడిగము సేయవలసివచ్చుఁగదా! చూడు మోయి మానాయన యెట్లు చూచుచున్నాఁడో! తండ్రీ! ఏల నామొగమువంక కట్లు చూచెదవు? నీకును, నాకునుఁగూడ నీనాఁటితో ఋణానుబంధము తీరిపోవునా? హా కుమారా!

చ. కలువల నీసడించునునుగన్నులఁ గాంచెద వేల తండ్రి! యీ
తులువలు నీకు నాకిటులు దూరము సేయఁగనున్నవార లె
ట్టులిఁకను తాళుకొందును. కడుం బసిపాపఁడవైన నీకు ము
ప్పులు ఘటియిల్లునంచుఁ దలపోసిన డెందము కొందలంపడున్.

తండ్రీ! నీవు లేకున్న మానేఁగాక! నీ వాతురకలకు బానిస వాడువని యోజించినకొలఁది హృదయభార మమితం బగుచున్నది. తండ్రి లేనిబిడ్డఁడవగు నిన్ను వారేమి చేయుదురో! ఇదిగో! నినుఁ జంపి నేనే బిడ్డఁడు లేనితండ్రి నయ్యెదను. (బాలుని నఱుకఁబోవును.)

మల్ల.—(అపవారించి) ఆహాహా! ఈరేచెర్లగోత్రోద్భవుల కంతకంతకు బుద్ధి పెడతలకుఁ దిరుగుచున్నది కాఁబోలు? ఏమీ వెఱ్ఱి? మనల నింతగఁ జేసిన యాదురాత్ముఁడగు విజయరామునిపైఁ బగఁ దీర్చికొనుట కేమాత్రమేని మగపురుఁ గుండనక్కఱలేదా! ఈనాచిన్నికూనను సురక్షితముగ చామర్లకోట కంపెదను.

చినరంగా:—ఉఁహూ! నేను తామల్లకోత యెందుకెల్తాను? నేను మాత్రం యుద్ధం సెయ్యొద్దా యేంటి?

రంగా.—(బాలు నెత్తికొని ముద్దాడి) నాయనా! నీవును యుద్ధము చేసె దవఁటరా! నీయుద్ధము చూచి యానందించుట కీనిర్భాగ్యుఁడు నోచుకొనలేదు తండ్రీ!

క. నిండుగ నాల్గేండ్లేనియు
నిండనిపసిపాపఁడవుర! నీ విట్లైనన్
గుండెలు తరుగఁదొడంగెని
త్తం డొకవగతుండు కాక తండ్రియె నీకున్?

కుమారా! దైవము మన కిప్పు డెంత ప్రతికూలుఁడై యున్నాఁడురా! అయ్యో! మనగోపాలస్వామికేని మనపయిఁ గరుణ కలుగదాయెఁ గదా!

వెంగ.—అన్నయ్యగారూ! తగుప్రయత్నములలో నుండక మీరిట్లు విచారించుచుండినచోఁ గార్యము సానుకూల మగునా? ఇప్పటికేని ముందు ప్రయత్న మాలోచింపవలదా!

రంగా.—అయ్యో! నామనము నామనమునం దుండినప్పుడు కదా! ఆలోచించుట! అది యిప్పు డిందులేక యెందో పోయియున్నది. ఇఁక నేమి యాలోచించుట? అయ్యయ్యో! చూచితివా! తమ్మయ్యా! నాగుండె లెట్లు దరుచున్నవో! వామాక్షిస్పందనముకూడ నపశకునము సూచించుచున్నది. ఇదియంతయుఁ జూడఁ, మన కపజయ మనియే తోఁచుచున్నది. తమ్ముఁడా!

వేంగ.—అన్నయ్యగారూ! ప్రతాపశీలురగు తమ రీతిని దిగులొందుచుం డుట యేమేని యుచితముగ నున్నదా? తమరే యిట్లగుచున్న మాకు ధైర్యము చెప్పువా రెవరు?

మ. ధరణీచక్రము క్రుంగలే, దుడుపాతమ్మేని కాలేదు, భా
స్కరచంద్రాద్యఖిలగ్రహావళియు సంచారమ్ముఁ దప్పంగలే,
దొరగన్ లేదు నభస్థలమ్మవనిపై నూహింప, హా! మంగళే
తరమౌ పల్కులనేటికిం బలుక నుత్కంఠన్ ధరాఖండలా!

రంగా.—తమ్ముఁడా! ఒకతల్లికడుపునఁ బుట్టినవారము. పెద్దవాఁడ నగుటం జేసి నాకు రాజ్యము వచ్చినది కాని లేనిచో నీవే రాజవై యుందువు కదా! రాజ్యగర్వమున నేను నీకేమయిన నపచారము చేసియున్నానా? నాకన్న నెక్కుడుగఁ జూచికొనుచుండెడివాఁడను. ఒకవేళ నాకెఱుఁ గరాకుండ నీకేమేని యపచారము చేసియున్నానేమో? వానినెల్ల మన్నింపుమా!

సీ. అనుజుఁడా! నీయెడ నపచార మేదేని
నేఁ జేసియున్న మన్నింపుమయ్య!
అపుడప్పుడని న్నాగ్రహమ్మునఁ జూచినం
దులకు వేఱుగ మదిన్ దలఁపకయ్య!
యెఱిఁగి యెఱుంగక యేఁ జేసినట్టి దో
షములకెంతయు నన్ను సైఁపుమయ్య!
చిఱుత వంచును పనుల్ చెప్పి చేయించితిఁ
గాన నందులకయి కనలకయ్య!

తే. ఒక్కతల్లిబిడ్డలము నేఁ డిక్క డుంటి
మింక త్రేపేడ నుందుమో యెఱుఁగమయ్య!
లీల నొకసారి నన్ గౌఁగిలింపుమయ్య!
మమ్ము నీమానసమ్మున మఱువకయ్య!

తమ్ముఁడా! నాయొద్ద కొకసారి రమ్ము. నాప్రేమ దీఱ నిన్నొకసారి కౌఁగిలించుకొననిమ్ము. నేఁటికి దైవము మనల నెడఁబాటు సేయ సంకల్పించినాఁడేమో?—తమ్ముఁడా! నీయుల్లాసమున కేమేని వ్యతిరేకముగఁ బ్రవర్తించి యుండలేదుకదా?

వెంగ.—(ఏడ్చుచు) అన్నయ్యగారూ! మీ రేల నన్నిట్లు చేసెదరు? మీరు నాయెడ నేమి యపచారముఁ గావించియున్నారు?

శా. ఏలా జాలినిఁ బెట్టెదన్న! మము నీవేలా వగంగుందె ది
ట్లేలా ధైర్యము తూలపుచ్చెద వయో! యీలీలగా నేల య
శ్లీలోక్తుల్ వచియించుచుండెదవు? మేలే యిట్టులాడంగ స
చ్ఛీలా! త్వాదృశులైనవారలె యిటుల్ చింతింపఁగాఁ జెల్లునే?

ప్రవేశము పటాక్షేపంబుగ నెత్తుటం దోఁగుచు ధర్మారాయఁడు.

రంగా.—మామయ్యగారూ! ఏల మీరిట్లు ప్రళయకాలరుద్రునిభంగి వీరావేశంబున నెత్తుటం దోఁగుచు వచ్చినారు? మీరు పోయియుండిన కార్యము కాయా పండా?

ధర్మా.—ఎప్పుడేని పండగునని నేనుమాత్ర మనుకొంటినా?

వెంగ.—ఏమైనదో సంగ్రహముగఁ జెప్పుఁడు: పిదపఁ గర్తవ్యము నిర్ణయింతము.

ధర్మా.—మీరు చెప్పినచొప్పున నే నాపరాసువానిభేటికిం బోయి, బూసిదొరం గని నయవినయగతుల మాటలాడితిని. నే నెంత చెప్పినను వారు వినక నౌబతు మాన్పింపవలయు, కోట విడిచి పోవలయు. లేదేని యుద్ధము తప్పదని చెప్పిరి: ఆయనయొద్దనుండి నేను మరలి వచ్చుచుండఁగా దురాత్ముఁడగు నాహైదరుపంపునఁ గొందఱుతురకలు వచ్చి నన్నడ్డగించిరి.

రంగా.—ఆక్రూరాత్ముల కాయువు మూఁడియుండనోపు! లేదేని యట్లొనరింతురా? అనంతర మేమిజరిగినది?

ధర్మా.—అంత నేను వారలదుర్మంత్ర మెఱింగి,—

చ. చటులగతిఁ గటారిఁ గొని, సాహసలీలఁ దురుష్కసేన ని
క్కటికనుఁ దాఁకి యాప్రళయకాలపురాంతకుఁడో యనంగ ని
క్కటముగ నాయరాతులనుఁ గూల్చితి: నడ్డినవారినెల్ల దో
ష్పటిమను జూపి చంపితిని, పాఱినవారిని వీడిపుచ్చితిన్.

ఇట్లు నేను విజృంభించుటఁ జూచి హైదరుజంగును, విజయరాముఁడును బలంబులఁ బురికొల్పుచు నాపైకి వచ్చిరి.

వేంగ.—ఆదురాత్ముల కింతవెలమపోటు చవిచూపితి రదియే నాకుఁ బరమానందము. కాని, మిమ్ములఁ దాఁకిన యావిజయరామచండాలుని ధాత్రికి బలియిచ్చి వచ్చితిరా!

ధర్మా.—నాయనా! అట్లు కావలసినదే కాని, వాఁడు పలాయనముఁ దగుటఁ జేసి బ్రదుకఁగలిగినాఁడు. ఎంతమంది వచ్చినను అత్యయము సేయక వారల తలకాయలు వెలగపండ్లవలె రాల్చివచ్చితిని. ఎల్లవిధంబులఁగూడ యుద్ధమే నిశ్చయంబు! వారలకన్న మునుముందుగ మనమే యుద్ధప్రారంభ మొనరించితిమేని ముందుగ వారిం గొందఱఁ జంపఁగల్గుదుము.

రంగా.—మామయ్యగారూ! మిమ్ముల నియోగించితి మని యెంచక మనదళవాయుల నందఱ నొకపరి సభారంగమునకుఁ బిలిచికొని వచ్చెదరా? కార్యము చర్చింతము.

ధర్మా.—ఇట్టి యవస్థలలో నాలోచించుట లెందులకు? అవశ్య మట్లే కొని వచ్చెదను. (నిష్క్రమించును.)

మల్ల.—నాథా! మీ రింకఁ గార్యాలోచనమం దుండుఁడు: ఏనుం బోయి కుఱ్ఱవాని నవ్వల కంపుయత్నంబున నుండెదను:—మనోహరా! నాజీవధనమా! నానోముల పంటా! నాథా! మరల మీపాదాభివందనభాగ్యము లభించునో లభింపదో! ఇదే! నాతుదివందనముఁ గైకొనుఁడు. (భర్తకు ప్రణమిల్లి సాష్టాంగపడి పాదములు ముద్దుఁగొని కండ్ల కద్దుకొని నిలువంబడును.)

రంగా.—దేవీ! నీయునికి నాకు మతింత దుఃఖహేతువు కావున సత్వరంబ నీవరుగుము.

మల్ల.—మీకులదేవతలు సహాయపడుదురుగాక: (నిష్క్రాంతయగును.)

రంగా.—తమ్ముఁడా! ఎంతని యూరడించుకొందు మన్నను మన మూరట చెందకున్నది. అయ్యయో! ఇంకనుఁ బెండ్లిండ్లైనఁ బూర్తిగ కాలేదే? ఈ పెండ్లికంకణమ్ములే నీకు వీరకంకణమ్ములయ్యెఁగా! హా! వధూవరులారా!

గీ. అకట! మధుపర్కముల్ విడువకయె నేడు
ఎల్లనరులు యుద్ధమునకు నేఁగవలసె?
భావిగతి యేమి యానొ? అహా! వివాహ
కంకణమ్ములె వీరకంకణము లయ్యె.

వేంగ.—అన్నయ్యగారూ! మీ కాచింత యావంతయు నుండనక్కఱ లేదు. మా కీయుద్ధమే పెండ్లికన్న నానందజనకముగ నున్నది.

ధర్మారాయఁడు, బుచ్చన్న, వేంకయ్య, కొందఱు వీరులు ప్రవేశింతురు.

రంగా.—ఓ వీరవరేణ్యులారా! మీయెల్లరఁ బిలిపించినకార్యము సావధానులరై విందురుగాక! ఎన్నివిధంబుల సంధి ననుసంధించినను సంధి కుదరక రంధియే పొసఁగినది: ఇఁక బొబ్బిలిపురనాశనంబు తప్పదు. భార్యాపుత్త్రులయందు మమకారము గలవారును, ఇంకనుఁ బెండ్లిపసపుబట్టలనేని విప్పనివారును, అగువారి మాతోపాటు యుద్ధమున కూఁతము గండని పిల్వ మన సొప్పకున్నది. కావున మమ్ములఁగూర్చి మీ కేల వైరుల ఫిరంగిపరంపరల మ్రగ్గెదరు? మీ కెందేనిఁ జని బ్రదుకుఁడు.

వెంక.—మహాప్రభూ! మాకు మీప్రాణములకన్న మాప్రాణములును, ఈ పెండ్లిండ్లు నెక్కుడని తలంచుచున్నారా? అది కల్ల!

చ. తమరిడునన్నముల్ మెసవి, తామిడువస్త్రములన్ ధరించి, యు
త్తములగు తమ్ములం గలసి, ధర్మపథంబున సంచరించి, కా

లము ననుడెంచినప్పుడు బళా! మిము వీడుచు నెందొ పోయి జీవము నిలుపందలంచుటకు పందులమే? తినమే? ప్రసాదమున్.

బుచ్చ.—ఇంక మేము చచ్చిపోయెద మనియు, ఏమేమిమో యనియు సెలవిచ్చుచున్నారు. అట్లే జరుగుఁగాక!

మ. మరణమ్మెప్పటికైన నున్నదియె వేమార్లుండునా? మేము దేవరనుం గొల్చినవారమే కద! రణవ్యాసంగమున్ సల్ప డెప్పరమా తొందరఁ జెందెడిన్ మనముభూపా? మీరుపోపొండుసంగరమున్ సల్పిజయంబుఁగొండనుచుఁబల్కంగూడదా వీరిమిన్.

వేఁగువాఁడు.—(ప్రవేశించి) దేవా! ఇంకేమున్నది? అప్పుడే పరిపంథిసైన్యంబు కోటముట్టడించి గోడలఁగూల్చుటకయి ఫిరంగులఁ బేల్చుచున్నారు. తొందరపడవలయు.

రంగా.—అన్నలారా! సమయ మాసన్న మయ్యె. అదిగో! ఫిరంగులచప్పుడు లెట్లు వినిపించుచున్నవో వినుఁడు. ఇదియే మన మందఱము తుదిసారి కలసికొనుట! ఱేపటిదినంబున నేమగుదుమో? ఇఁకఁ ద్వరపడవలయు. మనము కోటలోనుండియే యుద్ధముఁజేయవలయును కాని, బయటికేఁగిన వెంటనే హతుల మగుదుము. ఇఁక సైన్యవిభాగము చేసికొందము.

తూర్పుబురుజుపయినుండి మనజెండాను, నౌబతును కాపాడుటకును, అవంకవారితో యుద్ధము సేయుటకును బాపయ్యగారు నూఱుకాల్బలముతో నుండవలయు. దక్షిణమువంకఁ బాణిద్వారముఁ గాపాడుచు వేంకళరాయఁడు నాల్గువందలబలంబుతో నుండు. పశ్చిమదిశ బుచ్చన్నగారు నూఱుమందితో నావంకబురుజుఁ గాపాడవలయు. ఉత్తరమున మిగిలిన సేనం గొని వెంకయ్యగారు సమర మొనరింతురు. తలుపు లొకవేళఁ దెఱవఁబడెనేని, యరిబలంబునం బడి మన మందఱము సంకులసమరంబుఁ జేయుదము. ధర్మారావుగారు సేనకంతకు నధికారిగ నుందురు. ఏ నెల్లెడ

సంచరించుచు వలయుచోట సమర మొనరించెద. మామా! నాయూహ సరిగా నున్నదా !

శ్రా.— మిగుల లెస్సగ నున్నది. అప్పుడే సమర మారంభ మగుచున్నది. త్వరపడకున్నఁ గోట భేదింపఁబడును. వత్సా! రంగరాయా! ఏ నా [illegible] వచ్చెడిసేనావారంబుతో,—

శా. బాహాబాహి కచాకచిన్ బెనఁగి దర్పమ్మెల్లఁ జూపించి సం
దేహమ్మించుకలేక యావిజయ ధాత్రీనేత సైన్యమ్ములన్
"త్రాహి త్రాహి" యొనర్చకున్న యెడ ధర్మారాయఁడన్ గాను; నీ
దేహమ్మంటి ప్రతిజ్ఞఁ గొంటిని ధరిత్రీనాథ వేయేటికిన్.—

(తెరదిగును.)

మల్లి.—వేంకటలక్ష్మీ! నీ వెంతదానవేని యగుదువే; కార్యసాఫల్యము కొఱకు మనయిలువేల్పగు గోపాలస్వామి నర్చించికొందము. ఇంతలో నీసందేశమునకుఁ బ్రత్యుత్తరముకూడ రాఁగలదు:

క. మనపాలిదేవదేవుఁడు
మనపాలిఁటికల్పకుజము మననిధి మనలన్
మనఁజేసెడిగోపాలుని
వినుతింపఁగ రాఁగదమ్మ; వేంకటలక్ష్మీ!

తెరయెత్తుసరికి గోపాలాలయము గోపాలస్వామి నుందురు.

మల్లి.—(చేతులు జోడించి)

శా. దేవా! ద్రోవది చింతలన్ బొగిలి నిన్ దీనార్తయై "ప్రోవవే రావే!" యంచని వేఁడ నామె నపుడే రక్షింపఁగా లేదె? నన్ గావన్ రావె? కృపన్ గనుంగొనవె? దీనన్ నన్నుఁ గాపాడవే? నీవే దిక్కు కదయ్య వెల్మలకు, తండ్రీ! యాపదుద్ధారకా!
దేవాధిదేవా! మహానుభావా!

శా. మావంశోన్నతిఁ గోరి నీవ యెపుడున్ బాలించుచున్నావు; నిన్నేవేళన్ మది భక్తిఁ గొల్చితిమి సామీ! నీవ కాకున్న మమ్మేవారల్ దయఁ జూచువార లిఁక రక్షింపవే! కావవే! నీవే దిక్కు కదయ్య వెల్మలకుఁ దండ్రీ! యాపదుద్ధారకా!

వేంక.—(నిమీలితలోచన యయి)

శా. ఈవే సర్గము నిర్గహింపఁగల వీవే మమ్ముఁ బుట్టింపఁగాఁ బ్రోవంగా, లయమున్ బొనర్పఁగ నినున్ బూజింతుమే వేళఁగ్రాకోవే? మే మిడుసేవ లన్నియును గోర్కుల్ మీఱఁగాపాడవే? నీవే దిక్కు కదయ్య వెల్మలకు దండ్రీ! యాపదుద్ధారకా!

మల్లి.—అయ్యో! అయ్యో! సర్వము నాశన మైనది. ఇంకే మున్నది!

మల్లి.—వేంకటలక్ష్మీ! నీ వెంతదాన వేని యగుదువే; కార్యసాఫల్యము కొఱకు మన యిలువేల్పగు గోపాలస్వామి నర్చించికొందము. ఇంతలో నీ సందేశమునకుఁ బ్రత్యుత్తరముకూడ రాఁగలదు:

క. మనపాలి దేవదేవుఁడు
మనపాలిఁటికల్పకుజము మననిధి మనలన్
మనఁ జేసెడి గోపాలుని
వినుతింపఁగ రాఁగదమ్మ; వేంకటలక్ష్మీ!

తెర యెత్తుసరికి గోపాలాలయము గోపాలస్వామి నుందురు.

మల్లి.—(చేతులు జోడించి)

శా. దేవా! ద్రోవది చింతలన్ బొగిలి నిన్ దీనాత్మయై "ప్రోవవే
రావే!" యంచని వేఁడ నామె నపుడే రక్షింపఁగా లేదె? నన్
గావన్ రావె? కృపన్ గనుంగొనవె? దీనన్ నన్నుఁ గాపాడవే?
నీవే దిక్కు కదయ్య వెల్మలకు, తండ్రీ! యాపదుద్ధారకా!

దేవాధిదేవా! మహానుభావా!

శా. మా వంశోన్నతిఁ గోరి నీవ యెపుడున్ బాలించుచున్నావు; ని
న్నే వేళన్ మది భక్తిఁ గొల్చితిమి సామీ! నీవ కాకున్న మ
మ్మేవారల్ దయఁ జూచువార లిఁక రక్షింపవే! కావవే!
నీవే దిక్కు కదయ్య వెల్మలకుఁ దండ్రీ! యాపదుద్ధారకా!

వేంక.—(నిమీలితలోచన యయి)

శా. ఈవే సర్గము నిర్గహింపఁగల వీవే మమ్ముఁ బుట్టింపఁగాఁ
బ్రోవంగా, లయమున్ బొనర్పఁగ నినున్ బూజింతుమే వేళఁ గై
కోవే? మే మిడు సేవ లన్నియును గోర్కుల్ మీఱఁ గాపాడవే?
నీవే దిక్కు కదయ్య వెల్మలకు దండ్రీ! యాపదుద్ధారకా!

అలో.—అయ్యో! అయ్యో! సర్వము నాశన మైనది. ఇంకే మున్నది!

ఇంకేమున్నది ? మానోఁచిననోము లన్నియు నిష్ఫలము లయ్యెనా ? మమ్మా మెడివేల్పులందఱును ప్రతికూలు రైనారా ?

వేంక.—(విని) అమంగళము ; అమంగళము. దేవీ ! ఇఁక యుద్ధంబున సర్వబంధునాశన మగుటయు తప్పదు. మన మేమిచేసినను, అమంగళములు. అపశకునంబులుఁ బెక్కులు కన్పడుచున్నవి.

కమల:—(ప్రవేశించి) అయ్యో ! అయ్యో ! సర్వము నాశన మైనది. ఇంకే మున్నది? ఇంకేమున్నది ? మానోఁచిననోము లన్నియు నిష్ఫలము లయ్యెనా! మమ్మా మెడి వేల్పులందఱును ప్రతికూలు రైనారా?

వేంక.—కమలా! నీవు పోయియుండినకార్య మెట్లు పరిణమించినదో సంగ్రహముగ చెప్పుము.

కమ.—అమ్మా! వారికి మీరిచ్చినజాబీయఁగా మండిపడి "ఏమీ ! మల్లి మాకు వర్తమాన మంపినదా"యని "పోనీ! చదివి చూచెదఁగాక"యని జాబు చదువుకొని "ఆహా! ఇది చాల మాయలమల్లివలె కన్పించుచున్నద"ని చెప్పి యిది లిఖించి మీ కిమ్మనినారు. (జాబందిచ్చును.)

మల్లి.—వేంకటలక్ష్మీ: అం దేమున్నదో చదువుము విందము.

వేంక.—(జాబు విప్పి చదువును.)

చ. చెలియల: నీదులేఖ నను చేరెఁగదమ్మ: ఇఁకేల నేఁడె బొ
బ్బిలి నశియించునమ్మ: దురపిల్లకుమమ్మ: మగండు పోవునం
దులకు విచార మేటికి? నినుఁ గడుఁగొప్పగఁ గాంతునమ్మ: నా
వలసకు రాఁగదమ్మ: పగవాఁడను కానుగదమ్మ: మల్లమా!

కమ.—ఇది యిచ్చి యింకొకమాటకూడ చెప్పుమనినారు:"బొబ్బిలి జయించి, యాకోటలోఁ బొగాకుఁ బండించి, చుట్టకాల్చకపోయినచో ప్రాతపగలు తీరవు. ఇందులకయి విచారింపకుము. నీకు భరణముగ మూఁడు గ్రామము లిచ్చెదను. నీ కిష్టమైనచో వెంటనే నాయొద్దకు రమ్ము: లేనిచోఁ గోటలోఁ జిచ్చిడికొని బలవంతముగఁ జావవలసినదే కాని, బొబ్బిలి నున్మూలింపక మానము"అని.

వేంక.—అబ్బా! మాధుండా! ఇనుమునైనను కరఁగింపవచ్చును గాని, వజ్రసన్నిభమైన నీహృదయము కరఁగినది కాదురా! మాప్రభువులఁ జంపి వారిరాణికి భరణ మిచ్చెద నని యూఱడింతువురా!

మల్ల.—(శోకక్రోధములతో)

శా. నేనే నాపతిపాదపద్మముల హృన్నీరేజమం దుంచి, యా
భూనాథుఁ గడుఁ గొల్తునేని నృహరిఁ బూజింతునేనిఁ ననుఁ
హీనాలాపము లాడినట్టియరి సందేహమ్ము లేకుండఁ దాఁ
బ్రాణమ్ముల్ విడుఁగాక! స్వీయకులవిధ్వంసంబు నేఁ గావుతన్.

వేంకటలక్ష్మీ! నే నెందులకును విచారింపనుగాని,—

ఉ. రావుకులంబునం బొడమి, రాజితకీర్తి వహించుమంచు నే
నీవెఱితండ్రి నమ్మితిని: యిట్లుగ నౌనని యెంచనైతి నిం
కేవిధి వీఁడు దక్కు మనయెల్లరకుఁ జల మీఁయ శత్రువుల్
వావిరి వీనిఁ గాంచి బలవంతముగా వధియింప కుందురే?

వేంక.—అమ్మా: సర్వము నశించుటకయినే కదా! ఈఘోరయుద్ధము సంప్రాప్తించినది. ఈబాలుని జగ్గమదేవిగారియొద్ద కంపెదనంటిరే: పంపరాదా?

మల్ల.—లక్ష్మీ! ఇఁక నీవు జాగుసేయక నాముద్దులయ్యం గొని, చామర్లకోటకుం జనుము. మే మందఱ మీయగ్గిం బడి మ్రగ్గెదము.—ఓసీ: మా తండ్రిని నీచేతులలోఁ బెట్టి యప్పగించుచున్నాను. మానాయన నెట్లు బ్రదికించెదవో?

వేంక.—అమ్మా! మీరందఱును గతించినపిదప నేనుమాత్ర మీభూమిఁ బయి నుండుదాననా? నేనుమాత్రము మీతోఁ బాటిదాననుగానా?

మల్ల.—ఓసీ! అట్లనకు! మానాయన యొక్కండేని బ్రదికియుండెనా, మనయెల్లరకుంగూడ తిలోదకము లిచ్చును. వాఁడుగూడ మనతోఁ బోయిన నింక విజయరామునిపైఁ బగసాధించువా రెవరు?—అదుగో

గ్గఁడు నాకుమారునిఁ గొనిపోవుచుండుట చూచెనేని బ్రదుకనీయఁడు కావున వీనికి బ్రాహ్మణవేషము వేసి తీసికొనిపొమ్ము. లక్ష్మీ! మానాయన మొగంబున నింతవిభూతి యలఁదవే? నాయనా! కుమారా!

సీ. కస్తూరి యలఁద నేఁ గాంక్షించితిని కాని
యిటు విభూతి యలంది యే నెఱుంగ
తలనున్నఁ ద్రువ్వి పూవుల నుంచితిని కాని
కురులెల్ల నిటు చిక్కుపఱచి యెఱుఁగ
పట్టుదుకూలముల్ గట్టనిచ్చితిఁ గాని
యిటు లంగవస్త్రమ్ము లిచ్చి యెఱుఁగ
చెలువారఁ జేరఁదీసితిఁ గాని యొరునింటి
కేఁగుమం చని చెప్పి యెన్నఁ డెఱుఁగ

ఆ. నన్నుఁ గన్నతండ్రి, నాచిన్నకూన: న
న్నేలువాఁడ: నావరాలకొండ
చిన్నరంగరాయ: యన్న; నిన్నెన్నఁడు
విడిచి యెఱుఁగ నెట్లు విడువనేర్తు.

చినరంగా.—అమ్మా! యేడవకే? నేనూ యుద్ధానికెళ్లి అవిదయుద్ధాదుని, తురకని చిదగకొత్తేత్తాను. నువ్వేడిత్తే నా కేడుపొత్తుంది.

వెంక.—అమ్మా! మీరిట్లు శోకభారంబున మునింగియుండినచోఁ గార్య భంగ మగును. పిదప నేమిచేసినను లాభము లేదు.

మల్ల.—(ఏడ్చుచు) నాయనా! నన్నుఁ గన్నతండ్రీ! నాముద్దులయ్యా!

క. నాకడుపునఁ బుట్టక యిం
కేకడుపునఁ బుట్టితేని, యీయిడుమ లరయా
లేకుండుఁ గదర, కొడుకా!
నాకడుపున నేల పుట్టినావుర! తండ్రీ!

కొడుకా! నిన్నెడఁబాసి యే నెట్టు లుండనేర్తు? హా తండ్రీ!

సీ. తలిదండ్రు లేరైనఁ దనయునిఁ జూడ నూ
హింతురు నా కట్టి దెట్లు కలుగు
కొమరునిముద్దువాక్యములు వింటకు నైనఁ
బెట్టిపుట్టఁగలేదె పృథివియందు
గోత్రాలినై యున్నఁ గొంత మేలుగ నుండు
నేల నా కీవుదయించినావు?
ననుఁ గన్నతండ్రి! నాయనుఁగుకుమార! నా
వరహాలకొండ! నీ బాయఁజాల!
గీ. చెనఁటిదైవము నిను వేఱుచేయుచుంట
పరులయింటికి నీరీతిఁ బంపుచుంటి
నెంతపగదాన నైతిరా! యేను నీకు
నిన్ను విడనాడి యెటులోర్తుఁ గన్నతండ్రి?

అత్త! వీఁడు నీకొడుకు కాని, నాకొడుకు కాఁడుసుమీ? ఎట్లు శత్రువులవాతఁ బడకుండఁ దప్పించి రక్షించెదవో? అది యంతయు నీదే భారము.

వరం.—అమ్మా! నిన్నొదిలిపెత్తి నే నెల్లను. నా కేడుపొత్తాంది. (యేడ్చును.)

మల్ల.—(ఏడ్చుచు) నాయనా! ఏడ్చుచున్నావా! తండ్రీ! దుఃఖపడకుము.
గీ. దుఃఖపడకుము నాతండ్రి దుఃఖపడకు
నిన్ను నీపినతల్లి నాకన్న రెట్టి
కూర్మిఁ బ్రోచును మల్లమ కువలయమున
తల్లి కాదుసుమీ! నీకు దాయకాని—

(వెంకటలక్ష్మికి బాలు నందిచ్చుచున్నది.)

లక్ష్మి.—(బాలుని చేకొని) అమ్మా! ఈముద్దులయ్యంగూర్చి నీవేమియు విచారింపకుము. నే నీబాలుని సురక్షితముగ చామర్లకోటకుం జేర్చెదను.

సీ. ఓరచూపులఁ జూచి క్రూరతురుష్కుల
మోహవారాశిలో మున్గఁ జేసి
దరహాసరుచులచే దొరలసేనల నెల్ల
స్రుక్కించి చరణదాసుల నొనర్చి
గజిబిజినడలచే విజయరాముని సేనఁ
గామాంధకారతఁ గన్నుఁ గప్పి
నునుఁబల్కుగమిఁ జిల్కు వినుచుండుకూళల
వారిలో వారికిఁ బోరుఁ గూర్చి
గీ. నమ్మకున్నట్టివారిపై నాకటారి
బఱచి చిత్రమ్ముగా భూతబలి యొసంగి
వగవగనుఁ బూని రక్షింతు వాస్తవమ్ము
నీకుమారు: విజితరూపమాకుమారు.

(బాలు నెత్తికొని నిష్క్రమించుచున్నది.)

మల్ల.—(విచారముతో) హా! కుమారా! చినరంగరాయా! నాముద్దులయ్యా! నన్ను విడిచి పోవుచున్నావా? నాయనా! నన్నెవ్వరి కప్పగించితివిరా తండ్రీ! నీముద్దుముచ్చటలు చూచి యానందించుభాగ్యము నేఁటితో నాకుఁ దీరిపోయెనా!

శా. అన్నా! చిన్నికుమార రూపజితమారా! రావు సద్వంశసం
పన్నా! ముద్దులబిడ్డ! ఆకటికి దైవమ్మెట్టియిక్కట్టు తె
చ్చె న్నానోములపంట! ఈపయిని నీచిన్నారిపొన్నారినున్
గన్నుల్ కన్నులతృప్తి తీరఁ గనుభాగ్యం బెల్ల హా చెల్లనే!

ఓరీ! పాడువిధాతా! నీచేఁత లన్నిఁటికి నీవేమో కడు సంతసించుచుంటివి కాఁబోలు? ఇదిరోరా! నీసంతోషకారణము. నీకడుపు బిడ్డలఁగన్నది కాదురా! తల్లిని, పిల్లలను, అన్నదమ్ములను, భార్యాభర్తల నె

కాపురియద్భుతసృష్టికి నీవే యుప్పొంగవలయు. హా! కొడుకా! (మూర్ఛిల్లి యున్నది.)

వేంకయ్య.—(ప్రవేశించి శోకముతో) కటకటా! ఈశ్రవణపుటవిదారణమగు దుర్వార్త యేనెట్లు దేవిగారికి విన్నవించెదను?

మ. కలనన్ బాహువిదారితాఖిలరిపుత్సన్నాథులౌ వెల్మవీ
రులు నేఁ డిట్టులు ధర్మయుద్ధమునఁ బేరుం నిల్పలేకుండి ర
ట్టులయేనిం రణమందుఁ జావులోనగూడుం మాకు దుఃఖింపనం
దులకుం గాంతల నెల్లఁ జంపువిధికై దుఃఖించెదం శ్రీహరీ.

అక్కటా! నా కట్టిదురవస్థ సంప్రాప్తించినది? ఏ నెందుల కిట్టి వార్త నొనరించుపనికయి, నియోగింపఁబడితిని. పాడుదైవమా! నీకేని మాయి నిసుమంత ప్రేముడి లేకపోయెనా!

చ. కటికితనమ్ముఁ దాల్చి కులకాంతలఁ బ్రాఁకెడిచంటిపిల్లలన్
పటిమ మొకింతలేని ముదివగ్గుల గర్భిణు లాదిగాఁగ వ
ధ్యట వధియింపఁగా వలనె కాల మదెంతటిలోన మాత్ర యె
ప్పటి కది యెట్టులౌనొ? భగవంతునిచేష్ట లెఱుంగ శక్యమే?

అయ్యయో! మల్లమదేవి నన్నుం గని "వెంకయ్యా! కోట [illegible] మా!" యని యడిగిన నేనేమని మనవిచేయఁగలను?

గీ. కోటఛేదింపఁబడె శత్రుకోటిచేత
రాఁ బ్రయత్నించుచుండెఁ బరాసుమూఁక
యనుచుఁ జెప్పిన నాయమ్మ హా! యటంచు
నపుడె ధరఁ గూలుఁ దెగినపాదపముపోలె.

ఎట్టులైనను నాకార్య మొనరింపక తీఱదు. లేనిచో మేము [illegible] యుండఁగా రాణివాసమునకుఁ జేటు మూఁడునేమో!-తప్పదు. ఇ[illegible] శోకించుచు మసలితినా కార్యభంగముకూడ నగు. ధైర్యము నవలంబిం[illegible] కార్యము నిర్వర్తించెదఁగాక-(పైకి) తల్లీ! మల్లమాంబా! ఎట్టిగతి ప్రా[illegible]నది!

మల్ల.—వెంకయ్యగారూ! ఈగడియవఱకు మనప్రభువులకుఁ గీడు వాటిల్ల లేదుకదా! సత్వరము చెప్పుఁడు.

వెంక.—అమ్మా! ఏమని చెప్పఁగలను తల్లీ!

మ. అకటా! నాలుక యాడకున్నయది; అమ్మా! చెప్పఁగా వెల్మనా
యకవాస మ్మగుకోట ప్రీలి పడె;

మల్ల.— హా! హా! శ్రీహరీ! చెప్పఁడే
లిక కింకర్ణ గుశలమ్మె కా;

వెంక.— అగును తల్లీ! ముం దింకే మా నా

మల్ల. మా
మకభాగ్యమ్మిటులుండ నెట్లుసుఖముల్ మాకబ్బు రోజింపఁగన్.

అయినచో వెంకయ్యగారూ! మీరు వచ్చినపని శీఘ్రంబు నివేదించి యుద్ధరంగమునకుం జనుఁడు.

వెంక.—తల్లీ! మల్లమాదేవీ! నే నేమని మనవిచేయఁగలను? ఫరంగివారి ఫిరంగివాతలం బడి కోటతలుపు లెడమీయ నంతఁ దురుష్కాధములు లోనం బ్రవేశింప యత్నించుతఱి, మనబలంబులు వారితో సంకులసమరంబు లొనరింపవలయు నని యానతీయఁబడినవి. అప్పుడు మత్ప్రభువరేణ్యుండు చిన్నదొరగారినిరప్పించి, వారికి రాజ్యాభిషేకంబుఁ గావించి, తాము యుద్ధంబునకుఁ జనుచు నన్నుం జేరఁబిలిచి "వెంకయ్యగారూ! అవరోధజనంబులమానంబుఁ గాపాడవలయుఁ గదా!" యని కన్నీరు గార్చుచు నాకింతసేపు మ్రాన్పడియుండి, తిరుగ దిటము వహించి, తల్లీ! ఆమాట చెప్ప నోరు రాకున్నది.

మల్ల.—అయ్యా! వారియభిప్రాయ మంతయు నాకెఱుంగవచ్చినది. భర్తగారు రాకమునుపు నేను స్వర్గంబునకుం జని వారికయి యెదురు చూచుచుండెద. సంగరరంగమధ్యంబునందు నిరంకుశలీల విహరించుమీ యేలికతో, నాకడసారిమాటగ నిట్లు మనవిచేయుఁడు.

గీ. ఇంతచేసినయాకూళినృపునిఁ జంపి
యిలను రావుకులముకీర్తి నిలుపుమయ్య!
పగరఁ జెండాడుమయ్య! మాపైనిఁ బ్రేమ
మింతమఱవకుమయ్య! వెన్నీయకయ్య!

కమలా! స్త్రీజనంబు అందఱ తిండ్లలోనుండి, యాయిండ్లకగ్గి నిడి మ్రగ్గఁడు. మూం దాపని కానిండు. వెంకయ్యగారూ! మీరు వచ్చి చాల తడవైనది. మీచేఁ గలకరవాల మొకసారి నా కిండు. (కత్తిఁ దీసికొని) హా! పరమేశ్వరా! మావంశంబుఁ గాపాడుభారంబు నీయది. (మేనఁ గ్రుమ్మికొని మరణించును.)

వేంక.—(ఏడ్చుచు) తల్లీ! ఆశ్రితజనకల్పవల్లీ! మమ్ముల బాసి వెడలిపోయితివా? నీమనోనాయకున కీనీదుర్మరణవార్త యే నెట్లు వినిపింపఁగలను? (దెసలు పరికించి) హాహా! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము? బొబ్బిలిపురంబునం గలకాంతాలోక మాబాలగోపాలంబునుగూడ నిండ్లకుఁ జిచ్చిడికొని యందుం బడి మ్రగ్గుచున్నారు! (క్రోధముతో) ఓరీ! విజయరామనరాధమా! మాకింతయొగ్గుఁ గావించిన, నీ వింక నెన్నినాళ్లు భూమిపయి నుండఁగలవురా?

శా. కొండెంబుల్ వచియించియాతురకజంగుర్ జేబులో వైచి; మూ
ఢుండా! యీగతి నేయఁ బూనెద వెటాలాడూ యాదిగాఁ గల్గుదోః
శౌండుల్ మామకవిక్రమానలమహాజ్వాలాళికిఁ దక్కి చా
కుండర్ నిల్చెడివార లెవ్వరిదె! కన్గో వచ్చెదర్ తాళురా!

(సపటాక్షేపముగ నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రంగము-యుద్ధభూమి.

(తెరలో) ధర్మయుద్ధపారీణులగు నోదండనాథాగ్రణ్యాదిసకల సైనికులారా!

సీ. నిఖిలశాస్త్రవగర్భనిర్భేద మారేవ
వాయింపుఁ డయ్య నౌబతును విడక
నిస్తంద్రకీర్తిచంద్రిక లెల్లెడ వెలుంగ
ధను వూని యనికి సిద్ధమ్ము కండు
ఛురియు లీఁటెలు పటాల్ పరశు లాదిగ నెల్ల
యుద్ధోపకరణమ్ము లూని నిలుఁడు
తఱి నైనతఱి మహోత్తరబాహుశక్తిని
యుద్ధంబునకు నేని సిద్ధపడుఁడు
తే. హరులఁ గరుల శాస్త్రవపరంపరలపైని
పఱచి వారలఁ జీకాకుపఱచవలయు
పెద్దలు బలాఢ్యు లనునట్టి పేరు మీఱు
కలన మీశక్తిఁ జూపించి నిలుపవలయు.

మఱియు నోశూరవరేణ్యులారా!

ఉ. పాఱినవారిఁ జంపకుఁడు పంతముగ్ర రిపురాజి నొంపుఁ డా
వ్వారిని లెక్కసేయకుఁడు వారక కీరితి నిల్పుకొండు సం
సారముపై నిఁకాశల విసర్జన సేయుఁడు వెన్నుఁ జూడుఁ డా
వ్వారికి వెన్నుఁ జూపకుఁడు పౌరుషముగ్ర విడనాడఁబోకుఁడీ!

హస్సేను.—(సప్రహారుఁ డయి ప్రవేశించి) హరే! అల్లా! అల్లా! మాఖి యెన్నిఖోటల్కి ముట్టడించామ్! హెంద్రి రాజుల్కి సంహ్నామ్! హిట్టాయుద్ధం మాఖి పుట్టినూడ్ లేవ్. లడాయ్‌కి హై జాయేగా! ఖోడగోడ్కి నిఘ్నా యేసి మాఖి హెక్త్రాహుంటే భాబ్లీవాడూ మీద్ నించి హంబ్లీ పోసేవ్! మాదీ హాఖీ రెండూ హంటూక్పోయేవ్! మా దీఘుర్కి పరారీ సెప్తాహుంటే, ఖాగ్త్రా హుంది తేల్ హాదీ పోసి రోల్ఖి రోఖల్కి మీధా యేసి మాఖీ సంహ్తార్ హోళ్లూ! భాబ్లీఖోట్టి హాక్డ మంచిఅవురత్‌కి నిఖా సేసి హాదీ హైదామ్ మాఖీ హాలో

స్సా! పాదీ గీదీ దైభంకి తెల్సు. మాదీ భత్కీ హింట్కీ పోతే పాల్!

సూరపరాజు (ప్రవేశించి) అహా! ఈవెలమలయుద్ధకౌశల మత్యద్భుతము కదా! వారిబాణముల కీతురకసేన గుటీయగుచు గుదులుగుదులుగఁ గూలుచుండుట తక్క వీరి యాగ్నేయాస్త్రములకు వారొక్కరిద్దరు గుటి కాకున్నారు. ఫిరంగు లుండుటచేఁ గోట భిన్నంబైనది కాని, యింకను విజయముఁగూర్చి శంకిలవలసినదే? నలువంక లోకసారియే ముట్టడింపఁబడ, వారుకూడ నున్న సైన్యము విభజించి మమ్మెదుర్కొని సరాసరిగఁ బోరుచున్నారు.

సాస్సే:—సూర్పారాజా! హెడ్డానిండి వస్తావుంది. మీధీ ఆడాయీఖి రెుల్లాలేద్! శేఖ్ పోతే పరారీ సెప్తార్.

సూర:—సాయెబులా! మీరుకూడ యుద్ధతలంబునుండి వచ్చి విశ్రమించుచున్నారు కాఁబోలును!

తెఱలో—

ఉ. బొబ్బిలివీరులార! తలుపుల్ పడె నంచు గణింపకుండు మీ
యబ్బలపేరు నిల్పుఁడు యశోర్థులు కండు రణంబునందు మీ
యుబ్బునుఁ జూపి శత్రువుల నుక్కడఁగింపుఁడు; ప్రబ్బువేడుకఁ
దుబ్బెలు కాఁగ జీవములతోఁ బురి శత్రులఁ జేరనీకుఁడీ!

సాస్సే:—సూర్పారాజా! బడామేఘంలాగ పబ్దం సెప్తాహుంది. హాదీ బాత్ హింటే మాదీ గడ్డడా గడ్డడా హైతుంది. హోదూ హిఖ్ఖాఖి హాతాహై మాఖీ మార్నేకు సూప్తాడ్ తోస్తుంది. మంది ఘర్మే పోతా వ్. అవ్.

సూర:—ఇంతసేనన్ జంచికొని వాఁ డిచ్చటికి ట్లు రాఁగలఁడు? అందుకయి మనము భీతిల్ల నక్కఱ లేదు కాని నీవేమైన యుద్ధవిశేషములఁ గనిపెట్టితివా? ఇంతదనుక నీ వెవరితోఁ బోరాడుచుంటివి?

సాస్సే:—మాఖీ బకాల్ పేట హుంది లేవ్! హాఖ్ఖాఖి యుద్ధంఖి

పోయేవ్: బకాల్ బీబీ! హాదూ హేడ్డిహేడ్డి తేల్ తెచ్చి, మాదీ అష్కర్ హోంక్షేథా యే స్త్రే, అం క్యాబోల్తా! సెడ్డాన్కి పరమ్ హైతుంది.

శూర:—జరిగినది చెప్పుకొనుటకు మన కేమిసిగ్గు? చెప్పుము.

హాస్సే:—హాల్లూ తేల్ తెచ్చి పోసేవ్! హాంబ్లీ పోసేవ్! రోకల్లూ తిర్గల్లూ రోళ్లూ హాంతా పోసేవ్ హాడ్కి ఖోట్టాల్ మే బందూక్ హైతేమ్. ఏక్ బొమ్మారాక్ సీ హుండీ పిశాసీ చేరీరాంఖా, బడే రోఖ్ లిక్కి పట్కోని లష్కర్ కి లట్ పట్ సెప్పింది. ఖోట్టాహుంటే రఘుతం ఖాల్యా పారింది. ఏక్ బకాల్ బీబీ మాదీ అఖీమీథా హాంబ్లీ పోసేవ్! వర్గుండా సల్లేవ్! మాదీ అఖీ హాంట్కిపోతే తూఫ్ర ఘర్తే పరారీ సెప్పి మొఘ్ము ఖడ్గి హికాఖి వచ్చేం.

శూర.—కోమటియాఁడువాండ్రే యీరీతిగఁ బోరినారా? అయినచో మాతోఁ బోరినకాపువాండ్ర పౌరుషముఁగూర్చి యబ్బురపడ నక్కఱలేదు.

హాస్సే.—ఖాపూహాదూ మీతో హైట్టా యుద్ధం సేసేడ్ బోలో.

శూర.—మేము కాపుగూడెమువంక వారితో యుద్ధము సేయుటకు నియోగింపఁబడి, యావంకకుఁ బోవుసరికి వారు నాఁగలి నక్కు మొదలగు కర్షకోపయోగమగు సామగ్రిఁ బూని తలపడిరి. ఆఁడువాండ్రు కోకలు పిరిచుట్టుగ మల్లఁగట్టి, మహిషాసురమర్దినినిఁ దలపించుచు, మనసేనఁ జెండాడినారు. వారిపయికిఁ బోయిన మనఅయిదువందల మందిలో, ఏ పదిమందిమాత్రమో బ్రదికినారు. తుపాకిమందు ప్రయోగంబున వారి నెట్లో చంపఁగల్గితిమి.

స్సే.—సూర్ప్రారాజా! బకాల్ బీబీకి యుద్ధం సెడ్డం మాఖి హాఖ్డా మాల్లేద్ హాండీ! బకాల్ పిర్కి సెప్తార్ మాఖీ హై బోల్తా మీదీ పిర్కి.

తెరలో

కోటలోను పేటలోనూ సాయెబయ్యా
మేం కూడుకొని తిరుగుతాము

చేతులైనా సూస్తాము సాయేబయ్యా
మంచి జోశ్యము సెప్పుతాము
పెద్దయింటిబిడ్డలము సాయేబయ్యా
మమ్ము కొద్దిగాను చూడకండి
ఉన్నమాట సెప్పుతాము సాయేబయ్యా
మేము లేనిమాట సెప్పఁ బోము.

గిరీశ.—సూర్పారాజా! దేఖ్ దేఖ్! సిల్కాఫిట్టాలాగా గిల్కాగిల్కా సప్డా సేస్తా ఏక్ కంచెన్ వస్తావుంది. కోయ్లాలాగా కుయ్ కుయ్ హాంటూ హాచ్చా గానం సెస్తాది. హాది యిన్నాం మాఖి సచ్చింది భత్కింది తెల్సావద్? దాన్కి మాది నిఖా సేని షాదీ హైతామ్జీ!

రామ.—దానివెంట నెందఱు వచ్చుచున్నారో చూడుము. ముందుగ వారి నందఱి సాగనంపితివేని యది నీకృత్యమున కనుమతించునేమో?

వేంకటలక్ష్మి శాలు నెత్తికొని ప్రవేశించును.

సొగసుకాఁడవు నువ్వు-సాయేబయ్యా
నన్ను వగ నేలికోవోయి సా.
నిన్ను విడువఁ జాల సాయేబయ్యా
నేను నిన్ను పాయఁ జాల
కన్నెపిల్లను కాని సాయేబయ్యా
నే నెన్న పెద్దదాన్ని కాను
తాళఁజాలను నేను సాయేబయ్యా
నేను బేలపిల్లను కాను
ముద్దిచ్చి పోవోయి సాయేబయ్యా
నీవద్దఁ జేర్చుకోవోయి
రవ్వ సేయకోయి సాయేబయ్యా
నాయవ్వనము నీదోయి సాయేబయ్యా.

వెనుక గంతులు వైచుచు యాకూబ్ జానూ ప్రవేశింతురు.

యాకూబ్.—దేఖో జానూ ఇది కంచేన్ మెల్గామెల్గా మన్కి తీప్‌మాటా సెప్పి ఛళ్లేకు సూస్తాది తోస్తావ్ భాయ్! హింక మన్మ ధీన్ని హొడ్లి హొయ్కి నిఖా సేసి కంచెన్కి సెప్తామ్:

జానూ.—యాకూబ్! దేఖో హిఖ్డ హొస్సేన్ సూర్ప్రారాజ్ హున్నాడ్: హొళ్కి సూస్తే యిది మోఖీస్తార్ తోస్తావ్ నాఖీ!

హొస్సే.—సూర్ప్రారాజూగారూ! దీంది సోక్ తమాసా దేఖో! షిల్కా లాగా రైకా తొడ్గి సెమ్లిపిట్టాలాగా ఖోకా కట్టి, ముఖ్ముముత్తేం, ఆఖీకి ఖాటుక్ సేత్కి ఘూజ్ నడ్మాఖు హొడ్డాణ్ యేసి, మీదీ ఔంహోదైభం మన్మధుడ్డూ ఖల్సి షింగారంఖుప్పా సేసి దీన్కి సేసేవ్: మీదీపాస్‌కి సలామ్ సెప్తామ్: మాఖు పాదీ సేసోక్‌ధాన్కి సెప్పండి?

సూర.—మూర్ఖుండా! నేనేమి నీకు కుంటెనకాడ ననుకొంటివా? ఇటువంటిపనులకు నియోగించుచున్నావు. (నిష్క్రమించును.)

వేంక.—(తనలో) వీరందఱు నావిలాసవారాశిలో మునిఁగి యున్నారు. వీరి కిప్పుడు, మోహము తలకెక్కఁజేసి చతురగతిఁ దప్పించుకొని నిష్క్రమింతుఁగాక! సాభినయముగ నొకశృంగారగీతికఁబాడి మైమఱపించెద. (ప్రకాశముగ.)

నీకు నాకు యీడు జోడుసాయేబయ్యా
పలుగాఁకిమూఁకవంక చూడు సాయే.
అక్కుఁజేర్చి ముద్దుమోవి సాయేబయ్యా
వేడ్క నొక్కి రుచి చూడుమోయి
మారుబారి కోర్వఁజాల సాయేబయ్యా
నిన్ను కోరియున్న దాన చాల
ఏల ప్రేమ రాదు నీకు సాయేబయ్యా
నన్నేలవేల జాలమేల

హాస్సే.—కంచెన్! నిదిపామ్కు సలామ్! మాఖి హిట్టా నూదు. నిఖి నిఖా హైతామ్. నిఖి పాదీ సెప్తామ్:

వెంక.—సాయేబుగారూ! నన్నేమి చేయుమందురు? వీండ్రందఱు నన్నీరీతిగఁ బొదివికొని యుండ నేనేమి చేయుదును? ఈతురకలు ముందు పంపివేయుఁడు. నాకును మీకును—

హాస్సే.—క్యా యాకూబ్! నిఖి లడాయికి పోకా యిఖ్డాఖి కైకూ వఛ్నావ్! జావ్! బద్మాష్! మీదీ వచ్చి అవురత్‌ఖి హాల్రా సెప్తావ్:

వెంక.—ఏమండోయి సాయేబుగారూ! మీరు వచ్చుచున్నా రని వచ్చుచుండ వీఁ డిట్లనుచున్నాఁడు. ఏమైనను సరియే కాని, మీరు మమ్ములను వదలిపోకుఁడీ:

యాకూ.—హాస్సేన్‌సాబ్! మీది లడాయికి యెల్లండి. మాదీ పాలా హాల్సీ హుంది.

హాస్సే.—తుంబీ జావ్. (ఇరువురు కలియఁబడి కొట్టుకొనుచుండ వేంకట లక్ష్మి నిష్క్రమింప యత్నించును. జానూ అడ్డును. లక్ష్మి బాఁకుతో వానిఁ బొడుచును.)

యాకూ.—హల్లా హల్లా! హిది అడ్‌మన్సి కాద్రా బాబూ! డెభైపద్కొండుమంది యెగ్గి హుంది తోస్తుంది. హిది షంగ్తి బున్సీకి షెప్పి, హిఖ్డాకి తెచ్చి హుస్సేన్‌గాడ్కి షంపిస్తామ్: హీడ్మీదా దీన్మీదా కుట్టర్ షెప్పి కైవ్ సెయ్‌వాలా. (నిష్క్రమించును.)

హాస్సే.—హామ్మా! హీళ్లు పరారీ సెప్నార్! అవ్! మందీ ఘుర్మేపోదామ్:

వెంక.—ఒరనుండి బాఁకు దూయనేదూసితిని. వీనిఁ దెగటార్చి నాదారి నిరాటంకముగ చేసికొనియెదను. సాయేబుగారూ! రండు. (పొడిచి చంపును.)

కరలో.—పిసానీ హాడ్డీ హాంద్రీఖి షంపిపోతాహుంది. పగడో! పగడో!

వేంక.—వీండ్రందఱు నన్నుఁ బట్టుకొనుటకయి వచ్చుచున్నారు. అదిగో! బూసిదొరకూడ వచ్చుచున్నాఁడు. ఇంక నేనెట్లును తప్పించుకొనఁజాలను కాన, యిందుండి నిజము నివేదించెదను. పైని దైవ మున్నాఁడు.

హైదరు. బూసి. విజయరామరాజులు ప్రవేశింతురు.

బూసి.—ఆఁడుదియే యింతమందినిచంపినదా? అయినచో నాపె యెట్టిదో; ఏపనికయి పోవుచున్నదో కనుఁగొని తీఱవలయును?

హైద.—హాల్లా మంత్రాంగం షెప్పి బచ్చాఖి తీష్కుపోతార్ తోస్తుంది. హేల్ని హారూ హాది పరీచ్ఛ సేసి సంస్థాన్కి హుకుం దేదియా.

బూసి.—(చూచి) ఔరౌరా! జగాకడానివెలుంగు డీలువడఁజేయుచు నిండుచందురు గేరుమోము ముద్దులు మూటఁ గట్టునీకుఱ్ఱఁ డెవ్వఁడై యుండు. ఆహా! ఇట్టివానిం గన్నవాఁ డెంతపుణ్యము చేసినాఁడో కదా!

వేంక.—(తనలో) ఇతఁడే బూసిదొర యయి యుండు. (పైకి) సలామ్! మూసాబూసిదొరవారికి; నాయనా! చినరంగరాయా! దొరగారికి సలాము చేయుము.

హైద.—హిది ఛిన్ రంగ్రావ్ హుంది. బొబ్లీఖి బచ్చా:

చినరం.—బూచీ దొలగాలికి తలాం.

బూసి.—అమ్మా! మీ రెవ్వరు? ఏమికతంబున నీబుడుతనిఁ దీసికొని యిట్లేఁగుచున్నారు? మిమ్ములనుఁ జూచినకొలఁది జాలి వొడముచున్నది. దాఁచక చెప్పుఁడు.

వేంక.—అయ్యా! ఇంతకు వచ్చినపిదప నిఁక దాఁచ నేమిటికి? నిజము చెప్పెదను. పిదప మీయిచ్ఛకు వచ్చినరీతిని చేయుఁడు. ఈకుఱ్ఱవాఁడు బొబ్బిలిపురీశ్వరునికుమారుఁడు. నేను వారిదాదినగు వేంకటలక్ష్మిని.

బూసి.—అయినచో వీని నెక్కడకుఁ గొంపోవుచున్నారు?

వేంక.—మానధనులగు మావా రపజయము శంకించి, కాంతలను,వృద్ధులను,

బాలురను ఇండ్ల నుంచి చిచ్చంటించి చంపిరి. వీనిం జామర్లకోటకుం గొంపొమ్మని నా కొసంగిరి. నేను గూఢభంగిఁ బోవుచుండ నిట్లైతి. (దుఃఖించుచు) తండ్రీ! ఎటులేని యీబాలుని రక్షింపవలయు నని మీపాదము లాశ్రయించుచున్నాను.

చినరం.—లచ్చిమీ! యేదవకే మనకేంబయం.

బూసీ.—బిడ్డా! నీ వెవరికొడుకవు?

చినరం.—నేను దంగాదావుగాలికొడుకిని.

బూసీ.—నీ వెక్కడకు పోవుచున్నావు?

చినరం.—మానాన్నగాలూ, అమ్మగాలూ యుద్దానికి పోవద్దని చామర్లకోత పంపుతున్నాలు.

బూసీ.—నాయనా! రమ్ము! ఈయరటిపండుం గొనుము.

చినరం.—అలితిపం డెందుకు నాకు? కత్తియ్యండి.

విజ.—దొరగారూ! బొబ్బిలివారివిక్రమ మిప్పుడేని మీ కెఱుంగవచ్చుచున్నదా?

బూసీ.—బిడ్డా! బాలుఁడ వగు నీ వా కత్తితో నేమి చేసెదవు?

చినరం.—బూసీదొలగాలూ! మానాన్నగాలిమీదికి యుదయుడామలాజా యుద్దానికొచ్చేత్త! అంచేత ఓచిన్నకత్తిత్తే ఆలాదుని చంపేసి వొత్తాను. చిన్నకుల్లాల్లాగ అలితిపండు నాకెందుకు?

విజ.—తెలిసినదా? వీనియభిప్రాయము. ఇఁక వీని నొకయేనుఁగకాలిక్రిందఁ ద్రొక్కించవలయు. బ్రదికియుండెనా మనకే మోసమగును.

బూసీ.—(కోపముతో) ఓరోరి రక్కసీ! యిది బిడ్డలఁ గన్నకడుపు కాదురా! ఈపసికందు నీ కేమిచేసె నని చంపు మనుచున్నావు? ఇటు లాడ నీకు నో రెట్లు వచ్చినది? ఇంకిటు లంటివా నీనాలుక చీలికలు చేయింతును.—దాదీ! నీ వేమియు నడలకుము. ఈబుడుతని కేమియుఁ గీడు రాకుండ

నాగుడారమునం దుంతు! సేవకా! ఒక అందలమ్మున నీబిడను, ఈకుఱ్ఱవాని మంచి నాగుడారమునం దుంచుము. జాగరూకతగ వీరిఁ గాపాడుచుండవలయు. (తెరదిగును.

రంగము - యుద్ధభూమి.

సాగోజీరావు, హైదరుజంగు ప్రవేశించుచున్నారు.

సాగో.—యవనేశ్వరా! ఇం దింతవిశేషముగ నబ్బురంపడ నక్కఱలేదు. ఎన్నఁడేనిఁ బులికడుపునఁ బులిపిల్ల కాక పిల్లిపిల్ల జన్మించునా?

హైద.—సోడ్మా నట్టాన్కి హేల్డు హునాన్డ్ లేవ్రూ! కత్తిహీయ్! మూఖి హిజ్యాఖి సంప్తే హంటా హెంత జల్దీ హోచ్చేడ్ హోయ్: పిస్తోల్ ఖడ్బు ఫిరంగ్ పుట్టింది తోస్తాది మాఖీ.

సాగో.—కుఱ్ఱవాఁడైనను సాహసముఁ గొనియాడఁదగినదే? అందుచేతనే కదా! రాజు వానిఁ జంపుమనిచెప్ప దొరగా రుగ్రులై యీనిం దిట్టుచు బాలకునిఁ దమసొంతగుడారమునం దుంచికొనినారు..

రంగారావు రక్తసిక్తాంగుఁడై కత్తిఁ దూసికొని ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రంగా.— (క్రోధఘూర్ణితుఁడై) ఓరోరి తురుష్కహతకులారా! ఏడీ! దుర్మార్గుఁడగు హైదరుజంగు మిత్రభుం డెందున్నాఁడో నాకుఁ జూపుఁడు. వానిం దెగనేసినదాఁక నా కీరణోత్సాహము తీఱకున్నది. (అటు నిటుఁ దిరుగుచు హైదరును గాంచి) ఓరోరి యవనహతక! దుర్మంత్రాభిలాషి నా కగపడకుండ నీ వెం దడఁగి యున్నావురా?

శా. ఓరోరీ! యవనాధమా! చటులసారోగ్రాజిలో నుండ కీ
వేరా మాటున డాఁగి యుండితివి? నీకే శౌర్యమే యున్న రం
గారాయాగ్రణి వచ్చినాఁ డతని సంగ్రామమ్మునం దోర్బ్బ నీ
బీరమ్ముం నిలఁ బెట్టికొ మ్మవనిలో విఖ్యాతి తీండ్రిల్లఁగన్.

సీ. ఎదిరిశక్తి యెఱుంగక కేతెంచులాడూను
కుంతధారాహతిఁ గూల్చినాఁడ
బిరుదు లగ్గించి పైఁ బఱచులానూఖాను
నతనికిఁ దోడుగా నంపినాఁడ
అద్దిరా! యని వచ్చుసిద్దీబిలాలుమైఁ
జెండి భూమీస్థలిఁ జేర్చినాఁడ
బంద్రాయివలె వచ్చుజంద్రాల్మహమ్మదు
నీల్గించి భూబలి యిచ్చినాఁడ
తే. పూని షుకురుల్లఖాను హుస్సేను మొదలు
తురకజోదులఁ బెక్కండ్రఁ ద్రుంచినాఁడ
హైద రొక్కండె మిగులఁబో లాతఁ డెందు
నక్కయున్నాఁడొ యెఱిఁగింపుఁ డక్కడంతు.

నాగో.—పారశీకేశ్వరా! అడిగో! హరిణముపైకి దూఁక లంఘించు బెబ్బులియుబ్బున బొబ్బిలిబెబ్బులి, కనుల నిప్పు లుఱుల, దుశ్శాసనవధానంతరంబున దీపించుభీమసేనునిపోల్కి మిమ్ముఁ దాఁకుటకయి వచ్చుచున్నాఁడు.

హైద.—నాగోజీరావ్! మేరాదిల్ హంతా ఘుందర్ గోలం హైఁది. ... చ్చాన్ ఖి సంపేం హంటే వంకాయ్ వస్తావ్! వంకాయ్‌కి సంస్తే మత్తేల్ పాపయ్ హంటావ్! హోడ్కి మర్గయా సెప్తే దమ్మాయ్ వస్తావ్! హెంద్రూ హెంద్రూ హున్నార్ హోయ్ భాబ్లీహోళ్లూ! రెయుంక్టాంక్షి హొచ్చి హిర్యైదెభైమంది సంపింది. హోడోదూ యుద్దం సెప్పి సెద్దు యుద్దం సెప్పి మాంఖీ సంస్తార్ తోస్తుంది. హొంటినిండా రఘుతం రేసోక్కని ఖుద్రూఖుద్రూహోస్తాడ్ భానంలాగా యీడు. సిద్దీబిలాల్, మాసేసవాల్, షుకరల్లీ, హుస్సేన్, లాడూలానూహీడ్కి యెుద్రి సొచ్చి మర్గయా సెప్పేర్ ఖోల్తా హీక మాది హొంతు వొచ్చింది. మాఖీ పోవాల:

నాగో.—యవనేశ్వరా! నేను మొదటనే మనవిచేసి యుండలేదా? వెలమల పౌరుషము.

గీ. మత్తపరిపంథిభూమిధరాత్తసర్వ
గర్వనిర్వాపణోద్యోగదోర్విదళిత
శీర్షభవరక్తమజ్జనామర్షు లరయ
రావువా రని చెప్పనే వేవిధముల:—

రంగా.—(హైదరుజంగునుఁ గాంచి) ఓరీ! వృథాశస్త్రబలభరా!

శా. ఏమీ! భీతిని నక్కియుంటి విట! ర మ్మాక్షేపింతు నీబీర ము
త్త్యామోదంబున; అన్న పాలునకు మూఢా! కోట యిప్పింతు వే
మీ? మాటాడక యుంటి వేమి? నృపులో నేమేమి యోయాయంటకా
దీమా వెల్మలకత్తిదెబ్బ లనఁగా నెట్లుంగెదో కాంచెదన్:—

[illegible]త్రా! రణవిహారంబు సల్పక యింకను తాళియుంటి వేమి? రారమ్ము:

హైద.—యెల్లామన్సి! తిఖి పౌరుసం హుంటే లడాయిఖి నూవ్ హోయ్; పెద్దపెద్దాఖబుర్లి నేస్తావ్. మాదీపటాణిదెబ్బల్కి తిఖి మాలుంహై తో తుంది. హావీ)ధర్గాఖి పోయ్ హుడ్గు:

రంగా.—(హేళనముగ) మాకుఁ దెలియకపోయినచోఁ గదా! ఎవరియొద్దకేఁ బోయి కనుఁగొనుట; నీబలవిక్రమంబులు మాయెల్లరకుంగూడ కరతలామలకంబులే? నీ వప్పుడే మఱచిపోయితివి కాఁబోలును! తెలియఁ జెప్పెద నందుము.

సీ. అనదలై యుండెడియవనేశ్వరుల నెల్ల
జంకక త్రుటిలోనఁ జంపఁ గలవు
లీల నీయానతి మౌళిఁ దాల్చెడునట్టి
పుడమిఱేనిపై దాడి విడియఁగలవు
మానమే ధనమైన మానినీమణులఁ జి
క్కులు పెట్టి వారితోఁ గలియఁగలవు

నింద్యకర్మముల నెన్నిటినేనిఁ గావించి
లంచముల్ పెక్కుగా లాఁగఁగలవు

తే. అనృతవచనము లెన్నేని యాడఁగలవు
బిడియమును సిగ్గు నీరెండు విడవఁగలవు
చెనఁటికార్యము లెన్నియేన్ జేయఁగలవు
ఈవు సలుపఁగలేనిదుష్కృతులు కలవె?

మఱియు నోరిగోమాంసభక్షకుఁడా!

కవి. తగుదు నటంచును హ్రీ విడి మమ్ములఁ
దాఁకఁగ వచ్చితివా యిటు బల్
మగఁటిమి యించుక కల్గినచో నను
మార్కొని సంగరరంగమునం
దగపడఁ జేయుము నీబల మంతయు
నంతియె కాని యిటుల్ వచియిం
పఁగ నిసుమంతయు లాభము లేదిఁక
వాగక నూరక యుండుమురా!

హైద.—(కోపముతో) ఓ ఖి నోట్కి హెంతావ స్తే హంత పేల్తావ్ బద్మా
ష్! మాదీ పటాణిభీరం ఓఖి హేమ్ తెల్దు! హై అబీ బోల్తా! సునో:

గేయము.

ఖల్బగ్గి ఖోక్టేం ఖటాక్కినిక్కి నెక్టేం
హోర్కాటు పట్కానిక్కి హాగ్గీలో ఫెక్టేం
ఫాల్కొండ ఖాల్చేం ఘోలాక్కొండ పేల్చేం
హైదరా బాద్‌హాల్లో మేం హంకట్లో నిల్చేం
ధోడ్డోర్కి సూసేం ధోర్లాఖి సేసేం
మామాట యిన్కోర్కి మట్టీలో యేసేం

నిన్ను పట్టేస్తాం నీఖు నంపేస్తాం
నీరాజ్జెం మావిజ్యారాజాఖు యిస్తామ్.

దేఖో: మాది తుర్కు-పాడితడాఖా:

రంగా.—(మహాగ్రహముతో) ఔరౌరా! ముష్కరతురుష్కాధమా! ఎదిరితరంబును నీతరంబునుగూడఁ దెలిసికొనవేరక మాటలాడుచున్నాఁడవురా! తాళుము తాళుము. తాళఫలంబుఛాయ నీశీర్షంబుఁ ద్రెవ్వ నేయుచున్నాను. నన్ను నిర్జించి నారాజ్య మావిజయరామరాజున కిచ్చెదవో? ఓరీ! మహాపాతకవర్తీ!

(ముందునకు హైదరును లాగుచు) అసంబద్ధప్రలాపీ! రారా! తీకొందువుగాని,—

క. తురకలకుఁ బుట్టితేనిన్
బిరు దించుక యుండెనేని బిరుతివియక సం
గరమున న న్నోర్చ్వము నీ
బిరుదుమగంటిమిని నేఁడు వీక్షింతు నిటన్.

(హైదరురంగారాయల ద్వంద్వయుద్ధము, కొందఱు తురకవీరులు వచ్చి రంగారాయనిఁ దాఁకఁ, గొందఱుఁగూల్చిరంగారావు మూర్ఛిల్లి తెప్పిరిలి.)

రంగా.—తమ్ముఁడా! వేంకటరాయఁడా! ఎదుంటివోయి?

శా. ఏ డీకొంటిని హైదరున్ గదనమం దెంతేని నాశక్తిఁ బో
రాడం గల్గితిఁ బ్రాణముల్ నిలుపఁగా నాసింపకుండంగ వే
రా! డీకొమ్ము జయమ్ముఁ గాంచు మిదె! వీరస్వర్గముఁ జేరుచు
న్నాఁడన్ నీవును ధైర్యమున్విడకసంధానింపుమాయుద్ధమున్.

(ప్రాణములు విడుచును.

హైద.—(కాలఁదన్ని) బద్మాష్‌రాజా! మాఖు లుచ్చామాటల్కు బోల్తావ్: మాదీ ముసల్మాన్కే హాచ్చా పౌరుష్ నీఖు హిన్దు మాలుమ్.(నాగోజీరాయనితో నిష్క్రమణము)

వెంగ.—(తెప్పిరిలి శోకముతో) హా! సోదరా! నన్నుం బాసి దివంబున కేఁగితివే?

ఉ. ఎవ్వని కప్పగించితివి? ఈవు సదా దయఁ జూచునన్ను నిం
కెవ్వని కప్పగించితివి? ఈవు వధూనికః నీకుమారు నిం
కెవ్వని కప్పగించితివి? ఎల్లపుడున్ నినుఁ గొల్చువారి నిం
కెవ్వని కప్పగించి దివి కేఁగితివో వచియింపు మగ్రజా!

వెంక.—(విని శోకముతో శవముపైఁ బడి) హా! బొబ్బిలిపురసింహాసనాధ్యక్షా! రంగారాయన్పపాలచంద్రా! హా పద్మనాయకవంశమణీ! హా! మమ్మెల్లరన్ దిక్కుమాలినవారిం జేసి పోయితివా!

సీ. మా కేమిగతి చెప్పి మమ్మెల్లరన్ వీడి
దివి కేఁగినాఁడ వుదీర్ణచరిత!
చెల్లఁ బో! బొబ్బిలిసింహాసన మ్మెరి
కప్పగించితివి? క్షుభ్యద్విరోధి!
ఆప్తబంధువుఁడ! నీయుండ జేరితి మాఱు
పలుక వేమిటికి? భూపాలచంద్ర!
అరుల నుద్ఘాటింప నరుగుదేరక యిట్లు
పడి యుంటి వేల? దిగ్వ్యాప్తకీర్తి!

తే. వెడలి రావేల? శత్రులఁ గెడపవేల
కరుణ రాదేల? మామీఁదఁ గలితశీల!
వినుతగుణజాల! మామొఱ్ఱ విన వదేల?
ఏల యీలీల? లేచిరా వేల? మేల?

వెంగ.—వెంకయ్యగారూ! ఏమి చెప్పుదును? మాయన్నగారు మనలం బాసి దివం బలంకరింపఁబోయిరి సుఁడీ! హా! మనదౌర్భాగ్యము.

గీ. అస్తమించెను బొబ్బిలియంబరమణి
అస్తమించెను పద్మనాయకవిభూష

అ_స్తమించెను వెల్మకులని_స్తులయశ
మ_స్తమింపవె? మాయన్న య_స్తమింప:—

అయ్యా.—వెంకయ్యగారూ! రాజకులబడబానలం బగు నావిజయరామ నృపాపశదుండు తెచ్చిపెట్టిన యకారణదారుణయుద్ధనామక మహానలంబునఁ బడి యన్నగారు దగ్ధులైరికదా! ఇఁక మన మెవరికొఱకై యుద్ధము చేయుట? జయంబు వడసితిమే యనుకొనుఁడు. ఇం కెవరినిఁ జూచి బొబ్బిలికోటలో నడుగు వెట్టుట? "మఱఁదీ! నీయన్నగా రెచ్చట" యని అడిగినచో వధూనిక కేమిప్రత్యుత్తర మీయఁగలను? అట్టి యన్నగా బోఁగొట్టుకొన్న పిదప నేనుమాత్ర మేల జీవించియుండవలయు? ఇదిగో! అయునచెంగటనే స్వఖడ్గప్రహారమ్మునఁ బరిత్యక్తజీవుఁడ నయ్యెదను.

వెంక.—వేంగళరావుగారూ! పురము తురకలవశ మగునేమో యని యన్నగారు శంకించి, కాంతాజనంబుల నెల్లఁ ద్రెవ్వనేయ నాకాజ్ఞాపించిరి. విధిలేమి వారియానతి నెఱవేర్చి వచ్చితి. ఇఁక, బొబ్బిలిపురిలో నాఁడుపురుగైనను మిగిలియుండలేదు.

వేంగ.—(దుఃఖముతో) హా వధూనికా! హా బొబ్బిలిపురకాంతలారా! మీయెల్లరిభాగ్యములుకూడ నీరీతిగ నున్నవా!

మ. అకటా! యెంతటిఘోరవార్తయిది? మాయమ్మయ్యేనే వద్మనా
యకవంశ మ్మొకలి_స్తలోన నిటు లన్యాయమ్ముగా నేడు పెం
డ్లికి నే తెంచినయెల్లబందుగులతో? నే నేల? యీనేల నూ
రక జీవించుట సిగ్గుమాలి: ఇదె? నే ప్రాణమ్ములఁ బాసెదన్.

(పొడిచికొన నుద్యమింప వెంకయ్య వారించును.)

వెంక.—వేంగళరావుగారూ! మనల నింతగా చేసినయావిజయరామచంద్రులని, ఆతురుష్కాధమునింగూడఁ దెగటార్చినపిదప మనము మ్రందవచ్చును. లేనిచో జగము లుండుదాఁక జనములు మనలఁ బౌరుషహీను లనరా!

చూడుఁడు: తగుచమూనాయకుఁడు లేఁడని తురకబలంబులు పెల్లుబ్బి మనకోటలోని కెట్లు ప్రవేశించుచున్నవో!

వెంగ.—(చూచి కోపచిత్తుఁడయి) ఏమేమీ! నేను జీవించి యుండఁగ నీయవనాధములు బొబ్బిలికోటలోనికిఁ జొరఁబడుటయే?

శా. రే రే! ముష్కరపారశీకపశువా! రే హైదరా! మూర్ఖ! రం
గారాయప్రభుమౌళిసోదరుఁడు వెంగళ్రాయఁ డుద్దండచం
డారాతిప్రకరోత్తమాంగవిలుఠత్ప్రావీణ్యదర్పోగ్రవి
స్తారుం డీడెన నున్నవాఁ డనుచు నెంచన్ లేదొకో బాలిశా!

చోరీ! తురుష్కవంశసంభూతా! లంచగొండీ! హైదరా! రేరే! యవనచమూనాయకులారా!

శా. అన్నన్ సద్గుణగణ్యు జంపినమిముం జాహారవంబుల్ చెలం
గ న్నిర్జీవులఁ జేయ నేను బ్రతినన్ గైకొంటి: మీలో నెవం
డున్నన్ మేటిమగండు న న్నెదురుఁడీ! యుగ్రాజి మీబాహుద
ర్పోన్నత్యంబులఁ జూడ డెందమున నాహ్లాదంబు వాటిల్లెడిన్.

[పటాక్షేపముగ నిష్క్రమించుచున్నారు.]

శ్రీ ర స్తు.

ఓంనమో మార్తండగురుపరబ్రహ్మణే.

శూరబొబ్బిలి.

పంచమాంకము.

రంగము-యుద్ధభూమి.

విజయరామరాజు-హైదరుజంగు నుందురు.

హైద.—హేటి యిజ్యారాజా! నీదీబాత్ నమ్మి యుద్ధం సెస్తే మాఖీ సాలా హోపం హైంది. లాడూ మర్గయా. లానూ మర్గయా. షుకురల్లీ హాసనల్లీ మర్గయా: మాది అప్కార్ మే మంచిమంచ్వస్తాద్ హుంది హోళ్లంత షచ్చిపోనార్! హెంతఘోరం హైంది.

విజ.—అయ్యా! నేను తమతో మొదటనే మనవిచేసి యుండలేదా!

చ. వెలమ లమేయవిక్రములు వెఱ్ఱియె కాని రణాంగణంబునన్
దలఁపరు మిమ్ము నం చనని? దానియథార్థ మెఱింగినారలే
పలుచగ నాఁడు చూచితిరి వారల:నేమని యెంచినారు? బొ
బ్బిలిని జయించు టన్నఁ బృథివీస్థలి సర్షము గెల్చుటే సుఁడీ!

చాలవఱకు నిహతులైరి కాని, యింకను శత్రుశేష ముండకపోలేదు. వెంగళరాయఁడు చనిపోయినజాడ కానరాకున్నది. చెలికానివెంకయ్యకూడ నింకనున్నాఁడేమో?

హైద.—హోళ్లూ హింకా హున్నార్ బోల్తావ్: పంతేంబుచ్చాయే యిగ్నావర్సడ్ మాత్తేల్పా యిగ్గాదమ్మాయే రంగ్డూ దమ్మం యెంకం హాం

దూ౯ మర్గయా సెప్నార్: యింకాం యింగ్డా సచ్చేడ్ లేద్ బోల్తా— హిజ్యరాజా! మాదీ బారాలాక్ రఫియామే దేవ్ :

విజ.—అచిరకాలములో మాకు బొబ్బిలి పట్టాభిషేకము జరుగునుగదా! అప్పుడే యాధన మంతయు నొసంగెదను.

హైద.—రాజా! నీఖీ సాలా దోఘం సేసింది వోయ్ : భొబ్లీవాఁడోళ్లూ భిడ్లూ హంతా హాగ్గిలో పడి మర్గయా సెప్నార్! హై బోల్తా! హిది పాపం హంతా నీది.

విజ.—ఈకృత్య మొనరించినవారు మీ రగుటచే నీపాప మంతయు మీది కాని నాది కాదు. అంచము గొనకుండినచో నాదియే యగును.

హైద.—(కోపముతో) బద్మాష్‌మాటల్ సెప్తావ్ మాఖి! నీఖి సెప్తే మాఖి నేనేవ్! మాఖీ పాపం హొందుకు వస్తావ్ మియ్యా! ముల్లా హిట్లాబాత్ బోలో. నీఖి సంపేస్తామ్!

వేంగ.—(తెరలో)

శా. ఏడీ హైదరుఁడెందు డాఁగొనియొ? వాఁ డెచ్చోటనున్నాఁడు మా
ఱాడం జాలక యుండె నేమిటికి? మాయాయుద్ధమం దగ్రజున్
పాడిన్ దప్పి వధించినట్టిఖలు నస్త్రాగ్నిదగ్ధాంగుఁ గావింతున్
బీడింతున్ బ్రహరింతు భూతములకున్ మృష్టాన్నముల్ పెట్టెదన్.

విజ.—అదిగో! వెంగళరాయనిగొంతువలె నున్నది. అతఁడు మిమ్ముల వెదకికొనుచు నాయా ప్రాంతములఁ దిరుగుచున్నాఁడు. ఇటకు రాకుండఁగనే మీరు పోయి వానిన్ దలపడుఁడు.

హైద.—హింకా యింగ్డా భత్కూ హున్నాడ్ హోయ్:—మాఖీ హిద్ధం సెప్పి సాలా హొచ్చింది. మాఖి రంగ్డీఖి సంపింది. నీఖి యింగ్డీఖి సంపు.

విజ.—వలదు వలదు! మీరే యాపన్నదశ్శల నిరుపద్రవంగాఁ జంపుఁడు: నే నిందుండి చూచుచుండెదను.

హైద.—(కోపముతో) లుచ్ఛారాజా! బద్మాష్‌రాజా! నీది ఢాంగమాటా యిన్కోని మాది యెంతదోఖం సేసింది. భాబ్లీవాడూ నీఖీ డబ్బా యిస్తావ్ సంధి సేస్కో సేస్కో హంటూ యెంకంపంపి దమ్మయ్ పంపె సెప్నా యిన్కా హెంతాదోఖం సేసేమ్: హాచ్ఛాహాచ్ఛా యీర్ల హాంతా మర్గయాసేసేర్: నాదీ మర్గయాఖి నీది హిస్ట్ర నూస్తావ్! జావ్ జావ్! లడాయ్కి జావ్! హంత యుద్ధం నూస్తే భయ్యం సెస్తే కైకూ రాజ్వ హైనావ్ నివ్వు: నీది భల్మా హాడ్కి నూపించు. మై దేఖ్తా!

విజ.—(తనలో) అక్కటా! ఈతురకవానిమాటలు భరింప శక్యము కాకున్నవి. ఎట్లయినను బోరక తీఱదు. పోరినచోఁ బరాజయమే నిశ్చయము. ఏమైనను దైవమున్నాఁడు. (పైకి గంభీరముగ) సాయిబేంద్రా! ఇదె నాప్రతాపముఁ జూపెద నాతఁడు రానిండు.

వెంకయ్య.—(తెరలో) హతశేషులగు నస్మత్సైనికులారా! ఏల మీరిటు మాఱుపలుకక యూరకుండెదరు?

ఉ. రాయనిగారిపైన నపరాధములన్ వచియించి ధూర్తులన్
సాయముఁ గొంచు వచ్చిననృశంసుఁడు బొబ్బిలికోటపాలనన్
జేయుద మంచు నెంచునవినీతుఁడు నావిజయేశుఁ డేడి? నే
నాయనతోడఁ బోరుటకునై చనుదెంచుచునుంటిఁ జూపుఁడీ!

హైద.—(భయము నటించుచు) హిజ్యరాజా! హెదిబాత్ వంకాయ్ పెత్తాడ్ హుంది. వాడూకూడా హింకా భత్కిహున్నాడ్ హాయ్: మర్గయా సెప్లేద్: లేఖ్ పోతే భాబ్లీవాళ్లూ ముందు వచ్చి మళ్లాభ్రష్ట మాఖీ మార్నేఖు వస్తార్ బోలో.

పిదప రౌద్రాకారముతో ఖడ్గధరుఁడగు వెంగళరాయఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

వెంగ.—ఓహో సైనికులారా!

సీ. బొబ్బిలికోటలోఁ బొగతోట వేయించి
చుట్టుఁ గాల్పఁగ నున్న శూరవరుఁడు
దురమున మా క్రోడి తురకలపాదమ్ము
లాశ్రయించినమహాపాపబలుండు
పద్మనాయకనామవంశమ్ము నిర్వంశ
మును జేయఁ బ్రతినఁ బూనినఘనుండు
నిర్హేతుకమ్ముగా నేఁటియీకయ్యమ్ముఁ
దెచ్చిపెట్టినమహోద్యచ్చరిత్రుఁ
తే. దస్మదన్వయపరిపంథి యగునృపుండు
విజయనగరమ్ముఁ బాలించువిభువరేణ్యుఁ
డైనవిజయేశుఁ డేమూల నడఁగియుండె
తెలుపుఁడా నాకుఁ బోర నేతెంచినాఁడ!

హైద.—(విజయరాముని ముందునకుఁ ద్రోయుచు) హరేఃయెనా-యెనా- పోతావ్: ముంద్కు- యెల్ వోయ్: శిఖి యుద్ధంసెయ్ పిలుస్తాడ్:

సింగ.—(హైదరుం గాంచి విషాదాగ్రహములతో) ఓరీ! యవనచండాలా! ఎంతపని తెచ్చిపెట్టితివిరా!

. కోట బంధులు సుతులు మాకోమలాంగు
లవుర నీమూలమునఁ గాదె? యగ్గిఁ బడిరి
మావిరోధి వచించినమాయమాట
లెల్ల నమ్మి నీ విటు చేసి తేర క్రూర!

కాని! నీ కిది యంతయు దైవము కట్టికుడుపక పోదు. దైవమును [illegible]ంచికొని చచ్చుటకు సిద్ధముగ నుందుము. ఇదే చూడు: నాకటారిచే కంఠచ్ఛేదన మాచరించెదను. (కత్తిసాము ప్రదర్శించుచున్నాఁడు.)

హైద.—క్యా హిజ్యరాజా! ముద్దులాగా మాటసెప్కా- హైనా- హైనా- పోతావ్: తుంకు షరమ్ నహీహై యెంగ్డిషి మారోమారో!

విజ.—(తనలో) ఇంకెట్లును నా కిది తప్పదు. (పైకి) ఓరీ! పరుషప్రలాపీ! వెడఁగు వేడబమూలఁ గొన్నిఁటిఁ బచరించి మమ్ముఁగా మూర్ఖాన వచ్చితివిరా ?

కవిరాజ. గరువమె యున్న ముఖాముఖిఁ బోరుము
కారుప్రసంగము లేటి కిటుల్
పరుసుఁదనంబునఁ బల్కఁగ? నీదుప్ర
భావము చూపుము కల్గినచో
దురమున నన్ను నెదుర్కొని పోరుము:
దుర్మద! నిన్ను వధింతు మహా
త్తర మగునాతరువారున నీతల
ధారుణిఁ గూల్చెదఁ! దాళుమురా!

వేంగ.—ఓహో ! విజయరామరాజుగారా ! వీరే కాఁబోలు బొబ్బిలి గెల్చి యందు సింహాసనంబు నధిష్ఠింప నుంకించు బుద్ధి బృహస్పతులు ? (కోపముతో) చండాలుఁడా ! నీమూలమున మీరాచకొలమ్మున కిల్ల నపయశంబు వచ్చినదిరా? ఓరీ! మూఢుఁడా! న న్నని నోర్వ నూహించుచున్నావురా ?

కవిరాజ. సరిసరి ! నీవన చాల నెఱింగితి
సంతస మయ్యెను మూఢుఁడ! సం
గరమున మాసరి కాకయె చింతిలి
గౌరవమున్ విడనాడి యిటుల్
తురకలపాదములం దలఁ దాల్చితె?
తుచ్ఛుఁడ! చాలుఁ బ్రతాపము లె
వ్వరిదెసఁ జెప్పఁగ బూనితి వౌర! భ
వద్భుజసాహస మెల్ల ఖిలా !

నీవింత నిర్భయముగ నాయెదుట నిల్చి నాతో మాట లాడఁ గలవనియే నే

చనుకొనలేదు. నీప్రతాపము చూచుటకయియే నేను దొందరపడుచున్నాను. ఏదీ చూపుము. (వేంకటరాయ విజయరాముల ద్వంద్వయుద్ధము.)

హైద. హిది పస్యంలో మాం హింట్కే పరారీ సెప్పి మాది షేనల్కే పంప్తామ్: లేఖ్ పోతే హెంగ్డా హిజ్యాఖి పంపి మాడీ మార్నేఖు వస్తే మై క్యా కరుమ్. (పాఱిపోవును.)

(కొంతవడి పోరి విజయరామరాజు పాఱిపోవును.)

వేంక.—ఓరీ గౌరవహీనుఁడా! తుదకు పలాయనపరాయణుఁడ వైతి వేమిరా!

క. సిగ్గఱి పాఱె దేల? చలచిత్తుఁడ! సంగరసీమ కాని, నీ
పగ్గెనుఁ జూపి కొండెములు పల్కుట కాదిది: శత్రులన్నఁ బై
జగ్గులఁ గాంచి భీతిలరు చంపుట చచ్చుట నేయకున్న నాఁ
డెగ్గులఁ బల్కునట్లె యిది యేఁగు నటంచుఁ దలంచి వచ్చితే?

మ. పరువా రాచకొలమ్మునందు జనియింపన్ లేదె! యీరీతి సం
గరభూమిన్ విడి పాఱువీరుఁడ వహో! కయ్యమ్ము చేయంగ ము
క్కురవృత్తిన్ చనుదేర నేల? ధృతి వీఁకన్ వీడఁగా నేల? దు
శ్చరితా! క్షాత్రము వీటఁ బుచ్చితివి నీజన్మం బిఁకన్ గాల్పనే?

గీ. చెలఁగి మాపైని గొండెముల్ చెప్పఁగలవె?
సాయెబుల కెంతొ లంచమ్ము లీయఁగలవె?
ఔర! అస్మత్కుఠారధారారభటికి
వీఁగి పోకుండ నిల్వలేవే? దురాత్మ!

క. పోకుము పోకు మోయిన్నృపపుంగవ! నీయనుసుకుల్ గ్రహింప న
త్యాకులపాటుఁ జెంది భయ మందకు పాఱెడివారిఁ జంపుదు
ర్ధీరులు కారు వెల్మలకరే? యిసిరో! యిటువంటివాఁడ వే
లా! కడు నల్కఁ బూనియనికై చనుదెంచితి పోరి దుర్మతీ!

ఈతండు మత్ప్రహరణంబుల కాఁగఁజాలక పలాయితుఁడైనాఁడు. ఈ పిఱికితురకకూడ నా కగపడకుండ నెం దేఁగినాఁడో:-అందఱును ప్రందినపిదప నేనుమాత్ర మేల జీవింపవలయు ? ఈ హైదరుఁ జంపి నేనుగూడ బలవన్మృతి నొందెదఁగాక! ఓరీ! హైదరూ! నీ వెందడంగి యుండినను విడువక యీ వెంగళరాయఁడు పట్టి వధించునురా? మూర్ఖాగ్రేసరుఁడా !

వనమయూరము. సుందరులు మ్రందిరి విశుద్ధతరవహ్నిన్
అందఱును జచ్చిరి మహారణమునందున్
నందియు మీఁ కేల నినుఁ జంపుటకు నై నే
నిం దరుగుదెంచితి నిసీ! యిటకు రారా!

డాఁగక బయటపడి రమ్ము.

(కొందఱు తురకజోదులు ప్రవేశింతురు.)

తురక.—రొంగ్లారాయ్‌కి పట్కో — సంపూమే మాదీ హైదర్ ఫత్తానా హైంది. హట్టా పగడోకీ మాఖి మాలుమ్ నహీ :

వెంగ.—(కోపముతో నట్టహాసము చేయుచు.) దురాత్ములారా! మీ రెల్లరు నాతో యుద్ధ మొనరింప నేతెంచినారురా ! రండురా ! రండు. మీతల లెల్ల వెలగపండ్లవలె భూమిఁ బడఁగొట్టెదను.

మ. వెలమల్ పౌరుషశాలు లం చవనిలో విఖ్యాతి దోపింప ని
స్తులదర్పోన్నతిఁ జూపువాఁడ నిదె! యిచ్చో మత్కృతార్థమ్ము
గలన్ వీరల నెల్లఁ గూల్చెదను వీఁకన్ లేనిచో వీరిచేఁ జే
తులలోఁ జచ్చి మదగ్రజున్ గలసికొందున్ స్వర్గలోకమ్మునన్.

(చిత్రముగ సాము చేసి పెక్కండ్రఁ గూల్చి మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

బూసిదొర.—(ప్రవేశించి) అక్కటా! నే నెంత చెట్టఁ గావించితిని? వెలమలు కడుబలము కలవారనియు, చెట్టలు సలుప రనియు వినుటయే కాక, యొజ్జలు వ్రాసిపంపినకమ్మఁ దిలకించి, మది మార్చికొని, లంచగొండి

యగు హైదరునిచేఁ దిరుగ మోసగింపఁబడి బొబ్బిలిపయి దాడి వెడలితిని. ఎంతమైన వమ్మయ్యెను. ఎంతమందిజోదులు సమసిరి. గెల్పునుగుఱించి దిగులొంది బొబ్బిలికోట నంతయు మంటఁబెట్టించికొని, యందలి జవరాండ్రు, బిడ్డలు, ముదుసళ్లునుగూడ నాయగ్గిం బడి మ్రగ్గిరి. ఏమైననుఁ గోట దొరకినదా? ఎందఱనో నేలపాలుఁ జేసి యీబొబ్బిలిబిఱుదుమగలందఱు సమసిరి కాని, యింకను వెంగళరాయం డున్నాఁడఁట! విజయరామునిఁ బాఱఁదోలి, హైదరుజంగుం దాఁకుటకయి యెంచుచుండెనఁట—(మూర్ఛపడియున్న వేంగళరాయుఁ జిలకించి) ఆదిరా! ఈజో దెంతమందినిఁ గూల్చి తాను సొమ్మసిల్లినాఁడు. అహా! ఈతనిపస యెంతయోనిఁ బొగడ్తకుం దగినది. మున్ను విన్నదానికిని, నేఁడు కనుఁగొన్నదానికిని సరిపోయినది.—కొలువుడు కాఁడా! నీ వీజోదుని నాగుడారమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి నాసొంతవెజ్జుచే నీతని గాయంబులకుఁ గట్టుఁ గట్టింపుము. నేనుగూడ వచ్చుచున్నాఁడ: (నిష్క్రమించును తెరదిగును.)

రంగము - బయలు.

శోకనిమగ్నుఁ డగు పాపారాయఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

పాపారాయఁడు.—అక్కటా! ఎంతలో నెంతగతి ప్రాప్తించినది? ఎఱిఁగి యెఱింగి, యిది యంతయు మేమే మనసారఁ దెచ్చికొంటిమి: నన్ను రాజామున కేఁగు మని చెప్పినపుడే వైరిసేన యాదారింబడి వచ్చునో, రాదో యని సందేహపడి యుంటి: మనమునం దాసందేహము పాదుకొని యున్నను, బావగారియానతి యనుల్లంఘ్యమగుట, విధిలేక, పురి వీడి పోవుటకుసమ్మతించితిని. రాజామునం దుండి, యే నేమేనిఁ జేయఁ గలిగితినా?—అయ్యో! శత్రువు లాదారింబడి వచ్చియుండినచోఁ గదా వారలఁ దాఁకి, మత్ప్రతాపంబుఁ జూప నవకాశము కల్గియుండును. ఎంతటిబాహుబలము కలిగి యుండినను, ఎంతవిక్రమము కల్గియుండినను అది యెల్ల నేఁ డక్కఱకు వచ్చినది కాదుకదా! సమయమున కక్కఱకు

కాని పనికిమాలినపౌరుష ముండిన నేమి? మండిన నేమి?—నిన్నటి సాయంకాలమువఱకు యుద్ధము జరుగుచునేయుండెనఁట? ఆసంగతి నంతయేని నా కెఱుఁగవచ్చినదికాదే?—అక్కటా! ఇట్లగునని నాలోకించక ముందుగ తెలిసియుండెనా! ఏ నిక్కడనే యుండి, సకలశత్రుపరంపరఁగూడ నొక్కరుండఁ దాఁకి రణరంగంబున వారల నెల్ల భూతబలి యొసంగి యుండనా! ఆయవనహతకుల నెల్ల మామకవిక్రమానలంబునకు శలభంబులఁ జేసియుండనా! ఎట్టికష్టకాలమందైనను, ఎంతటెంతటేని యాపదలు వచ్చి మమ్మెడఁబాపుఁ జేయ నుంకించినను, తుద కీవిజయరామనరపాలకుండే మారాజ్యమునం దిదినటి కల్లరులఁ జేయించి మమ్ముఁ బెక్కుచిక్కులపాలు పఱచినపుడైనను, ఒకనిమేసమేని విడిచి యెఱుఁగని నాభావమఱఁదిని నాపంచప్రాణములుకూడ నతఁడే యని యూహించువాని నాపద్మనాయకవంశశిరోవిభూషణమును, నాబాహువిక్రమవిదారితసకలశత్రుసేనావారనిచయము, నానాఁడే యకారణంబుగ విడిచి పోయితినే?—అకటకటా! ఇంకను వెంగళరాయనివివాహమునకు రాఁ జాలనైతిఁ గదా యని యింతదనుక, విచారించుచుంటిః అయ్యో! నాయట్టివిచార మట్లుండ, నేఁడు మిమ్మెల్లర జీవించియుండ నొకసారియైనఁ జూడఁజాలనైతిని కదా! యని విచారింపవలసి వచ్చెనే?

ధీరగుణశేఖరా! బావా! రంగావనిపాలా! రణరంగంబునం దెల్ల నోర్చి శత్రుపరంపరం బరిమార్చి, విజయలక్ష్మీపరివృతుండ వైతివా యని పలుకరించుటకు మాఱుగ, అయ్యో! నీమరణవార్తయా విని విచారింపవలసివచ్చినది. ధనుర్మాత్రసహాయుఁడవై, శత్రుసేనావారంబునఁ జొచ్చి యవక్రపరాక్రమము చూపుతఱి, ప్రళయకాలదీప్తమధ్యందినతీవ్రచండగభస్తిబింబప్రతిమానభీకరంబగు నీయాకారంబు చూచి యానందింపనైతిఁగా:—బావా! నాయందెంతయో నమ్మకము కలిగి యే నొక్కరుండఁ బరిపంథికులంబునెల్లఁ బరిహరింపఁగలనని మది నభిలాషఁ బూని యుంటివే? అట్టినేను బ్రతికియుండియుఁగూడ నీకు మర

ణము తటస్థించుతఱి వీరులగతి నేమూలనో యడఁగియుండి సమయమునకు లేనివాఁడ నైతినిగా!—తురకబలంబులు వచ్చి కోట ముట్టడించిన వని నాకు నింత వార్తయేని బంపియుంటివా! కెక్కులఁ గట్టికొని వచ్చి యప్పుడ నీపదసమీపమున వ్రాలియుండనా! సకలశత్రుపరంపరం గూడఁ జీకాకుపఱచి నీయెడకు వారినిఁ గొనితెచ్చియుండనా! ఇట్లుగ పుత్త్రమిత్త్రకళత్రాదులతో మృతియే లేకుండునే? నిర్భాగ్యులమగు మన కది యెట్లు ప్రాప్తించును? ఈగతి విచారింపవలసియుండఁగ నీ కా యూహా యేల జనించును? అటులే జరుగవలసియుండినచో నన్ను రాజామున కనుపక యిచ్చటనే యునిచియుందువే?—అయ్యో! ఎంతలోఁ బొరపడి యిట్లనుచున్నాను? దండు విడిసినతోడనే నన్నుం దోడ్కొని రమ్మని రామయ్యగారి నంపియున్నావఁట! దారిలో నాతని విజయరాముని సైనికు లరికట్టి రహస్య మెఱుఁగఁజేయమిఁ బిరంగివాతఁ బెట్టినారఁట! అదురాత్ముఁడగు విజయరాముఁడు మనకు సర్వవిధముల నపకారము సేయుచునే యున్నాఁడు. వెంకటలక్ష్మి నీకుమారునిఁ జామర్లకోటకుం గొంపోవుచుండ వారిం జంప యత్నించినాఁడఁట!—అయ్యయ్యో! మీరెల్లరకయి యిటు విచారించుచుండుటకేనా యే నింకను చావక బ్రతికియుండినది? అక్కటా! మత్పురాకృతకర్మవృత్త మిట్లు పూచి ఫలించియుండఁగా, తత్ఫల మనుభవింపక తీఱునా!

కట్టా! మిమ్ముం బాసి పోవ నొల్లక యప్పగారిచేతను, బావవెంగళరావుగారిచేతను గూడ ననేకవిధముల మీకుం జెప్పఁజేసి, నాప్రయాణ మాఁప యత్నించితినే! 'వెంగళరాయనివివాహమునకు నేనుండవలదా! నాకుమాత్ర మది సంతోషజనకము కాదా!' యని యెన్నియోవిధంబుల మిమ్ముం బ్రతిమాలితినే! మా వేఁడికోలెల్లఁ జెడచెవినిఁ బెట్టి రాజాము ప్రయాణము విధిలేదని శాసించి, పట్టుఁబట్టి నన్నుచట కంపితివికదా! అయ్యయో! మీయెల్లరిముఖము లేనిఁ గన్నులకఱవుఁదీరఁ జూడఁ జాలనైతినే. అక్కటా! నాఁటిచూపులే మనకుఁ గడసారిచూపు లయ్యెనా!

అక్కా! ఈదుఃఖసముద్రము తరించుటకు నాకేది దారి? ఇలపయి నేను జీవించియుండి యింక నేమి చేయవలెను?

అక్కా! మల్లమాంబా! బావగారు నన్ను రాజామున కంపుచున్నారని నీతో మనవిచేసినపుడు; ఎన్నఁడుగాని కంటఁ దడిపెట్టియెఱుంగని నీవు నాఁడేల దుఃఖించితి వమ్మా! "తమ్ముఁడా! శత్రుకులము నున్మూలించి శీఘ్రముగ మఱఁదిపెండ్లికి రామానెదవు సుమీ! నా కది విచారకరముగ నుండు"నని యేమేమియో చెప్పితివే? అవియన్నియు మఱచిపోయితివా! నీమఱఁదిపెండ్లియేని సాంతముగ చేయక నీ వరుగుట యుక్తమమ్మా?— అయ్యో! పెండ్లి పెండ్లి యని కలువరించుచున్నాను. పెండ్లికి వచ్చిన యెల్లరుబంధుగులు నిహతులైరే? స్త్రీజనంబు లెల్లరును దారుణాగ్నిం బడి తమజీవంబులఁ బాసిరే?—అక్కటక్కటా! ఏ నింక నెన్నికోట్ల జన్మము లెత్తినను నా కట్టియప్పయు బావయు దొరకరురా! ఏ నేమి చేసినను మీరు నా కగపడరు కదా!

హా! అక్కా! బావా! బొబ్బిలిపురవీరులారా! కాంతాజనంబులారా! మీరు నా కొక్కసారి కనపడరాదా! కాదేని మీయెల్లరుండెడితావున కీనిర్భాగ్యునిఁగూడఁ గొనిపోయియుండరాదా! నన్నొక్కని నిందువిడిచి మీయెల్లరేఁగుట చాల నన్యాయ మగుఁజూఁడీ!—అయ్యయో! మీయెల్లరు గతించినపిదప నేనుమాత్ర మీభూమి నేల మనియుండవలయు? ఉండఁజాల నుండఁజాల! నా కీప్రాణమును వలదు. పట్టణమును వలదు. వెంగళరాయచినరంగరాయలఁ జూచుటయు వలదు. ఈపరాభవము నీఁగ నెంచుటయు వలదు. ఏమియు వలదు. ఏమి యుండినను, ఏమిలేకపోయినను మాయక్కయు బావయు నాకు లేకుండిరి కదా! కావున మాబావ పడియుండినచోటికరిగి, వారి కగ్నిసంస్కారంబు గావించి ఆయగ్గింబడి మ్రగ్గెదను. లేదా! ఈఛురికంగొని కంఠచ్ఛేదన మాచరించికొని జీవంబులఁ బాసెదను. ఏనూతనో పడి పరిత్యక్తజీవుఁడ నయ్యెదను. కాని జీవించియుండఁజాల! నిక్కముగా నీప్రాణముల భరించి యుండఁజాల!

అక్కటా! దుర్భరము-దుర్భరము - ఘోరము - విచారము-వియోగము-అయ్యో! నే నేల జీవించియున్నాను? నాకేల మృతి కలుగకున్నది? హా! అక్కా! బావా! (మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

(కలఁగని లేవకయే) ఏమనుచున్నావమ్మా! మనల నింతగాచేసిన యీ విజయరామాధముని జంపినఁగాని, నాకును మీబావకును పరాభవాగ్ని చల్లాఱదని చెప్పుచున్నావా! (దద్దరిలి లేచి నలువంకలు కలియఁజూచి శోకముతో)

శా. అమ్మా! మల్లమదేవి! కోటవయి సైన్యమ్ముట్టు లేతేర, నీ
వెమ్మాడ్కిన్ మది దుఃఖ మందితివొ నీయీరూపమే చెప్పు. నీ
తమ్ముల్ బావయు నెంచి యెంతవలవంతల్ బొందినావమ్మ! జీ
వమ్ముల్ బాయఁగడంగువేళను నెటుల్ వాపోయినా వప్పరో!

హా! బొబ్బిలిపురీశశాంకా! నీ కెంతవంత ప్రాప్తించినది?

ఉ. రంగనృపాల! ధీరగుణరాజిత! నిత్యయశోవిశాల! నా
కుం గడుఁగూర్చుబావ! రణకోవిద! క్రూరపరానుమూఁకచే
భంగము నొందితే? హితుల బందుగులన్ మము నెల్ల వీడి: దు
స్సంగుఁడు రామభూపతినృశంసునిమాయలఁ జిక్కి యక్కటా!

హా! రంగారాయా! సుకవిగేయా!

శా. శ్రీరేచెర్లకులాబ్ధిచంద్ర! గుణరాశీ! సర్వదిగ్వ్యాప్తవి
స్ఫారోదంచితకీర్తిసాంద్ర! నిహతప్రత్యర్థి! యీనాఁడు దో
స్సార మ్మెంతగ చూపితో కనుదృష్టమ్మైనియున్ లేదె? రం
గారాయప్రభుమౌళి! నీదగువియోగ మ్మెట్లు సైరించెదన్.

ఏ నిందు లేనితఱి యోజించి తురకలసాయమున్ గొనివచ్చి మాప్రభువులఁ బరిమార్చినాఁడుకదా! ఈవిజయరామరాజు. కాని!—వీని నేనొక్కరుండఁబోయి చిత్రముగ భూతబలి యిచ్చి యానెత్తుట మాబాంధవశ్రేణికిఁ దర్పణంబులఁ జేసెదఁగాక!

స్రగ్ధర. చండత్వోష్మాని మాపై సవసవవిజయోత్సావరుండిందు నేతే
కుండన్ వీక్షించిమారాడుడుపతిని మహాయుద్ధమందుఁ వధించె
స్గుండం బిండిన్బైన ర్తుగ్గులగులనడఁతున్గుండియల్ ప్రక్కలింతు
ఖండింతుఁ గండడంతుఁ ఖలుఁడగునతనిఁ గండకండల్ విడంగన్.

ఆవిజయరామునితోఁ పాటు పారశీకాధముండగు నా హైదరునుంగూడఁ
బరిమార్చి శూరబొబ్బిలివిక్రమంబు దిక్కుదిక్కులకుం జాటెద.

వెంకయ్య.—(ప్రవేశించి) అయ్యా! ఆగుడారమునం దెల్లరు గాఢనిద్రా
పరవశులై యున్నారు. ఒకకంచుకిమాత్ర మపుడపుడు కునికిపాట్లుపడు
చున్నను పహరా యిచ్చుచున్నాఁడు.

పాపా.—ఏమిరా! విజయరాముఁడుకూడ నిద్రలో మునింగియున్నాఁడా!

వెంక.—చిత్తము. అయినను నిద్రించుచునేయున్నాఁడు దేవా!

పాపా.—ఇప్పట్ల నేనేమి యొనరించిన బాగుగ నుండును?

సీ. ఇది యేటి కంచు నే నేగుదునా?—మల్ల
మాంబదుగ్ఖాగ్ని యెట్లాఱిపోవు?
తెలవాఱుపిదప వారలఁ దాఁకి కూల్తునా?
ఎవరిది జయమొ? యెట్లేర్పడింతు?
ఎల్లరన్ లేపి నే నిపుడు డీకొందునా?
నృపుఁడు డాఁగున్న నా కేమిఫలము?
మఱుఁగునఁ బోయి యాధరణీశుఁ ద్రుంతునా?
అక్రమ వర్తను నావిక్రమమ్ము.
తే. అక్కటా? ఇట్టియెడల నేమైనఁ గాని
చేయి మన సొప్పకుండెను నూయి యొకట
నొకట గోయి యటన్నయట్లుండె నాకు
నెట్లు లాక్షాళనృపు వధియింతు నిపుడు.

అన్నిటికన్నఁగూడ నొకటియాచరించిన బాగుగ నుండునని పొడకట్టు చున్నది. అది యించుక ధర్మయుద్ధవిరుద్ధంబే యైనను మహనీయుల మని పేరుపొందినవారిచేఁగూడ నాచరింపఁబడకపోలేదు.

శా. వాలిం బొంచి వధించె దాశరథి; యశ్వత్థామ కౌంతేయభూ
జాలమ్మున్ మడియించె రాత్రి;నరుఁడుఁ జానొంచె దేవవ్రతుఁ
లీలన్ డాఁగొని; వారికన్న బలశాలిఁ గాను తద్ధారుణీ
పాలుఁ గూల్పకయున్న నీధరణి జీవ మ్మేటికిఁ బూవఁగఁ.

వెంకయ్యా! ఆవిజయరాముఁడు | నిదురించియున్న గుడారమునకు దారి చూపుము.

(తెర యెత్తుసరికి నిదురించుచున్న విజయరామరాజును, కునికిపాట్లు పడుచున్న కంచుకియు నుందురు. పాపారాయఁడు లోనికిఁ బరిక్రమించుట నటించి, కంచుకిఁ జంపి విజయరామరాజుచెంగట కేఁగును.)

పాపా.—(క్రోధముతో బిగ్గరగ) చ॥ పులిపులి...

విజ.—(తెలివి తెచ్చుకొని లేవకయే ఆత్రముతో) చ॥......కొట్టు కొట్టు

పాపా.—(రాజుగుండెలపయిఁ గూరుచుండి, యొకచేత వానిగొంతు నొక్కుచు, రెండవచేత బాఁకుఁ బూని)

చ. (పులి! పులి! కొట్టుకొట్టు:)మిది బొబ్బిలిబెబ్బులి: కాదు గహ్వర
మ్ములఁ దిరుగాడుపెద్దపులి; పూనికమై నినుఁ జంపి నీదుప్రే
వులు మెడఁ దాల్ప వచ్చినది; పుష్కలమౌ భవదీయరక్తముఁ
లలిఁ జవిఁ గాంచ వచ్చినవి;లక్ష్యము లేనిది;దీనిఁ జూడుమా!

విజ.—...డురా! అక్కడ! తాండ్ర పాపయ్య వచ్చి నన్నుఁ జంపయత్నించుచున్నాఁడు. సైనికుల హెచ్చరించి తోడ్కొని రమ్ము.

పాపా.—ఓరోరి దుర్మార్గానువర్తీ! నీ పని యైనదఁటరా! ఇఁక సైనికులపని కావలసియున్నదా! నా రీవలకే కడతేరినా రని నీ వెఱుఁగవు కాఁబోలుఁ! ఓరీ! దుష్పథగామీ!

మ. పలుకొండెమ్ములు బూసికిఁ నొడివి మాపైఁ గిన్కఁ బుట్టించి త
ద్బలమున్ సాయముఁ గొంచువచ్చితివి రా! వాజిమ్మ! మాపై కిఁ బొ
బ్బిలినిన్ గెల్చితి నంచు నుబ్బకుము; నీబీరమ్ముఁ దూలింప ని
స్తులదర్పోన్నతుఁడైన తాండ్రకులుఁ డిచ్చో వచ్చియున్నాఁడురా?

శా. పాపారాయఁడఁటన్న నెవ్వఁ డనుచున్ భావించుచున్నావు? నీ
పాపమ్ముల్ ఫలియించె నేఁడిటుః భవత్ప్రాణానిలంబుల్ వెసన్
బాపన్ వచ్చినవాఁడఃనాతురకనే ప్రార్థింతువో? బూసినే
కాపాడంగను రమ్మటందువో? మదోత్కావింపు మామూర్ఖుఁడా!

ఉ. ఏ నిట లేనివేళఁ గుమతీ! చనుదెంచి వధించితే ప్రభున్
చీః నిను ముక్కముక్కలుగఁ జెక్కెద మచ్ఛురికాప్రయుక్తి ని
ప్డేని హరిన్ స్మరించికొనుమీ! తురకాతని మాని, నీవు న
జ్ఞానముచేఁ బొనర్చు నపచారములన్ స్మరియించు దుర్మతీ!

మఱియు నోరి ద్విపాదపశువా!

క. మా రాజధాని యేలెద
వేరా! సరిః యుండుముండు మేలించెద; ధీ
దూరా! అదిరో కాలుని
యూరో! రెండింటిలోన నొండేదైనన్.

ఔనయ్యా! నన్నుం జూచినతోడనే ప్రాణము లెడలినవా! లేక, మా
టాడ నొం తెడమాయకున్నదా!

విజ.—పాపయ్యగారూ! నిశివేళ నిద్రాణులఁ జంపునంతటియుద్ధ
పరాయణు లని మి మ్మనుకొనలేదు. మీరే యిట్టియధర్మమున కొడిఁ గట్టి
కొందురా!

పాపా.—(హేళనగ) ఓహో! నీ కిప్పుడు ధర్మమార్గములు కావలసివచ్చె
నుగా!

చ. సరిసరి: ధర్మమార్గములు చాల నెఱింగితి వోరి మూర్ఖ! హై
దరునకు లంచ మిచ్చుటలు ధర్మమె? కొండెము చెప్ప ధర్మమే?
చిఱుతని రంగరాట్తనయుఁ జెండఁ దలంచుట ధర్మమే? మహా
త్తరమగు పోరుఁ గూర్చుటలు ధర్మమొ? నీవధయే యధర్మమే?

విజ:—(లేవ నుంకించుచున్నాఁడు.)

పాపా.—ఓరీ! చావక యింకను లేవ యత్నించుచున్నావా! ఇదిగో! నిన్నున్ దుదముట్టించుచున్నాఁడఁ జూడుము:

సీ. ఇది కాచికొమ్ము నీహృదిఁ జీల్చు రంగరా
ట్ప్రభుమహాళిరిపుకేళివంతుపోటు
ఇది తప్పుకొమ్ము దుర్మదహారి దామెర్ల
వంశవార్ధిశశాంకువంతుపోటు
ఇది యోర్చికొమ్ము నెమ్మది భీతిఁ జెందక
పాపయ్యదోరగ్గారివంతుపోటు
ఇది తాళికొమ్ము దోర్వ్యదళితచండోగ్ర
పరిపంథివెంకయ్యవంతుపోటు
తే. ఇదియు కాపాడుకొమ్ము నీ వదరకుండ
బాహుబలశాలిబుచ్చన్నవంతుపోటు
ఇంక రుచిఁ జూడ రమ్ము నిశ్శంకఁ దాండ్ర
పాపరాయండు రుచి చూపుబాఁకుపోటు.

విజ.—(దీనముగ) అయ్యా! పాపయ్యగారూ! నన్ను మీ రీరీతిగఁ జిత్ర వధఁ గావింపకుండ నొక్కుమ్మడిఁ గుత్తుకఁ గత్తిరింపరాదా! ఈబాధ భరింపఁజాలకున్నాను.

పాపా.—(బాఁకు నేలఁ బడవైచి క్రిందకు దిగి విచారముతో) ఆహా! విజ యనగరసింహాసనాధీశ్వరా! విజయరామరాజా! నీ వెట్టిసంకటమందుఁ

జిక్కితోన్నావు! అక్కటా! ఇట్టిదురవస్థ శత్రుకోటికేని వలదు. ఇట్లుగ నీవ్రుతి వ్రాసియుంచినాఁడా! భగవంతుఁడు.

సీ. నలకూబరాదులఁ దులకించురూపసం
పద నొప్పునీకు నియ్యది ఫలంబె?
భోగభాగ్యముల నాపురుహూతు మఱపించు
విదితభోగునకు నియ్యది ఫలంబె?
రంతిదేవాదిభూకాంతుల శేవ నొ
ప్పిద మైననీకు నియ్యది ఫలంబె?
వసుమతీతలపరిపాలనాథౌరేయ
ఇభవైరిశౌర్య నీ కిది ఫలంబె?

తే. ఎల్ల నీచేసినట్టిదుష్కృతులె నీకు
నిట్టిదుర్గతిఁ దెచ్చె రాజేంద్ర నీకు
నిట్టిదురవస్థ వచ్చునం చెన్నఁడెఱుఁగ
విజయనగరపురీపాల! విభవలోల!

విజ.—(సాయాసముగ) పాపయ్యగారూ! ఆయాసము మెండగుచున్నది. నాయొనర్చిన పాపకృత్యములే మిమ్మీధార్త్యమునకుఁ బ్రేరేచినవి: లేనిచో మీరిట్లు చేయుదురా! శిక్షింబ తెగనేయకున్న నేనీబాధ భరింపఁ జాలకున్నాఁడ :—

క. వె. ఎదిరివచ్చు కోర్కి కీరీతి మీకెల్ల
నెగ్గుఁ దెచ్చినాఁడ హీనుఁడ నయి
అట్టినాకుఁ గీర్తి యెట్టిక నిల్చుఁ బె
రెట్టు లుండు బ్రదుకు టెట్టు కలుగు.

ఇంక నాకాల అంతమగునట్లు భగవన్నామస్మరణంబుఁ గావించికొందును. మీపనిఁ గానిండు. నారాయణ! నారాయణ!! నారాయణ!!!

పాపా.—విజయరామరాజా! వగఁ దక్కియుండుము. బ్రదికియుండి యన్నినాళ్లు నిరంకుశలీలఁ బ్రభుత్వంబు నెఱపి యష్టైశ్వర్యంబుల ననుభవించి యపరదేవేంద్రుఁడ వనియు, విద్యాభోజుఁడ వనియు విఖ్యాతిఁ గాంచితివి. అట్టినీవు మరణించినను గూడ మృతజీవుఁడవు కాని,—జీవన్మృతుఁడవు కావు.—మఱియు మాకింత యొగ్గొనరించిన యాదూదేకుల సాయెబునుఁ బరిమార్చి నేనుఁగూడ మీయెల్లరచెంతకే వచ్చెదను.(విజయరాముని విగతజీవునిఁ జేసి) ఓరోరి హైదరుజంగా! దొంగా! ఎందు నిదురించి యున్నాఁడవో కాని, బయలుపడి రమ్మురా! నే నెవ్వండనో నీ కెఱుఁగరాకున్నది కాఁబోలు! ఇదిగో! యెఱిఁగించుకొను చున్నాఁడ వినుము.

విజయరామునిఁ గాలునివీఁటి కనిపి
తచ్ఛరీరక్షతజరక్తధారలందు
స్నాన మాడినవాఁడ! నిన్ జంపుటకును
వేడ్కపడువాఁడఁ బాపయ్యపేరి వాఁడ!

మఱియు నిది యొకప్రతాపముగాఁ జూడరేని, యొండొకటి చెప్పుచున్నాఁడ:

"మొక్కల్ మొక్కలు కాఁగ, నీవిజయరాముం జెక్కితిన్ సేనలోఁ
బెక్కండ్రన్ బరిమార్ప నెంచితిని: దోర్వీర్యంబు చూపించి యే
నొక్కండై యెదురం గడంగుటకునై యొక్కండు లేకుంట నా
కెక్కయ్యమ్ముముదమ్ముఁగూర్పదెదురై యేతెండు మీరెవ్వరేన్.

(ఎవరును మాటాడకుంట నుపలక్షించి) ఏమిది? ఒక్కఁడును నాకు బదులు చెప్పఁడు. మీరందఱుఁ బనికిమాలినభీరువులురా!—అంతకంతకు మనమ్మున నేమేమియో యాందోళన మధిక మగుచున్నది. ఒక్కరును నా కెదురై పోరక పోయినచో నిది తీరుట యెట్లు? (యోజించి)

ఈవిజయరామరాజుమాత్రము నా కెదురై పోరినాఁడా యేమి ? వీనిం దెగటార్చినట్లే, యీహైదరుగానిఁ గూడ నిల్గించివచ్చెదను. అప్రక్క నున్నగుడారములోనేకదా వాఁడున్నాఁడని వింటి: ఓరీ ! హైదరుఁడా ! ఇదిగోనురా ! నిన్నుఁ జంపుటకయి వచ్చుచున్నాఁడను. (ఇంచుక పరిక్రమించి, దిక్కులు కలియఁ జూచి) ఏమీ ! వెలుతురు కానవచ్చుచున్నది. కోలాహలము వినవచ్చుచున్నది. అప్పుడే భగవానుండగు భాస్కరుం డుదయించుతటి యైనదా !—కాలేదే ?—అదిగో ! ఈ జోదులందఱు మేల్కాంచి తమతమయుద్ధపరికరములను సమకూర్చుచున్నారే ? వీరిబోడిగుండ్లఁ బరికించి చూడ వీం డ్రాహైదరుగానిసేనలలోఁ జేరినవారై యుందురు. నేను వచ్చినసంగతి వీరల కెట్లు తెలియ వచ్చినది ?—ఆహా ! నాయార్భాటములు కేకలు విని వీండ్రందఱు మేల్కాంచి యుందురు. ఈయందఱతోఁగూడ మూందుగ నేనే తలపడుదునా ? లేక యాదుష్టదేవులవీరుని వెదకుదునా !—కాని ! ఆతురకనే వెదకెదఁగాక !—

వ్రాసిని:—

ఓరిదురాత్ముఁడ! హైదర! యెచ్చటనుంటివిరా! భయమందిమహాశూరుఁడవే! రణభూమిని డాఁగినఁ జూచెద నీబల మెల్లను నేఁ బాలిక నాయెదుటం బడిపోరుము: పౌరుష మించుకయుండినఁధీ దూర! నినుఁగనఁ బాపమువచ్చెను త్రుంపకమానఁడు నిన్నుఖలా!

కొందఱు యవనయోధులు ప్రవేశింతురు.

పాప.—ఓహో ! ఈబలంబులెల్ల నన్నుం దాఁకుటకయిరమే కాఁబోలును వచ్చుచున్నవి. హైదరుగాని వెదకకుండ నన్నరికట్టవలయు[illegible]నే వీరల యభిప్రాయమై యుండును. సరియే ! అదియునుఁ జూచెదను. (సేనల దిక్కుఁజూచి) ఓరీ! పూర్వసువాసినులారా ! ఇంకను నన్నెదురింపక యచ్చటనే నిలిచి యుంటిరేమి ? రక్తసిక్తాంగుఁడ నగునన్నుఁ గాంచినంతటనే నేనొకభూతము నని పరిభ్రమించుచున్నారు కాఁబోలును ?